

**Studia
Wschodnioeuropejskie**

Ukraina w czasie przemian

**Historia i wyzwania współczesności
– europeizacja oraz transformacja
społeczno-polityczna i gospodarcza**

Nr 6/2017

Studia
Wschodnioeuropejskie

**Nr
6/2017**

Ukraina w czasie przemian

**Historia i wyzwania współczesności
– europeizacja oraz transformacja
społeczno-polityczna i gospodarcza**

Warszawa 2017

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA:

prof. dr hab. Teresa Łoś-Nowak (Uniwersytet Wrocławski), prof. dr hab. Andrzej Wierzbicki (Uniwersytet Warszawski), prof. dr hab. Alicja Stępień-Kuczyńska (Uniwersytet Łódzki), prof. dr hab. Igor Gretskey (Uniwersytet Państwowy w Petersburgu), prof. dr hab. Victor Shadurski (Białoruski Uniwersytet Państwowy), prof. dr hab. Roman Bäcker (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), dr Agnieszka Bryc (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu).

REDAKTOR NACZELNY

prof. UW dr hab. Józef Tymanowski

ZASTĘPCY REDAKTORA NACZELNEGO

dr Marta Jas-Koziarkiewicz

dr Paweł Stawarz

SEKRETARZ NAUKOWY

mgr Aleksandra Daniluk

CZŁONKOWIE REDAKCJI

mgr Julita Karwacka

mgr Aleksandra Kułaga

REDAKCJA TEMATYCZNA

Przemiany systemowe i problemy bezpieczeństwa państw Europy Środkowowschodniej

prof. UW dr hab. Józef Tymanowski, mgr Aleksandra Daniluk

Polityka, gospodarka i współpraca zagraniczna państw Europy Środkowowschodniej

dr Paweł Stawarz, mgr Julita Karwacka

Spółczesność i kultura państw Europy Środkowowschodniej

dr Marta Jas-Koziarkiewicz, mgr Aleksandra Kułaga

REDAKCJA JĘZYKOWA

prof. dr hab. Małgorzata Marcjanik (język polski)

dr Wojciech Lewandowski (język angielski)

COPYRIGHT BY:

Instytut Europeistyki, Warszawa 2016

ISSN 2450-0267

ADRES WYDAWCY

Instytut Europeistyki

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych

Uniwersytet Warszawski

ul. Nowy Świat 69

00-927 Warszawa

e-mail: swe@uw.edu.pl

[http:// www.swe.uw.edu.pl](http://www.swe.uw.edu.pl)

Wersję pierwotną czasopisma Studia Wschodnioeuropejskie stanowi wersja elektroniczna.

Spis treści

Myhailo Sagajdak

Історіографія Київської Русі: час перемін 5

Marta Sydoruk

Kształtowanie unijnej agendy w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa na przykładzie stosunków Unii z Ukrainą 18

Jerzy Zalewski

Rewizjonizm geopolityczny ukraińskich ultra-nacjonalistów zagrożeniem dla europeizacji Ukrainy 28

Oksana Naszczoczyn

Политический выбор Украины: как пройти между Сциллой прошлого и Харибдой будущего? 55

Magdalena Karolak-Michalska

Podziały regionalne społeczeństwa ukraińskiego w kontekście członkostwa Ukrainy w Unii Europejskiej 79

Yuryi Karyagin

Політичні і культурні цінності українського суспільства в сфері суспільно-політичної і економічної трансформації 96

Історіографія Київської Русі: час перемін

Торкаючись теми руху України в європейському напрямку, ми опиняємося перед необхідністю розв'язання цілої низки актуальних питань гуманітарної проблематики. Серед проблем історичної тематики увагу дослідників давно привертає складна й одночасно яскрава історія Київської Русі. З даного питання написана величезна бібліотека наукових монографій, вибудовано безліч історичних концепцій, виникло кілька наукових шкіл. Прикро, але й по сьогодні багато із старих концепцій, частина з яких має виражений догматичний характер, продовжує функціонувати в інформаційному полі української науки та освіти, що показує як нелегко позбутися інтелектуальних побудов сторічної давнини. За останні десятиліття у вивченні Київської Русі зроблено помітні зрушення: до наукового обороту вітчизняної історіографії включено ідеї дослідників, що змушені були опинитися за межами України¹. Зросла база даних за рахунок нових археологічних досліджень² одночасно по нових напрямках проведено дослідження писемних першоджерел³. Загалом в науках про минуле України складається нова ситуація, коли основна частина концепцій, що іще недавно вважалися “засадничими”, раптом втрачає будь-який сенс та швидко починає перетворюватися у беззмістовну абстракцію, натомість, старі ідеологи нерідко змінюються новими. В такій атмосфері новим науковим концепціям не просто прокласти собі дорогу.

Термін «Київська Русь» має штучне, книжне походження, причому своїм виникненням він завдячує більшою мірою українській історіографії, яка, народившись у другій половині XIX ст., надалі почала розвиватися у інтелектуальному протиставленні

¹ О. Пріцак, *Походження Русі*, Київ 1997, т.1-3; N. Golb and O. Pritsak, *Khazarian Hebrew Documents of the Tenth Century*, Ithaca and London 1982.

² *Давня історія України, Слов'яно – Руська доба*, Київ 2000, т.3, с. 695.

³ Т. Вилкул, *Людьє и князь в конструкториях летописцев XI-XIII вв.* Київ 2007.

з історіографією російською. Він демонструє впертість, з якою українці завжди відстоювали та намагалися впорядкувати свою історичну географію. Для наповнення наукової дефініції, що з'ясовує поняття середньовічної держави, була використана назва історичного міста аби, у такий спосіб, підкреслити важливість міської одиниці для розвитку суспільства та формування державної структури. У вказаному контексті місто Київ — як економічний, культурний і політичний феномен виглядає структурно формуючим, сутнісним компонентом, власне своєрідним інструментом переходу середньовічної спільноти до історично нового стану. А оскільки у західноєвропейській історіографії, практично з античних часів, існувала поляризація Європи, з одного боку, за географічним, з другого, за міським принципом (Рим – Візантій, Рим – варвари, Італія – Північна Європа тощо), то й українські інтелектуальні сили завжди намагалися ввести розрізнення в системі того конгломерату етнічних та політичних спільнот, які виступали під терміном — Давня Русь. Отже, існує нагальна потреба поговорити про давньоруське місто, з одного боку як проблему наукову, з другого, як актуальну для сучасної України у європейському напрямку. Прийшов час позбутися націоналістично - шовіністичних фантазій, що далі намагаються продовжити своє існування в уявленнях про “відновлення споконвічного руського світу”, або ж руху ” по особливому історичному шляху”.

Виникнення урбаністичної цивілізації на Східній Європі, подібно до інших територій континенту, було складним і довготривалим процесом, що остаточно не завершився і по сьогоднішній день. Вибір нової політичної структури, як і вибір мови, культури, релігії був наповнений і випадковостями, і розривами, і зміною орієнтацій. Людський соціум, як найскладніша форма організації життя на Землі, потребує розумної спільної потреби і спільної дії заради збереження певного загального порядку. Ізоляція людей породжувала психологічно ворожу взаємодію, і як наслідок — соціально, культурно і політично неефективні дії⁴.

На цьому фоні вимальовується велике історичне значення міста, народження і розвиток якого зіграло одну із ключових ролей у розвитку всіх без винятку світових цивілізацій. З моменту свого виникнення місто відгравало роль інтегруючого, культурного, інтелектуального, економічного центру, було носієм та інтегратором найбільш сутнісних проблем організації життєдіяльності суспільства на багатьох

⁴ О. Донченко, Ю. Романенко, *Архетипи соціального життя і політика*, Київ 2001.

історичних етапах його розвитку. Поява міст сигналізувала, що з'явився новий важливий механізм трансформації та організації систем відносин в процесі переходу суспільства на новий історичний рівень — до вищого рівня розвитку — цивілізації. В процесі історичного розвитку цивілізації урбанізаційна складова завжди виконувала важливу організаційну та інтеграційну функції. Вчені намагалися в минулому і намагаються сьогодні «вивести» формулу кожного конкретного історичного міста, що, на їх переконання, може претендувати на роль своєрідного узагальненого " портрета" своєї доби.

Місцезнаходження визначало майбутню долю міста. На першу позицію можна поставити наявну кількість торгових шляхів, тобто комунікацій, зручних як для зовнішніх, так і внутрішніх взаємозв'язків. Надзвичайно суттєву роль відігравали геологічні та географічні умови. Ландшафти нерідко служили основою господарчої діяльності городян. Не останню роль відігравав клімат, що забезпечував комфортне проживання. Перспектива розвитку міста часто залежала від наявності тісних зв'язків з близькою та далекою округами: найближча округа щоденно насичувала місто їжею та людськими ресурсами; далека округа забезпечувала обороноздатність на крайніх підступах, слугувала базою для оподаткування та створювала передумови для управління та адміністрування більш віддалених територій. Більшість із перерахованих особливостей виникнення та перспективного розвитку міст стали відомими та усвідомленими людством іще з часів античності.

Говорячи про феномен міста, однією із перших рис називають формотворче прагнення цілісності — властивість об'єднувати в одне ціле різнохарактерні, а подеколи й протилежні елементи. Цілісність забезпечувала довговічність міста та одночасно свідчила про перебування всіх діючих сил у рівновазі. Недарма найбільш ємким залишається філософське “прочитання” міста Арістотелем⁵, яке звучить так: "Місто — місце, де люди живуть колективно із однією благородною метою."

II. Становлення історіографії про давньоруське місто

Нашому сучасникові історіографія, що розповідає про місто Київської Русі, може служити наочною ілюстрацією того, яким не простим є шлях до істини. Праця

⁵ Аристотель, *Политика, Труды Санкт-Петербургского философского общества*, 1911, s. 65.

історика полягає у , так би мовити, робленні висновків. Як твердить Пол Коннертон⁶, “ті частинки свідчення, які постали з попередньої інформації в жодному разі не мусить мати перевагу над тим, що обробляє дослідник. Претензія попереднього твердження на істинність в очах історика матиме такий самий статус істинності, що й будь – яке інше свідчення. Далекі від того, щоб покладатися на судження та авторитет когось іншого, до чийх тверджень треба було б прислухатися, історики є авторитетом для самих себе; їхня думка є автономною, незалежною від тих свідчень минулого”. У практиці пострадянської історіографії все відбувається по іншому. Наприклад, сучасна російська історіографія, намагаючись утримувати домінуюче положення з посеред інших близьких їй (перш за все, білоруської та української історіографій), всіляко намагається стверджувати ієрархію, котра формувався протягом кількох століть. Процес нагадує скоріше процедуру канонізації релігійних та державних діячів, притаманну монархічним та тоталітарним режимам. Коли у передмові ми читаємо, що та чи інша персона з кола російських історіографів, може бути поставлена в один ряд з автором Біблії, з Арістотелем чи Конфуцієм тощо, починаєш розуміти, що текст стосується зовсім не оцінки творчості дослідника, мова йде не про об’єктивність наукових висновків попередника скоріше це схоже на оду державницькій ідеології придворного історіографа⁷. Бо якщо зупинитися на постаті Ніколая Карамзіна, як кажуть, без «рожевих окулярів», тобто спробувати зняти мереживо культурницьких забобонів, з’ясується, що цей іменитий історіограф висловлювався виключно в дусі свого часу і соціального положення, був одним із ідеологів царської монархії другої половини XVIII ст. Як ключова постать в імперській історіографії історик розумів, що поняття про божественне походження князівської влади вже явно не достатньо для реалізації політичних проектів, він намагався переосмислити вчення про монархію і демократію, беручи до уваги ідеї античних авторів та трансформували їх на російський ґрунт. Коли історик не бачить в російському історичному бутті інших джерел влади, окрім князівського стану, він оголошує монархію, як єдино можливу форму правління. Істориків цього напрямку називають прихильниками «освідченого монархізму», але здається більш об’єктивним було б віднести їх до когорти вчених, так званого, панівного інтелектуалізму, які кінцевим продуктом своїх інтелектуальних вправ бачили інтеграцію знання і влади, увічнення відносин панування і

⁶ П. Коннертон, *Як суспільства пам'ятають*, Київ 2013, s. 31.

⁷ Н. М. Карамзин, *История государства Российского*, Москва, 1989, s. 5-8.

підпорядкування. Згідно з таким лозунгом Ніколай Карамзін висловлювався про походження східнослов'янських міст: «... славяне грабя Империю, где царствовала роскошь, узнавали новое удовольствия и потребности, которые, ограничив их независимость, укрепили между ими связь гражданскую. Они почувствовали более нужды друг в друге, сблизилась жилищами и завели селения, другие в чужих землях грады великолепные и веси цветущие, разлюбили мрачные леса свои...».⁸

Не меншого пієтету в російській історіографії здобув ще один історик XVIII ст.— Василій Татищев, працю якого наприкінці XX ст., лідер радянської археології, академік Борис Рибakov вважав «одночасно останнім літописним зводом і першим серйозним дослідницьким трудом»⁹. В сучасній українській історіографії не так давно з'явилася книга у якій автор робить спробу заглянути за лаштунки домінуючих історіософських ідей та концепцій, які циркулювали в Росії у XVIII ст. І тоді з'ясовувалося, якщо приймати за чисту монету твердження вищезгаданих авторитетних попередників, можна й самому втратити незалежність та науковий авторитет. «Історія» В. Татищева демонструє сьогodнішньому історикові, багато з того, що ми спостерігаємо, коли написання історії замовляє влада. Тоді історіографами стають аматори, котрі сприймають завдання історії як завдання поточного моменту. Спочатку вони намагаються накопичити факти, не розрізняючи, що таке першоджерело, а що його обробка та аналіз. Поступово у такого автора з'являється відчуття, що його затрачені зусилля відроджують історію з небуття. З'являється потреба відчути себе «деміургом, творцем і господарем створеного власного уявлення світу переконаність, що свідчення історичного джерела необхідно доповнювати власними «історіями». Даний вид спокуси, зазначає автор книги, такий же давній як і сама критична наука¹⁰.

У добу правління імператора Николая I, методика порівняльного аналізу, особливо західноєвропейські просвітницькі ідеї єдності історичного прогресу, що ввійшли в єкатерининську історико-філософську концепцію «освідченого абсолютизму», починає зазнавати краху. Реакцією на вплив Великої французької революції на уми російських інтелектуалів стало те, що основними «началами» історії були проголошені: православ'я, самодержавство і народність. Багато істориків

⁸ *Ibidem*, s. 71.

⁹ Б.А. Рыбаков, *Киевская Русь и древнерусские княжества XII-XIII вв.*, Москва, 1982, s. 8.

¹⁰ А. Толочко, «История Российская» Василия Татищева: источники и известия, Киев, 2005, s. 518.

підтримали цей курс, по суті перетворившись у його добровільних ідеологів. Вони писали, що походження інститутів влади, верств, міст в Росії було іншим, ніж у Західній Європі, де існував феодалізм. Розпочався пошук особливостей національного історичного розвитку. У нових «теоріях» давньоруська спільнота, інтерпретувалась як вільна община, що сама організовувалась у волость, до якої входили старші і менші міста. Головне місто керувало волостью, правління здійснювалося через народний колективний орган – віче головного міста. Відносини міста з владою (княжою династією) були на самому початку договірними, а більшість владних функцій надавалась самоврядній общині головного міста, князь наймався переважно для виконання військової та судової функцій.

Відмінною виглядала позиція, яку займав Василь Ключевський, оскільки за його міркуваннями, для виникнення міст на Русі основну опору готувала раціоналізація економічних чинників в процесі колонізаційних рухів слов'янських племен у південному та східному напрямках. Ключевський вважав, що у перші віки вітчизняної історії, коли маси слов'янського населення в результаті довготривалих переміщень раціоналізували свої суспільні та майнові відносини, вони зосередилися в чорноземній області середнього Дніпра — найголовнішої ріки Південної Русі. Далі вони почали активно спрямовувати руську торгівлю до чорноморських, азовських та каспійських ринків, на яких збували мед, віск, пушнину — продукти лісу і в найменшій кількості хліб. Це зробило зовнішню торгівлю домінуючою силою у народному господарстві слов'ян, а відтак міста, як осередки обміну та торгівлі, зайняли домінуюче положення на Русі¹¹.

Якщо у дожовтневій історіографії позиція Ключевського сприймалася стримано, оскільки історик в цілому, описуючи урбанізацію Східної Європи, не вдавався до порівнянь її із середньовічною урбанізацією Західної Європи. Зате в надрах післяжовтневої (радянської) історіографії відношення до вказаних поглядів кардинально змінилося, вченого та його послідовників оголосили «адептами» буржуазного способу розвитку Росії, що, на думку опонентів, був не властивий «народному духові» російської історії. «Каменем спотикання» для істориків – марксистів стали погляди Ключевського на основи економічного розвитку Русі, який, як вже згадувалось, першорядну роль надавав лісовим промислам та торгівлі.

¹¹ В. О. Ключевський, *Сочинения в девяти томах, курс русской истории, часть I*, Москва, 1987, s. 138.

Опонуючи зазначеній тезі, першопричиною зародження міст оголосили — інтенсивний розвиток сільськогосподарського виробництва, що на думку деяких авторів, у виробництві зернових досягало товарного характеру. Такий рівень розвитку стосувався переважно території Південної Русі, чим і пояснювався той факт, що саме Київ, як центр великого землеробського регіону, став столицею всієї Русі.

Підйом сільськогосподарського виробництва, на думку радянських істориків, мав запустити в дію основний економічний закон марксистсько-ленінської теорії історичного розвитку — еволюційну зміну історичних формацій. Керуючись відомим положенням Ф.Енгельса про міста, як “зосередження племені або союзу племен”, згідно теорії про” відповідність виробничих відносин характеру виробничих сил”, місто у східних слов’ян брало свій початок вже в общинній основі (V-VI ст.), далі «переростало» в адміністративно-політичний осередок — центр концентрації влади, тобто «град»(VI- VIII ст.). На наступному етапі (IX-X ст.) місто виступало вже центром земельної власності, тобто основним елементом нової історичної формації — феодалізму. Тепер академік Борис Греков міг оголосити, що в розпорядженні істориків з’явилися факти, які рішуче заперечують твердження В. Ключевського про те, що землеробство на Русі було другорядним видом економіки, тоді як основними продуктами її видобутку були пушнина, мед, віск. Вчений підкреслював, що не можна йти на будь – який компроміс з Ключевським та його послідовниками, оскільки землеробство стало основним заняттям населення східних слов’ян задовго до утворення Київської держави. У Київській Русі воно продовжувало розвиватися , набуваючи нових організаційних форм у зв’язку з переможним наступом феодалізму¹².

На думку іншого радянського академіка¹³ в процесі формування сільськогосподарського феодального виробництва на Русі у IX-XIII ст. держава почала розглядати себе як верховного власника землі, котра , раніше належала селянам. Одночасно, в надрах княжої династії починає формуватися приватна феодальна власність¹⁴.

Стосовно іноземних впливів на розвиток політичної та економічної системи Русі, то вони інтерпретувалися як виключно договірні, у такий спосіб заперечуючи

¹² Б. Д. Греков, *Киевская Русь*, Москва 1949, s. 52.

¹³ Л. В. Черепнин, *Вопросы методологии исторического исследования*, Москва 1981, s. 189.

¹⁴ П.П. Толочко, *Древнерусский феодальный город*, Киев, 1989, s. 162-164.

вплив будь-якого іноземного елементу, тобто спростовуючи твердження прихильників так званого «норманізму».

Теорія набула неабиякої популярності, оскільки бачила походження давньоруського міста, як міста—держави (за аналогією з містами давньої Греції), одночасно підтримувала ідеї общинного побуту та народності, які здавна відстоювали слов'янофіли. На сьогоднішній день вказана теорія модернізована численними викладачами основ марксизму-ленінізму та політекономії радянських вузів продовжує успішно побутувати в освіті України. Це доволі дивний симбіоз, де воєдино злилися такі різнохарактерні елементи як: “народне життя”, “дружина”, “земщина”, “плем'я”, “місто”, “народ”, “держава”. Останніми роками в системі «історії - пропаганди» відроджуються ідеї родоначалників общинної теорії Русі¹⁵, успішно продовжують працювати наукові школи, сформовані на засадах ідей Бориса Грекова, Леоніда Черепніна, Бориса Рібакова, Василя Довженка, Петра Толочка.

III. Новітня археологія про початок міст

Слід коротко зупинитися на стосунках історичних концепцій до праць археологів, зайнятих проблематикою Давньої Русі. Перебуваючи під ідеологічним диктатом, єдино прийнятним для радянської міської археології методологічним принципом стає емпіричний напрямок. Цей метод, при застосуванні в умовах СРСР, набув однієї прикметної риси — його прихильники намагалися як найменше висловлюватися з приводу теорії походження міст, надаючи перевагу аналітичному вивченню окремих категорій археологічних знахідок. З одного боку, це певною мірою обмежувало науку, зате, з іншого, допомагало протистояти багатьом сумнівним кон'юнктурним концепціям. Так почала формуватися традиція археологічної науки зводити все в основному, до «археологічної пам'ятки», як до об'єкту дослідження, залишаючи за її межами інші, переважно теоретичні аспекти. Одним із прикладів таких деформацій у вивченні Києва, була спроба на початку 80-х років XX ст. обґрунтувати 1500-літній вік міста, змалювавши безперервну еволюційну модель зародження міста, починаючи зі стародавнього племінного чи міжплемінного центру, що виник у нагірній частині наприкінці V-VI ст. н.е. Як показала пізніше проведена чітка картографія та оновлена хронологія знахідок другої половини I тис. н.е., виявлених на київській

¹⁵ И.Д. Беляев, *Земский собор на Руси*, Санкт-Петербург, 2004.

території за останні 200 років, є підстави зробити висновок, що слідів прямого переходу від старожитностей, датованих V-VI ст. н.е.(пражсько-корчакська культура), пов'язаних із правобережним племінним угрупованням слов'ян, до археологічних культур VII-VIII ст.(волинцевська та ін.) немає. Типологічні дослідження знахідок показали, що поселення вказаних культур виникали спорадично як в центрі, так і околицях майбутнього Києва. Пам'ятки, датовані в межах V-VIII ст., не мали жодних міських ознак. Імовірно, це були звичайні (традиційні) раньослов'янські поселення, мешканці яких займалися звіроловством та підсічним землеробством. З цієї причини вони змушені були пересуватися з місця на місце¹⁶.

Відчутні зміни, а саме, формування міської структури, демонструють археологічні знахідки, що датуються кінцем IX- X ст. Організація плану міста, особливості планування та розташування міських садиб, розміщених по береговій лінії Дніпра, та набір знахідок знайдених у їхніх межах, показують, що населення Києва на межі IX-X ст. взялося до динамічного формування простору своєї життєдіяльності: за невеликий проміжок часу (25-40 років) на незайманій прибережній терасі правого берега Дніпра було збудовано місто, площа якого сягала вже 120 гектарів. Поділ, так називалася найдавніша частина Києва, був вкритий мережею вулиць та провулків, що формували міські квартали. Останні заповнювалися садибами прямокутної форми, вужча сторона яких прилягала до вулиці. Площа такої садиби - двору становила 350—400 кв. метрів. У центрі цієї масштабної міської зони знаходилась велика міська площа «Торговище» — місце найбільш активної діяльності жителів та гостей міста.

Стабільний міський розвиток нагірного (Верхнього) Києва розпочався тільки з початком XI ст., коли помітно зростає активність влади, що втілилася у міській структурі нового типу — адміністративного. Іще з більш раннього часу, коли 882 року Києвом силою оволоділа князі із північноєвропейської (скандинавської) династії Рюриковичів, влада обирала місцем своїх резиденцій відособлені підвищення правого берега Дніпра. Відносини між нею та містом іще трималися на збалансованій платформі «спільності перспектив»: місто ділилося з владою прибутком, влада охороняла місто, супроводжувала його торговельні експедиції. Як свідчать археологічні дослідження останніх років, на першу чверть XI ст. припадає період загострення

¹⁶ М.А. Сагайдак, *Актуальні питання зародження та формування раннього Києва*, Магістеріум, археологічні студії, Київ, 2001, s. 6-17.

відносин поміж владою та містом¹⁷. Зміцнивши власну військову силу — дружину, влада отримала перемогу і всупереч волі городян, місцем будівництва нового адміністративного осередку було обрано територію, яка протягом більше як цілого століття була для населення Подолу сакральною (священною) зоною: тут вони ховали своїх небіжчиків та справляли язичницький культ при священних дібровах. Усе завершилося знесенням язичницьких капищ, курганних насипів, натомість з'явилися нові фортифікації, кам'яний палац князя та двори його адміністрації. Центром стає вже не торгова площа, як це було раніш, а споруда першого християнського храму Києва — Десятинної церкви, присвяченої Божій матері. З цієї пори першість у Києві впевнено посідає місто на Старокіївській горі — політичний, адміністративний та християнський центр, оволодівши яким означало оволодіти всім Києвом та і всією Руссю¹⁸.

Ми вже згадували, що деякі дослідники міст, підсумовуючи результати розкопок, вдавалися до відвертої модернізації середньовічних суспільно-політичних відносин. Нерідко факти (яких іноді зовсім не було) підганялися під наперед задані концепції, у такий спосіб розмірковування опинялися у замкнутому колі: вимоги теорії апріорі розглядаються як факт, після чого стверджується, що теорія підтверджується фактами. Серед численних прикладів примітивного економічного детермінізму наведу такий висновок, що ви його знайдете в багатотомному виданні з археології: "Давньоруським містом слід вважати постійний населений пункт, в котрому з великої сільськогосподарської округи — волості концентрувалася, перероблялася й перерозподілялася більша частина виробленого там додаткового продукту¹⁹. По — перше, жодне із нині існуючих джерел домонгольської доби подібних операцій не підтверджує. По - друге, таке розуміння «додаткового продукту» як тотожного «додатковому капіталу» аж надто модернізоване для середньовічної Русі, коли іще не існувало такого рівня об'єднання капіталів. У середні віки особи об'єднувалися, переважно, на основі родинних стосунків та нерозділеного майна, отже, «концентрувати» те, чого не існувало, це всього лише фікція.

¹⁷ M. Sagaidak, V. Ivakin, Z problematyki stref sakralnych Podolu Kijowskiego, *Funeralia Lednickie*, spotkanie 16, Poznaniu, 2014 s. 237-239.

¹⁸ М. А. Сагайдак, *Містобудування, Історія українського мистецтва*, т.2, Київ, 2010, s. 398.

¹⁹ А. В. Куза, *Древнерусские города*, Археология СССР, Москва, 1985, s. 39-40.

Археологічно підтверджено, що багато давньоруських поселень виникали як результат цивілізаційного розвитку: спочатку як торговельні проекти, тобто розміщуючись переважно у важливих, з точки зору комунікації пунктах, де, іще майже не існувало розвиненої агрокультури. Тільки згодом міста створювали її навколо себе. Артефакти, виявлені на перших горизонтах таких центрів, доводять, що основною діяльності населення була міжнародна торгівля та обмін, каталізатором якої виступав, в тому числі, і скандинавський елемент. Нагадаємо, що в добу СРСР частина «генералітету» радянських археологів доводили повну відсутність скандинавів на території Східної Європи²⁰.

Якщо позбавитися вищезгаданих застарілих тверджень, а особливо звернути увагу на зміст тогочасних писемних пам'яток, то доведеться констатувати, що давньоруський літописець не фантазував, ведучи мову про заснування у Києві княжої династії Рюриковичів. Отже, цілий історичний період впродовж VIII – XI століть був для Європейського континенту, з одного боку, добою середньовічної урбанізації—людність опановувала нові місцевості на Півночі, з другого, так званою «добою вікінгів» (континентальні європейці їх іще називали Норманами-людьми Півночі). Про реальних учасників цих подій та їхню діяльність доволі повно нас інформують писемні джерела, а археологи (і на Заході й на Сході Європи) констатують очевидний факт: матеріальна культура Європи цього часу носить на собі сліди потужного впливу скандинавських культур. Мова йде про використання у своєму широкому вжитку предметів, які були безпосередньо виготовлені на території Скандинавії, або, так званих, «гібридів» — предметів виготовлених на місці, але які по формі і декору нагадують скандинавські. Каталог скандинавських старожитностей, де зібрано численні побутові предмети, зброя, спорядження коня, прикраси, оздоблення одягу, атрибути культу тощо, огляд якого доводить, що більшість городян Київської Русі, а також і жителі сіл у IX – XI століттях були палкими прихильниками «норманської» моди(Андрощук, Зоценко, 2012, s.32-36)²¹.

²⁰ Л.С. Клейн, *Спор о варягах*, С-Петербург, 2009. s. 34-40.

²¹ Ф. Андрощук, В. Зоценко, *Скандинавские древности Южной Руси*, Париж, 2012, s. 32-36.

Streszczenie

Artykuł jest próbą odniesienia się do historiografii początków Ukrainy, gdzie najistotniejszym elementem jest okres Rusi Kijowskiej. Autor zauważa fundamentalne rozbieżności pomiędzy wynikami badań wskazanego okresu, przez historyków różnych okresów - caratu, ZSRR i współczesnych. Wskazuje, na czym powyższe rozbieżności polegają i czym są uwarunkowane.

Słowa kluczowe:

Ruś Kijowska, Kijów, miasto

Key words:

Kievan Rus, Kiev, city.

Bibliografia:

1. Прицак О., *Походження Русі*, т.1-3, Київ 1997.
2. Golb N., Pritsak O., *Khazarian Hebrew Documents of the Tenth Century*, Ithaca and London 1982.
3. *Давня історія України, Слов'яно – Руська доба*, т.3, Київ 2000.
4. Вилкул Т., *Людье и князь в конструкциях летописцев XI-XIII вв.* Київ 2007.
5. Донченко О., Романенко Ю., *Архетипи соціального життя і політика*, Київ 2001.
6. *Аристотель, Политика, Труды Санкт-Петербургского философского общества*, 1911.
7. Коннертон П., *Як суспільства пам'ятають*, Київ 2013.
8. Карамзин Н., *История государства Российского*, Москва 1989.
9. Рыбаков Б. А., *Киевская Русь и древнерусские княжества XII-XIII вв.*, Москва 1982.
10. Толочко А., *«История Российская» Василия Татищева: источники и известия*, Киев 2005.
11. Ключевський В.О., *Сочинения в девяти томах, курс русской истории, часть I*, Москва 1987.
12. Греков Б. Д., *Киевская Русь*, Москва 1949.
13. Черепнин Л.В., *Вопросы методологии исторического исследования*, Москва 1981.
14. Беляев И.Д., *Земский собор на Руси*, Санкт-Петербург 2004.
15. Толочко П.П., *Древнерусский феодальный город*, Киев 1989.
16. Сагайдак М.А., *Актуальні питання зародження та формування раннього Києва, Магістеріум, археологічні студії*, Київ 2001.

-
17. Sagaidak M., Ivakin V., *Z problematyki stref sakralnych Podola Kijowskiego, Funeralia Lednickie, spotkanie 16*, Poznań 2014.
 18. Сагайдак М. А., *Містобудування, Історія українського мистецтва, т.2*, Київ 2010.
 19. Куза А. В., *Древнерусские города, Археология СССР*, Москва 1985.
 20. Клейн Л.С., *Спор о варягах*, С-Петербург 2009.
 21. Андрощук Ф., Зоценко В., *Скандинавские древности Южной Руси*, Париж 2012.

Kształtowanie unijnej agendy w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa na przykładzie stosunków Unii z Ukrainą

O becność wspólnych granic z Unią Europejską w postaci Polski, wyraźnie określiła przyszły rozwój europeizacji dla Ukrainy. Aby zbudować jak najlepsze relacje należy podejmować wspólne działania, rozwiązując w ten sposób wspólne problemy społeczne i gospodarcze. Współpraca transgraniczna jest jedną z form pogłębiania integracji europejskiej oraz stanowi ważny instrument europeizacji państwa. Od wielu lat jest ona aktywnie wspierana i rozwijana przez UE głównie w ramach finansowanych inicjatyw, realizowanych w postaci transgranicznych programów, z których Ukraina aktywnie korzysta w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS). EPS ma swoje polityczne i finansowe zasoby oraz instrumenty implementacji, a sama traktowana jest jako instrument budowania specjalnych stosunków z sąsiadami na Wschodzie.

Unia Europejska (UE) znajduje się w procesie kształtowania własnej unikalnej podmiotowości. Jest specyficznym uczestnikiem stosunków międzynarodowych, którego status różni się od statusu państwa i organizacji międzynarodowej. W trakcie rozwoju UE wypracowała szereg zasad i instrumentów, za pośrednictwem których oddziałuje na środowisko międzynarodowe. Składają się one na specyficzną politykę zewnętrzną tego podmiotu stosunków międzynarodowych, która oparta jest na zasadach leżących u podstaw powstania i rozwoju Unii Europejskiej. Państwa znajdujące się w bezpośrednim sąsiedztwie UE stanowiły specyficzny przedmiot jej działań zewnętrznych na każdym etapie rozwoju²². Unia Europejska musiała się przygotować na ten proces nie tylko wewnętrznie, ale również w kontekście polityki zagranicznej.

²² I. Lyubaszenko, *Europejska polityka sąsiedztwa Unii Europejskiej wobec państw Europy Wschodniej*, Toruń 2012, s. 331.

Główna przesłanka dla powstania nowej polityki UE wobec państw trzecich została wprowadzona z rozpoczęciem procesu tworzenia Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa. 11 grudnia 1999 r. Rada Europejska skorzystała z tego instrumentu, uchwalając *Wspólną Strategię wobec Ukrainy (Common Strategy on Ukraine...)*²³, za pomocą której podkreśliła gotowość do pogłębienia obustronnych stosunków.

Jako drugą z przesłanek wypracowania nowej polityki UE wobec państw sąsiadujących należy wymienić bezprecedensowe rozszerzenie w 2004 r. i 2007 r. Zmiana układu geopolitycznego po rozszerzeniu Unii Europejskiej, ale także dotychczasowe doświadczenia współpracy, stały się wyjątkową okazją dla wzmocnienia stosunków UE z nowymi państwami sąsiednimi. Dlatego należało stworzyć nową formułę współpracy, która na podstawie wspólnych wartości politycznych i gospodarczych pomogłaby zapobiegać powstawaniu nowych linii podziału w Europie oraz promować stabilność i dobrobyt w ramach i poza nowymi granicami Unii.

Nowe kraje członkowskie, niezależnie od indywidualnych różnic, stały się *en bloc* promotorami kierunku wschodniego w polityce sąsiedztwa Unii Europejskiej. Już w Agendzie 2000 Komisja Europejska po raz kolejny podkreśliła, że rozszerzenie Unii spowoduje konieczność zacieśnienia stosunków między UE a jej wschodnimi sąsiadami.

W końcu jako konsekwencja rozszerzeń UE powstał priorytetowy obszar oddziaływania europejskiej polityki zagranicznej – Europejska Polityka Sąsiedztwa (*ang. European Neighbourhood Policy*) mająca na celu stworzenie (poprzez nawiązanie bliskich i długotrwałych stosunków z państwami sąsiednimi) wokół UE strefy stabilności, bezpieczeństwa oraz rozwoju (*European Neighbourhood Policy Strategy Paper...*). Europejska Polityka Sąsiedztwa jako oficjalna polityka Unii Europejskiej została po raz pierwszy przedstawiona w komunikacie Komisji w sprawie „szerszej Europy” w marcu 2003 roku²⁴, a następnie w opublikowanym w maju 2004 roku dokumencie strategicznym, w którym określono konkretne propozycje ściślejszej współpracy z krajami sąsiedzkimi.

Generalnie rzecz biorąc EPS jest adresowana do wszystkich państw graniczących z UE. Polityka wobec sąsiadów Unii kształtowana jest w obrębie tzw. wymiarów Unii

²³ *Common Strategy on Ukraine*, “Official Journal of the European Communities” 1999, L 331.

²⁴ *Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament COM(2003) 104 final, Brussels.

Europejskiej. Potwierdzeniem tego jest raport pt. *Towards the Multidimensional Union*²⁵, a także opinie analityków i polityków europejskich. „Wymiary” oznaczały założenia koncepcyjno-reformatorskie wobec zewnętrznych regionów Unii Europejskiej. Wymiary, czyli obszary szczególnego zainteresowania EPS, miały za zadanie stworzyć dogodne warunki na obrzeżach jednoczącej się Unii Europejskiej. Wyróżnia się następujące „wymiary” EPS: południowy i wschodni. Do grupy sąsiadów wymiaru wschodniego została zaliczona Ukraina. Wymiar wschodni stanowi ważny element polityki zewnętrznej Unii, który jakościowo różni się od wymiaru południowego. Dodatkowo, rodzi się pytanie o rywalizację pomiędzy wymiarami UE – przede wszystkim o środki finansowe, bez których realizacja skutecznej polityki wobec sąsiadów UE nie będzie możliwa. Nie zmienia to jednak faktu, że Europejska Polityka Sąsiedztwa przyczyniła się do intensyfikacji współpracy UE z państwami Europy Wschodniej, ponadto do ich europeizacji.

Proces europeizacji odnosi się do wielu zjawisk, które występują obecnie na kontynencie europejskim. Istnieje wiele definicji konceptu europeizacja. Spora grupa badaczy rozumieją europeizację jako adaptacje narodowych polityk oraz struktur zarządzania państwem do poziomu europejskiego²⁶. W tym sensie europeizacja oznacza także rozszerzenie się do idei Wspólnoty Europejskiej jako bytu ponadnarodowego na kraje trzecie, w tym pozaeuropejskie. Niniejsza praca wpisuje się właśnie w ten trend.

EPS po paru latach praktycznego funkcjonowania przeszła proces zmian. W wymiarze bilateralnym (UE – partner na wschodzie z EPS) nowe podejście do wschodnich sąsiadów najbardziej widoczne było w przypadku Ukrainy. Ukraina jest określana przez UE jako kraj, w odniesieniu do którego Unia jest gotowa wyjść poza współpracę, w stronę stopniowej integracji ekonomicznej i pogłębienia współpracy politycznej. Przy określaniu formuły relacji z Ukrainą używa się pojęcia „uprzywilejowane stosunki”.

²⁵ H. Haukkala, *Succeeding Without Success? The Northern Dimension of the European Union*, “Northern Dimension” 2001, s. 37

²⁶ R. Ladrech R, *Europeanization of domestic policies and institutions: The case of France*, „Journal of Common Market Studies” 1994, vol. 32, no. 1, s. 69–87; S. Bulmer, M. Burch, *The Europeanization of Central Government: The UK and Germany in Historical Institutional Perspective*, „ARENA working paper” 1999, no. 99/30; K. Goetz, S. Hix, *Europeanized politics? European integration and national political systems*, London 2000; H. Kassim, *The national coordination of EU Policy*, Oxford 2000.

W związku z wdrażaniem nowego podejścia do polityki wobec krajów sąsiadujących konieczne były daleko idące zmiany w organizacji finansowania polityki. Uznano, iż dla skutecznej realizacji celów, do jakich powołano Europejską Politykę Sąsiedztwa, niezbędne będzie zastosowanie bardziej efektywnych instrumentów finansowych. Do czasu wprowadzenia EPS w 2004 roku, Unia Europejska prowadziła odrębne polityki wobec poszczególnych obszarów regionalnych, stosując jednocześnie zróżnicowane mechanizmy ich finansowania. Nawet po formalnym wejściu w życie EPS nie zdecydowano się na natychmiastowe zastosowanie jednolitego instrumentu finansowego. Stało się tak dopiero w 2007 roku, kiedy UE zaczęła realizować nową perspektywę finansową przewidzianą na lata 2007–2013.

W latach 2007–2013 w Europejskiej Polityce Sąsiedztwa podstawowym instrumentem został Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa (EISP) (*ang. European Neighbourhood and Partnership Instrument*)²⁷, który zastąpił programy pomocy technicznej TACIS (*Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States*) – sąsiedzi za granicą wschodnią oraz program MEDA (*Euro-Mediterranean Partnership*) – sąsiedzi za granicą południową, PHARE (*Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies*) i inne. EISP był skierowany do państw wschodniego wymiaru EPS, w tym również do Ukrainy. Oferował współfinansowanie procesów wzmacniania zarządzania i sprawiedliwego rozwoju gospodarczego oraz społecznego. EISP wspierał również współpracę transgraniczną i transregionalną oraz stopniową integrację gospodarczą państw beneficjentów z Unią Europejską.

Budżet EISP w perspektywie 2007–2013 latach wynosi 11,18 mld EUR. W latach 2007–2010 około 70% środków finansowych było kierowanych na południe, zaś 30% była przeznaczona na działanie we wschodnim wymiarze EPS. Uwzględniając dodatkowe środki finansowe dla wschodnich sąsiadów, nierównowaga finansowa pomiędzy wschodnim i południowym wymiarem zmniejszyła się. W latach 2011–2013 około 63% środków finansowych w ramach programów krajowych i regionalnych EISP jest przeznaczonych na południowy wymiar, zaś 37% na wschodnich sąsiadów²⁸.

²⁷ Rozporządzenie 1638/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 2006 r. *określające przepisy ogólne w sprawie ustanowienia Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa* (PDF), http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/oj_l310_pl.pdf (17.08.2015).

²⁸ Europejska Polityka Sąsiedztwa, <http://polskawue.gov.pl/Europejska,Polityka,Sasiedztwa,7968.html> (01.04.2015).

Kluczowe obszary wsparcia EISP prowadzą się do następujących (Rozporządzenie 1638/2006/WE):

- współpraca transgraniczna, zrównoważony rozwój ekonomiczno-społeczny i środowiskowy w regionach przygranicznych,
- bezpieczny system zarządzania granicami,
- współpraca w dziedzinie sprawiedliwości, spraw wewnętrznych, prewencji, walki z terroryzmem i zorganizowaną przestępczością,
- promowanie dialogu politycznego, reform oraz wzmocnienie instytucji krajowych i innych odpowiedzialnych za współdziałanie i wdrażanie wspólnych przedsięwzięć,
- promowanie współpracy UE z krajami partnerskimi w zakresie sfery B+R i innowacyjności, w tym współpraca w szkolnictwie wyższym, wymiana naukowców i studentów,
- ochrona środowiska i zarządzanie zasobami naturalnymi,
- promowanie rozwoju społecznego, ochrony socjalnej, równości praw mężczyzn i kobiet, ochrona praw człowieka, fundamentalnych wolności i procesu demokratyzacji,
- wspieranie polityk promujących zdrowie i edukację i kulturę.

Z przedstawionego zestawienia wynika, że możliwości wykorzystania środków są szerokie i tylko od zainteresowanych stron zależy na jakie cele zostaną wydatkowane. Bazując na własnych priorytetach, po uzgodnieniu ich w ramach Planów Działania, przyznane fundusze finansują konkretne projekty realizując cele, do jakich powołany został Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa. W EISP zawarte zostały nowe elementy i narzędzia, sprzyjające osiągnięciu celów Europejskiej Polityki Sąsiedztwa: 1) komponent współpracy ponadgranicznej (*ang. Crossborder Cooperation Component*); 2) ułatwienie rządowe (*ang. Governance Facility*); 3) inicjatywa *Twinning*; 4) pomoc techniczna i wymiana informacji *TAIEX* (*ang. Technical Assistance and Information Exchange*).

W ramach współpracy ponadgranicznej przyznane zostało finansowanie tzw. wspólnych programów, łączące regiony państw członkowskich UE i partnerskich, które mają wspólną granicę. Głównymi cechami w/w programów jest wspólne instytucje zarządzające, wspólny budżet, ramy prawne i reguły wdrażania. W celu ich realizacji przyjęte zostały takie zasady, jak: wieloletnie programowanie, partnerstwo i współfinansowanie.

Strategia współpracy ponadgranicznej (*ang. Crossborder Cooperation Strategy*) wyznacza następujące podstawowe cele²⁹:

- 1) promowanie rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarach przygranicznych;
- 2) wskazywanie wspólnych wyzwań;
- 3) zapewnienie efektywnych i bezpiecznych granic;
- 4) promowanie współpracy międzyludzkiej.

Cele te realizowane są przez trzy typy programów: lądowe (*ang. land border*), morskie (*ang. sea basin*) i nadmorskie (*ang. sea crossing*). W perspektywie finansowej 2007–2013 Ukraina uczestniczyła w trzech programach lądowych: Polska–Białoruś–Ukraina – 186,201 mln euro, Węgry–Słowacja–Rumunia–Ukraina – 68,638 mln euro, Rumunia–Mołdawia–Ukraina – 126,718 mln euro oraz w jednym programie morskim: Morze Czarne – 17,306 mln euro.

Jedynym wspólnym programem transgranicznym w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa dla obu państw – Polski i Ukrainy – jest Program Współpracy Transgranicznej Polska–Białoruś–Ukraina, który będzie kontynuowany w latach 2014–2020.

Ogólna wartość środków dostępnych dla Ukrainy na lata 2007–2013 wynosiła 2,7 mld euro. Ukraina jest stosunkowo dużym udziałowcem w podziale środków EISP. Do podobnych wniosków można dojść analizując inne zagadnienia np. projekty, w których uczestniczyła Ukraina. Projekty w ramach współpracy transgranicznej Ukraina obejmują największe środki finansowe, uczestnicząc we wszystkich edycjach tematycznych: są to tematy gospodarcze, społeczne, kulturowe, a nade wszystko transgraniczne i euroregionalne.

Z początkiem 2014 roku rozpoczął funkcjonowanie jakościowo nowy instrument finansowania EPS – Europejski Instrument Sąsiedztwa (EIS) (*ang. European Neighbourhood Instrument*)³⁰, z którego finansowana będzie większość wsparcia dla krajów partnerskich, głównie poprzez programy bilateralne, regionalne oraz ponadgraniczne. W ramach Wieloletnich Ram Finansowych UE na lata 2014–2020 Komisja Europejska zaproponowała zwiększenie o 50% środków na Europejską Politykę Sąsiedztwa. Finansowa kwota

²⁹ European Neighbourhood and Partnership Instrument. Cross-Border Cooperation. Strategy Paper 2007-2013. Indicative Programme 2007-2010 (PDF), s. 33, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_cross-border_cooperation_strategy_paper_en.pdf (28.08.2015).

³⁰ Rozporządzenie 1467/2011/SEK Parlamentu Europejskiego i Rady *określające ogólne przepisy ustanawiające Europejski Instrument Sąsiedztwa* (PDF), <http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SEC:2011:1467:FIN:PL:PDF> (11.04.2015).

referencyjna na potrzeby wdrażania rozporządzenia w sprawie EIS w okresie 2014–2020 wyniesie ok. 18 mld EUR.

Kreowanie agendy europejskiej oraz wpływanie na nią wydaje się jedną z mocniejszych stron Polski, państwa, dzięki dyplomacji którego zostało zapoczątkowane Partnerstwo Wschodnie – program określający wymiar wschodni polityki Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, dzięki czemu Ukraina dostała możliwość bezpośrednie uczestniczyć w życiu Europy. Należy zauważyć, że dzięki wysiłkom Polski sprawy wspierania europeizacji Ukrainy stały się częścią unijnej agendy, a wówczas Partnerstwo Wschodnie – narzędziem europeizacji. Efektywną jest również umiejętność Polski „przyciągnięcia” innych krajów członkowskich do poparcia i współdziałania na rzecz europeizacji Ukrainy. W tym kierunku należałoby podkreślić rolę krajów Grupy Wyszehradzkiej, które zaangażowały się aktywniej we wspieranie organizacji pozarządowych, programy stypendialne dla studentów oraz tworzenie niezależnych mediów.

Dokonując kwerendy prac i artykułów naukowych, można zauważyć, że obszary wpływu europeizacji w Ukrainie najpierw dotyczą wielu zagadnień, które zostały określone w ramach EPS, a m.in. w ramach priorytetów programów współpracy transgranicznej, przecież od tego, jaka sytuacja zostanie wybudowana w regionach przygranicznych zależy i ogólny poziom współpracy międzynarodowej dla państw sąsiadujących. Dokonując identyfikacji i strukturalizacji wymiarów europeizacji, należałoby zwrócić uwagę na zachodzące zmiany w życiu politycznym, prawnym, socjologicznym i instytucjonalnym Ukrainy. Zmiany te są spowodowane przez presję adaptacyjną wywieraną przez Unię Europejską, zwłaszcza po podpisaniu Umowy Stowarzyszeniowej Ukrainy z Unią Europejską. W czasie obecnym europeizacja dla ukraińców przez uczestnictwo w programach i projektach UE, staje się stylem życia poprzez wprowadzenie i przejmowanie zwyczajów europejskich; warto podkreślić rosnący proces umiędzynarodowienia przedsiębiorstw w skali europejskiej poprzez ich ekspansję na rynki krajów UE; coraz większe zaufanie do partii politycznych promujące wartości europejskie; stopniową konwergencją prawa ukraińskiego z prawem wspólnotowym.

Doświadczenia historyczne pokazały, że najskuteczniejszym mechanizmem zmian w procesie europeizacji państw ubiegających się o członkostwo była perspektywa integracji. Niestety, nawet w długiej perspektywie Unia nie jest w stanie zaoferować członkostwa państwom EPS. Należy zaznaczyć, że członkowie UE nie mogą dopuścić, by na jej wschodnich granicach rozciągał się obszar ubóstwa, niepokoju społecznych i niestabilności,

zwany tzw. "szarą strefą bezpieczeństwa". Państwa te winny wspierać państwa Europy Wschodniej. Konieczność przemian w państwach Europy Wschodniej, a m.in. w Ukrainie, leży w interesie zarówno ich samych, jak i całej Unii.

Niewątpliwie powodzenie Umowy o pogłębionej strefie wolnego handlu będzie sprawdzianem dla Unii Europejskiej i Ukrainy, gdyż rezultaty pokażą na ile państwa członkowskie Unii są zainteresowane współpracą z Ukrainą i wspieraniem przemian w tym kraju, a na ile zależy im jedynie na promowaniu własnych interesów. Z kolei dla Ukrainy byłby to sprawdzian dojrzałości do pogłębionej współpracy z partnerem europejskim oraz gotowości do przejścia od wielokrotnie powtarzanych deklaracji do konkretnych działań, jakimi są modernizacja i europeizacja państwa. Ukraina nie jest jednak w stanie sprostać wyzwaniom bez finansowego wsparcia ze strony Unii Europejskiej, gdyż koszty niezbędnych reform są ogromne³¹.

Reasumując, na podstawie przedstawionych rozważań można stwierdzić, że Europejska Polityka Sąsiedztwa nie powstała jednak *ex nihilo*, a stała się wynikiem dotychczasowego rozwoju stosunków między UE a państwami obecnie zaliczanymi do kategorii sąsiadów. Długotrwałym efektem, który powstał w wyniku oddziaływania EPS jest europeizacja państw partnerskich. Wspólne granicy ukraińsko-unijne w postaci Polski, wyraźnie określiły przyszły rozwój europeizacji dla Ukrainy. Rozwiązując wspólne problemy społeczne i gospodarcze w ramach współpracy transgranicznej EPS ukraińskie społeczeństwo aktywnie wprowadza w życie za pomocą reform europejskie standardy, normy i zwyczaje.

Streszczenie

W Artykule przedstawione zostały najistotniejsze elementy Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, przez pryzmat relacji UE z Ukrainą. Autorka starała się nakreślić proces tworzenia i zmian jakie zachodziły w EPS – strukturę, założenia i rezultaty.

Słowa kluczowe:

Europejska Polityka Sąsiedztwa, Unia Europejska, Ukraina

³¹ Soja M., Umowa stowarzyszeniowa UE z Ukrainą, Gruzją i Mołdawią, <http://dyplomacja.org/index.php/pl/osmsz/89-osmsz/osmsz-slider/254-umowa-stowarzyszenie-wa-ue-z-ukraina-gruzja-i-moldawia.html> (15.07.2015).

Key words:

European Neighborhood Policy, European Union, Ukraine

Bibliografia:

1. Bulmer S., Burch M., *The Europeanization of Central Government: The UK and Germany in Historical Institutional Perspective*, „ARENA working paper” 1999, no. 99/30.
1. *Common Strategy on Ukraine*, “Official Journal of the European Communities” 1999, L 331.
2. *European Neighbourhood and Partnership Instrument. Cross-Border Cooperation. Strategy Paper 2007-2013. Indicative Programme 2007-2010* (PDF), http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_cross-border_cooperation_strategy_paper_en.pdf (28.08.2015).
3. *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, <http://polskawue.gov.pl/Europejska,Polityka,Sasiedztwa,7968.html> (01.04.2015).
4. Goetz K., Hix S., *Europeanized politics? European integration and national political systems*, London 2000.
5. Haukkala H., *Succeeding Without Success? The Northern Dimension of the European Union*, “Northern Dimension” 2001.
6. Kassim H., *The national coordination of EU Policy*, Oxford 2000.
7. Ladrech R., *Europeanization of domestic policies and institutions: The case of France*, „Journal of Common Market Studies” 1994, vol. 32, no. 1.
8. Lyubaszenko I., *Europejska polityka sąsiedztwa Unii Europejskiej wobec państw Europy Wschodniej*, Toruń 2012.
9. Rozporządzenie 1467/2011/SEK Parlamentu Europejskiego i Rady *określające ogólne przepisy ustanawiające Europejski Instrument Sąsiedztwa* (PDF), <http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SEC:2011:1467:FIN:PL:PDF> (11.04.2015).
10. Rozporządzenie 1638/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 2006 r. *określające przepisy ogólne w sprawie ustanowienia*

Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa (PDF),
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/oj_l310_pl.pdf (17.08.2015).

11. Soja M., *Umowa stowarzyszeniowa UE z Ukrainą, Gruzją i Mołdawią*,
<http://dyplomacja.org/index.php/pl/osmsz/89-omsz/omsz-slider/254-umowa-stowarzyszenie-wa-ue-z-ukraina-gruzja-i-moldawia.html> (15.07.2015).
12. *Wider Europe – Neighborhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament COM(2003) 104 final, Brussels.

Rewizjonizm geopolityczny ukraińskich ultra-nacjonalistów zagrożeniem dla europeizacji Ukrainy

Ukrainę należy postrzegać jako specyficzny region polietniczny z historycznie i kulturowym ukształtowanym systemem stosunków międzyetnicznych. Stosunki te wypełniają zróżnicowaną, obszerną przestrzeń relacyjnego przenikania/nakładania się interesów reprezentowanych przez zamieszkujące wspólnoty etniczne. W uproszczeniu przestrzeń tę można scharakteryzować przy pomocy trzech typów regionalnych, wiodących postaw i zachowań politycznych, społecznych i ekonomicznych: (1) *polesko-wołyński* (tylko północna część Wołynia)³², genetycznie powiązany z historią, gospodarką i kulturą środkowo-europejską, kumulujący w sobie skutki rozdarłej tożsamości w następstwie opresyjnych polityk etniczno-religijnych z lat 1932-1938 i 1941-1946 oraz pielęgnowania na tym tle odmiennej pamięci historycznej³³; (2) *galicyjsko-zakarpacko-bukowińsko-podolski*³⁴ wyróżniający się neogalicyską aktywnością polityczną, ekonomiczną i kulturalną³⁵. Jego

³² Do tego regionu należy także Siewierszczyzna.

³³ Za twórcę przestrzennego postrzegania etnosu terytorialnego Ukrainy uznaje się Sepana Rudnyckiego, opierającego swoją teorię na zasadzie różnicowania obszaru/przestrzeni pod względem etnicznym, wcześniej podjętą przez Stanisława Dniestrzańskiego, wyróżniającego pojęcia „nacji” i „narodu”. G. Hausman, *Das Territorium des Ukraine. Sepen Rudnyckys Betrag zur Geschichte räumlisch-territorialen Denkens über Die Ukraine*, [w:] *Die Ukraine. Prozesse der Nationssbildung*, red. A. Kappeler, Köln 2011, s. 145-147.

³⁴ Według ukraińskiej literatury etnograficznej do tzw. „drugiego regionu” należą także etnosy: Bessarabii, część południowego Wołynia, Kijowszczyzna i Połtawszczyzna. J. Hrycak, *Historia Ukrainy 1772-1999. Narodziny nowoczesnego narodu*, Lublin 2000.

³⁵ Galicja, hybrydowa (polityczno-terytorialna) prowincja powstała w 1873 r. wyniku działań austriackiej dyplomacji. Posiadała szereg instrumentów sub-samodzielnych, np. prawo używania języka polskiego i języka rusińskiego jako języka urzędowego. Od lat 90 XIX w. kształtował się mit galicyjskiej etnopolityki, silnie oddziaływający na wyobraźnię Polaków, Ukraińców i Żydów. W rzeczywistości była to enklawa paradoksów: (1) najbardziej zapóźniona cywilizacyjna część austro-węgierskiego imperium; (2) sprzyjająca przestrzeń rozwoju polskiej nauki i kultury oraz szkoły demokracji (dla polskich środowisk demokratyczno-niepodległościowych - Piemont, w którym dojrzewała myśl niepodległościowa/„risorgimento”; (3) „Głodomeria” – symbol strukturalnej nędzy i beznadziei egzystencji (z Galicji po 1914 r. „za chlebem” wyemigrowało do Europy Zachodniej i obu Ameryk ponad milion osób). Niemiecki dziennikarz Karl Emil Franzos (autor pojęcia *Galicja: Halb-Asien*) opisując codzienność galicyjską zwrócił uwagę na: jałowe

idealizacyjnym symbolem jest „Hałycyna” – strukturalny wymiar przestrzennej realizacji aspiracji narodowych, materializujących aktywność społeczną, silne poczucie emancypacyjnej tożsamości polityczno-terytorialnej wraz z zaznaczonym agresywnym nacjonalizmem i zróżnicowanym podejściem wobec integracji ze strukturami zachodnioeuropejskimi; (3) *zaporosko-dońsko-tawrisjko-krymski*³⁶ posiadający zaznaczoną odrębność etniczno-terytorialną, ukorzenioną w naturalnym podglebiu prorosyjskiej tradycji, przekonań i zachowań (kulturowych, religijnych, mentalnych) wyrażających skłonności do uznania wartości właściwych dla eurazjatyckiej przestrzeni³⁷.

Mozaika społeczno-kulturalna występująca na Ukrainę posiada także silnie zaznaczoną obecność specyficznej dychotomii *swój-obcy*, odzwierciedlającej historyczne i gospodarcze skutki: (1) ukształtowanego terytorialnie podziału społecznego w wyrażaniu politycznego poparcia wobec sprawujących władzę i swoich najbliższych sąsiadów; (2) wzajemnego oddziaływania społeczno-ekonomicznego wieloetnicznych grup (Ukraińcy, Żydzi, Rosjanie, Polacy, Rumunii, Mołdawianie, Tatarzy, Węgrzy, Niemcy, Ormianie, inni); (3) konkurujących diaspor religijnych (chrześcijaństwo: rzymskie, ormiańskie, greckokatolickie, prawosławie, protestantyzm oraz judaizm); (4) funkcjonujących stereotypów postrzegania „obcego/innego”, uformowanych pod wpływem silnych etnicznych kultur: szlacheckiej (polskiej), bojarskiej (rosyjskiej, rumuńskiej) i dominujących ludowych: ukraińskiej i żydowskiej. Charakter społecznych wyznaczników przestrzeni publicznej strukturalizuje dziś na Ukrainie jakość napięć wewnętrznych, towarzyszących wszystkim

blonia, marne łany; obdartych Żydów („chałaciarzy” posługujących się językiem jidysz - łamana niemieczyzna), przeludnione wsie i zabiedzonych, brudnych, niepiśmiennych wyrobników, których trudno obdarzyć można mianem człowieka). Bohater kultowej powieści Jarosława Haśka - dzielny wojak Józef Szwejk - zwykł mówić: *Na całym świecie nie widziałem nic dostojniejszego niż ta durna Galicja*. Dla diaspor żydowskiej Galicja stanowiła przyczółek ziemi obiecanej („matką Izraela), sprzyjający rozwijaniu się silnej ortodoksji, mistycznego chasydyzmu i haskaly (żydowskie oświecenie).

³⁶ Uzupełnia ją etnos Bessarabii południowej i południowo-wschodniej Słobożańszczyzny.

³⁷ Wienamin Siemionow Tien-Szański (uznawany za twórcę rosyjskiej szkoły geopolityki) zajmując się przed wybuchem pierwszej wojny światowej, m.in. badaniami (1) terytorialnych form rosyjskiego panowania i wskazywania

na najbardziej przydatne z nich dla państwa rosyjskiego; (2) opracowaniem koncepcji rosyjskich tzw. baz kolonizacyjnych i sposobu ich wykonania - wyodrębnił na terytorium europejskiej Rosji cztery historyczne bazy koncentrujące osadnictwo i państwowość rosyjską – w tym *kijowsko-czernichowską*. J. Potulski, *Wienamin Siemionow Tien-Szański jako twórca rosyjskiej szkoły geopolityki*, „Przegląd Geopolityczny”, t.1, 2009, s. 47-54.

typom stosunków determinujących charakter dialogu lub izolacji, tolerancji lub nietolerancji, obcości lub wrogości³⁸.

Socjokulturowa i etnokulturowa dychotomia *swój-obcy* Galicji XIX-wiecznej Galicji utrzymywała się do końca lat 40. XX w., skutkując kształtowaniem się świadomości etnicznej Ukraińców, zaznaczając charakter artykułowanych interesów konkretnej grupy społecznej. Odbывало się na poziomie programów stronnictw politycznych, demonstrujących gotowość osiągnięcia celów geopolitycznych kosztem redukcji interesów „innych/obcych” grup. Takie konfrontacyjne podejście tworzyło napięcia w przestrzeni publicznej, gdzie każda z liczących się sił etnicznych demonstrowała własną konfrontacyjną politykę odzyskania/utworzenia państwowości. Jeszcze przed upadkiem monarchii c.k. austro-węgierskiej politycznym celem Ukraińców galicyjskich było wyodrębnienie własnej Galicji³⁹. W tym celu przywoływano racje historyczne związane z funkcjonowaniem średniowiecznego ukraińskiego Królestwa Halicko-Włodzimierskiego czy przejęciem przez Habsburgów tradycyjnych kolorów i znaków (niedźwiedź, błękitny i żółty kolor), które w XIX w. i do lat 20. XX w. uznawane były za symbole ukraińskich dążeń posiadania własnej państwowości⁴⁰.

Europa Środkowo-Wschodnia: pojęcie, konstrukcja polityczno-terytorialna charakteryzujące się częstą i rozległą płynnością kompozycyjną swoich granic. Norman Davis

³⁸ I. Monołatij, *Virbis unitis? Dylematy (współ)istnienia narodów Galicji Habsburskiej*, INGVARR, Lublin 2013, s. 15.

³⁹ Kolejne żądanie podziału Galicji z 1907 r. pojawiło się w „Deklaracji ukraińskich deputowanych w sprawie państwowo-prawnego statusu ludności ukraińskiej Galicji i Bukowiny”. Przywołano w niej ukraińskie Królestwo Halicko-Włodzimierskie windykowane w 1772 r. (po pierwszym rozbiórze Polski) z przywołaniem jego inkorporacji jako jednostki etniczno-terytorialnej do Korony Węgierskiej i zapowiedziami jego połączenia z Bukowiną w ramach oddzielnej prowincji ukraińskiej na podstawie Najwyższego Dekretu (cesarskiego) z 2 sierpnia 1948 r. oraz nadania jej autonomicznego sejmu na podstawie konstytucji z 4 marca 1849 r. Należy podkreślić, że w geopolityce nacjonalistów ukraińskich *przyłączenie części terytorium ukraińskiego* do niewątpliwego Zachodu miało miejsce po 1772 r., kiedy to Galizien i Lodomeria przestały być częścią zorientalizowanej Polski i zostały włączone do imperium Habsburgów.

⁴⁰ Charakterystyczną cechą ukraińskiego ruchu narodowościowego w Galicji do października 1918 r. był lojalizm, akceptowanie polityki monarchii i wierność cesarzowi. Ukraińskie elity konserwatywne (duchowieństwo, spolonizowana szlachta ukraińska, szlachta austriacka pochodzenia ukraińska), mimo że uważały się za odmiennie od szlachty polskiej - do wybuchu pierwszej wojny światowej nie marzyły nawet o utworzeniu państwa ukraińskiego. Zakładano, że przy możliwej restauracji monarchizmu ukraińskiego na terytorium Galicji - optymalnym „kluczem do ukraińskiej przyszłości” stanowi „zysk” trwania przy monarchii. Etnopolityka austriacka wobec Galicji miała dwukadłubowy wymiar, z jednej strony pacyfikowała ruch narodowowyzwoleńczy Polaków, z drugiej zaś profitowała szlachtę polską i siły konserwatywne (Lwów, Kraków), upatrując w nich potencjalnego sojusznika w walce przeciw ukraińskiemu ruchowi narodowemu. W 1889 r. w austriackich kołach parlamentarnych i polityczno-wojskowych pojawiła się „koncepcja kompromisów”: wykorzystanie impetu zaczepności ruchu polskiego i ukraińskiego (zamiar osiągnięcia integracji obydwu potencjałów organizacyjnych) dla własnych interesów mocarstwowych. I. Monołatij, *Virbis unitis? Dylematy (współ)istnienia narodów Galicji Habsburskiej*, op. cit., s. 34.

odnosząc się do tej kwestii przedstawił optymistyczny pogląd: *na mapach umysłowych, które ludzie noszą w swych głowach, pojęcia „Europa Zachodnia” czy „Europa Wschodnia” nie są zdeterminowane geografią. Pojęcia te są punktami odniesienia w zmiennym i obfitującym w paradoksy krajobrazie intelektualnym, gdzie położenie geograficzne nie przesądza o przynależności do określonej kategorii cywilizacyjno-kulturowej*⁴¹. Z kolei Ihor Sevcenko zauważa, że przeciwstawne pojęcia „Wschód” i „Zachód” znane już w starożytności w związku podziałem administracyjnym Cesarstwa Rzymskiego, nabrały nowego wymiaru wraz z ekspansją polskiej polityki na ziemie zachodnioukraińskie i na prawobrzeżną Ukrainę, trwającą do 1939 r. Jego zdaniem to, ta ofensywa sprzyjała adaptację wartości prawosławnych jako reakcję na zagrożenia wobec wiary ruskiej. Odtąd nastąpiła religijno-kulturowa obrona *własnego Wschodu* przez Ukraińców, co nie było wyjątkowym zjawiskiem w szesnasto- i siedemnastowiecznej Europie. Podobne mechanizmy występowały w historii wzdłuż pasa granicznego między kulturą zachodnią i bizantyjską. Ukraińcy stali się „Wschodem” w oczach Zachodu – przed 1772 r., chociażby z tego, że większość wyznawała „wschodnią wiarę” i podporządkowana była wschodniemu patriarsze, pochodną polityki inkorporacyjnej caratu⁴².

Jurij Andruchowicz (ukraiński publicysta i pisarz z Ivano-Frankivska) zwracając uwagę na procesy związane z formowaniem się świadomości Ukraińców po 1991 r., akcentuje specyfikę „pękniętej tożsamości” Ukraińców, zakleszczonej w odrębnej, terytorialnej pamięci i specyficznych mechanizmów postrzegania „sąsiada” czy „innego”. Ci z zachodniej Ukrainy kojarzą lata funkcjonowania Związku Radzieckiego z największymi zbrodniami XX w., niszczeniem przez system totalitarny pamięci historycznej związanej z początkiem państwowości ukraińskiej wywodzącej się od Rosi Kijowskiej i Scytów – kolebki słowiańszczyzny (krainy świętej i przedwiecznej) oraz XIX/XX wiecznej myśli niepodległościowej i jej liderów ideologicznych. Z kolei dla wschodniej Ukrainy, awans cywilizacyjny posiada związek z pamięcią zwycięskiej Wojny Ojczyźnianej⁴³, rozwojem gospodarczym naukowo-technicznym, a Galicja to ukraiński Piemont, w którym tkwi

⁴¹ N. Davis, *Europa między Wschodem a Zachodem*, Kraków 2007, s. 55-57.

⁴² I. Sevcenko, *Ukraina między Wschodem i Zachodem*, „Kultura”, Instytut Literacki, Paryż, Nr 12/1992, s. 12-13.

⁴³ Jeszcze w 2005 r. prawie cała Ukraina 9 maja nosiła *georgijewską wstążkę* w czarnobiałe paski, wspólny symbol bohaterstwa narodów b. Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR). Od 2012 r. wstążka stała się elementem niezgody, na zachodniej Ukrainie rozpoczęto burzenie pomników Lenina, okazując chęć radykalnego zerwania z postawami i zachowaniami *homo sovieticus*. Majdan (2013/2014, inkorporacja Krymu przez Rosję) w marcu 2015 r. i wybuch irredenty rosyjskiej w obwodach donieckim i ługańskim we wschodniej Ukrainie przypieczętował negację ideą georgijewskiej wstążki.

złowieszczy duch agresywnego nacjonalizmu Stepana Bandery (1909-1959) i jego zwolenników, wykorzystujących mit wskrzeszenia niezależnej Ukrainy pod protektorem III Rzeszy, przeprowadzanie czystek etnicznych mniejszości, kolaboracja i angażowanie wysiłku zbrojnego części Ukraińców po stronie faszyzmu hitlerowskiego. Wyjściem z zakłętego kręgu mogłoby być formowanie nowego typu zbiorowej/universalnej pamięci Ukraińców, uwolnionej od upiorów historii⁴⁴, złowieszczej dychotomii terytorialności zachodu i wschodu, gdzie każde słowo można odczytywać wspak, m.in.: *patriotyzm-faszyzm, odwaga-okrucieństwo, wyrok-eliminacja, podejrzany-niewygodny, śledztwo-szykany, zeznania-pomówienia, świadek-lgarz*. Propagowanie dychotomii zożydzającej z jednej strony rosyjską kulturę a z drugiej kulturę ukraińską doprowadziło do nakręcania się spirali nienawiści, radykalizacji postaw i zachowań.

1. Odrodzenie się *starego-nowego* radykalizmu ukraińskiego nacjonalizmu

Wyznaczniki destabilizacji na Ukrainie zwracają uwagę na konieczność analiz historycznych, politologicznych i socjologicznych, dotyczących specyfiki ukraińskiego nacjonalizmu z okresów: druga połowa XIX w.- lata 40. XX w. i nowego ultra-nacjonalizmu rozwijającego się od wiosny 1990 r. - po dzień dzisiejszy. Odbywa się to głównie z udziałem agresywnego odsetka młodych Ukraińców (mówiącego o sobie „oszukane pokolenie”), demonstrującego postawy i zachowania wyrażające silny antypolonizm porównywalny do wrogości wobec Rosji i Rosjan, roszczenia terytorialne pod adresem Polski i nieskrywaną sympatię/uznawanie wobec idei faszystowskich demonstrowaną podczas publicznych manifestacji (apologetyka restytucji państwa ukraińskiego pod przywództwem III Rzeszy, pochwały heroizmu batalionów Nachtigall i Rolnad – *wojska, które wyzwolą kraj aryjski. Kraj aryjski Ukrainę*⁴⁵). Takie zachowanie nie ma prostego związku, co usiłują usprawiedliwiać oficjalne koła rządowe, z kryzysem politycznym i gospodarczym Ukrainy. Przyczyn należałoby raczej poszukiwać w redefinicji wyłonienia się Ukrainy po rozpadzie Związku Radzieckiego i braku nadawania kwestiom państwowotwórczym tożsamości zawierającej wysublimowane ukrajinizowanych wartości polityczno-kulturowych, etniczno-religijnych i wojskowych. Nie jest tajemnicą, że ukraińskie organizacje radykalno-nacjonalistyczne, programowo separujące się od państwowej tożsamości *homo sovieticus*,

⁴⁴ *Kłątwa Bendera* (rozmowa Pawła Smoleńskiego z Jurijem Andruchowyczem), „Gazeta Wyborcza” 28-29 marzec 2015, s. 20.

⁴⁵ Nejaksynij nacjonalizm, [http:// www.pravda.com.ua](http://www.pravda.com.ua) (2015.10.18.)

skupiły się na: (1) bezkrytycznym adaptowaniu zrębów XIX-wiecznej i XX-wiecznej ultraradykalnej ukraińskiej myśli politycznej, ekonomicznej i wojskowej; (2) upowszechnianiu mitu Bandery w rozumieniu państwowotwórczego Ukrainy; (3) negowania obecności w ukraińskiej przestrzeni historycznej i kultury materialnej, co wiąże się z polskością; (4) wyłączeniu z głównego nutu życia publicznego każdego obcego/innego; (5) rozwijaniu współdziałania z zachodnioeuropejskimi organizacjami nacjonalistycznymi i neonazistowskimi, przejmując od nich pomoc materialną, szkoleniowo-organizacyjną i informacyjno-wyjaśniającą⁴⁶.

Treści programów ukraińskich organizacji ultra-nacjonalistycznych zwracają uwagę na dominację działań kształtujących patriotyzm polityczny i ksenofobię wobec obcego/innego oraz preferowanie czynnika monokulturowego, decydującego o jakości zmian przestrzeni geopolitycznej. Ukraińskim organizacjom nacjonalistycznym nie jest potrzebny ład między grupami etnicznymi, publicznie artykułuje się konieczność wzmacniania przywilejów wiodącej nacji i wyznania religijnego kosztem pozostałych.

1.1. Czynniki kulturowe ukraińskiej przestrzeni geopolitycznej

Wbrew temu, o czym usiłują przekonywać ukraińscy nacjonaści, przestrzeń Ukrainy jest wyraziście wpisana w toponimikę (toponimia, gr. *tópos* = *miejsce, okolica* + *ónyma* = imię) rosyjskiej historii i kultury. Należą do niej m.in. Anna Achmatowa, Michaił Bułhakow, Mikołaj Gogol, Iłja Ilf, Walentin Katajew, Jewgienij Pietroń. Przez dwa stulecia Ukraina była historyczną, polityczną, ekonomiczną i wojskową sojuszniczką Rosji i Związku Radzieckiego. W latach 90. XX w. doszło do dekompozycji radzieckiej, jednolitej przestrzeni polityczno-gospodarczej i wojskowej. Nadal jednak w potocznej świadomości Rosjan i części Ukraińców występuje uznanie dla ujęcia Gogola: Ukraina, to południowo-zachodnia, lepsza i urodzajna część Rosji. Dzisiejsza Ukraina drugiej dekady XXI stulecia musi zmierzyć się ze stereotypami czy mitologiami podejmowanymi przez propagandę rosyjską – odwołującymi się do wielopostaciowych zagrożeń ze strony ukraińskiego nacjonalizmu oraz z poszukiwaniem wartości służących formowaniu nowej tożsamości, innej niż prorosyjska i

⁴⁶ Szkolenie w zakresie technik organizowania manifestacji publicznych: metodyka informowania o nich na portalach społecznościowych i telefonii komórkowej, naklejanie (na kilka godzin przed manifestacją) nalepek na szybach budynków i w komunikacji publicznej, tworzenie własnej subkultury zachowań (obowiązek zakrywania twarzy podczas manifestacji) i ubioru.

poszukiwaniem zdolności funkcjonowania państwa w trudnym sąsiedztwie, wymagającym zdefiniowania swojej europejskości.

Sytuacja międzynarodowa i wewnętrzna Ukrainy po inkorporacji Krymu (2014 r.) i utrzymywaniu się (-zamrażaniu) konfliktu zbrojnego w obwodach donieckim i ługańskim stawia przed Ukraińcami trudne wyzwania. Pytaniami otwartymi pozostają: na jakim etapie znajduje się tworzenia własnego poczucia narodowego?, kto jest za niego odpowiedzialny?, jakie imperatywy polityczne, prawne, społeczne i kulturowe wyznaczają ten proces? Samouspokojenie wyrażane przez polityków ukraińskich, że Majdan 2013/2014 stworzył nowego Ukraińca i nadał właściwy wektor kształtowania jego tożsamości – jest półprawdą. Wojna na wschodzie i trauma po utracie Krymie, co prawda zmieniła język narracji politycznej, wypełniła przestrzeń publiczną nowymi symbolami. Pojawiła się także nowa publicystyka polityczna, literatura, muzyka, sztuka, film – ale na ich rezonans determinujący nową jakość społeczną przyjdzie poczekać. Przed kulturą ukraińską staje zadanie/wyzwanie wymyślenia nowej, godnościowej przestrzeni państwowej - nie tylko dla samej siebie, ale takiej, która znajdzie poparcie i uznanie wśród mniejszości, najbliższych sąsiadów oraz w subregionie i regionie.

Zmienia się podejście wobec stereotypu posługiwania się językiem ukraińskim. Wcześniej był to kulturowy znak rozpoznawczy chłopów, biedoty niepiśmiennej, symbol zacofania, z kolei posługiwanie się językiem rosyjskim uważanym za wielkomiejski, było atrybutem osób wykształconych, niezłe sytuowanych i należących do elit. Po 2004 r. odwoływanie się do języka ukraińskiego stało się symbolem europejskości, otwarcia na Zachód i chęcią bycia jego częścią. Moda na język ukraiński dojrzała długo. Przyspieszył ją rozwój od końca lat 90. ukraińskich zespołów grających m.in. *punk rock* i *heavy metal*, występowanie muzyków i artystów w ukraińskich strojach ludowych (m.in. Rusłana Łyżeczko, orędowniczka Majdanu wygrała w Stambule w 2003 r. Festiwal Piosenki Eurowizji, wstępując w stroju ludowym nawiązującym do tradycji huculskiej), zainteresowanie się galicyjską polityką historyczną, gloryfikującą emancypację i kult walki o niezależność Ukrainy. Łącznie spowodowało to zapotrzebowanie sporego odsetka Ukraińców, w tym głównie młodych ludzi, na demonstrowanie narodowej obecności w nurcie kontrkultury, będącej wyrazem opozycji wobec oficjalnej polityki Kijowa.

Należy jednak zaznaczyć, że kwestie językowe stały się jednak rozsądnym postrzeganiem jedności terytorialnej Ukrainy. Zamieszanie wokół tego, że język rosyjski był

językiem starej władzy i hamującym rozwój kultury ukraińskiej, ale także rezultaty prac nad ustawą językową w 2014 r. stały się jedną z przyczyn rewolty w Donbasie. Ustawa ta oznaczała zerwanie z zadekretowaną 3 lipca 2012 r. ustawą o językach regionalnych, która np. czyniła język rosyjski i język polski równorzędnym wobec ukraińskiego. We wszystkich miejscowościach na Ukrainie, gdzie mieszkają Polacy napisy mogły być dwujęzyczne: polskie i ukraińskie a w szkołach język polski mógł być nauczany jako przedmiot obowiązkowy.

Granice językowe na Ukrainie pokrywają się mniej więcej z granicami geograficznymi. Praktycznie do 2004 r. nie było masowych przejawów radykalizacji zachowań konfrontacyjnych tożsamości ukraińskiej względem posługiwania się językiem rosyjskim. Widoczna była sub-opozycja wizerunkowo-zachowawcza reprezentowana przez zachodnią Ukrainę w kontrze do zachowań społecznych na wschodniej Ukrainie. Ta pierwsza dążyła do ujawnienia całej prawdy o realnej spuściźnie rzeczywistości społeczno-politycznej i gospodarczej związanej z b. ZSRR. Ta druga z kolei nie dopuszczała do zerwania z mitem stabilizacji, utraconej po upadku rzeczywistości radzieckiej. Ukraiński zachód starał się zaznaczyć oryginalność poprzez wyróżnianie symbolizmu emocjonalnego w pojmowaniu rzeczywistości. Dość szybko przestrzeń tę wypełniły symbole i czerwono-czarna kolorystyka ukraińskiego ruchu narodowowyzwoleńczego, uosabiającego Stepana Banderego oraz idee Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA)⁴⁷. Recepcja tej symboliki przekroczyła także granice Polski. Pod koniec października 2014 r. flagę czerwono-czarną umieściło na portalu VKontakte (rosyjskojęzyczna odmiana Facebooka) kilku studentów ukraińskich z Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej w Przemyśle, akcentując w ten sposób swój stosunek wobec polityki historycznej uprawianej przez ukraińskie organizacje nacjonalistyczne⁴⁸.

Przywoływanie idei narodowowyzwoleńczych Bandery wraz z preferencjami emocjonalnych zachowań w działaniach politycznych spolaryzowało stosunek Ukraińców do Rosjan i Polaków do Ukraińców. Zachód Ukrainy odrzucił oceny/etykiety Fiodora Dostojewskiego o Ukraińcach, zaprezentowane w opisie Małorusa: osobnika niegodnego zaufania, nikłego formatu i bez wartości - przywołane w propagandzie rosyjskiej po 2012 r.,

⁴⁷ Piłkarze klubu Karpaty Lwów regularnie pojawiają się w strojach sportowych w czerwono-czarne pasy pod pomnikiem przywódcy Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) we Lwowie. Podczas zawodów piłkarskich kibice tego klubu regularnie wywieszają także baner-sektorówkę z podobizną S. Bandery. Władze tego klubu nie ukrywają bliskich związków z radykalną lwowską prawicą nacjonalistyczną.

⁴⁸ G. Szymaniak, *Zła flaga*, „Gazeta Wyborcza - Duży Format”, 8 listopada 2014, s. 1-5.

aby ilustrować Ukraińca jako: zdrajcę, szpicla, deztertera, niewdzięcznika, prostaka i tchórza. Na wschodniej Ukrainie i na Krymie nie udało się dotąd usytuować reprezentacyjnej, wartościowej ukraińskiej kultury czy postępowania administracyjno-samorządowego. Zarówno jedna i druga przestrzeń życia publicznego zdominował rosyjski pierwiastek kultury masowej (telewizja, radio, masowe piśmiennictwo rozrywkowe).

W analizach problematyki ukraińskiej ze względu na aktualność, dużą wartość poznawczą zawiera myśl polityczna Mariana Zdziechowskiego (1861-1938). W artykułach *Pierwiastek zachowawczy w idei ukraińskiej* oraz *Ukraina a Rosja. Trylogia Bohdana Łepkiego*, zwrócił m.in. uwagę na genezę i konsekwencje emancypacji *wszechrosyjskości Ukrainy (ukrainizm taranem w ręku rosyjskim do rozbicia polskości)*, wyrosłej na gruzach *hetmaństwa* (polskiego – przyp. J.Z.)⁴⁹. Podkreślał konfrontacyjny charakter geopolityki ukraińskiej zasygnalizowanej w pracach: Wasyla Kuczabskiego (1895-1971), *Ukrajina i Polszcza. Otwarta wypowiedź polskomu konserwatystowi* (Lwów 1933), Wasyla (Wacława) Lipińskiego (1882-1931), *Łysty do braiw chliborobiw pro deju i organizaciju ukrajinskocho monarchizmu* (Lwów 1926), Dmytro Doncowa (1883-1973)⁵⁰, *O patriotyzmie* (Lwów 1936) i tegoż *Czy Zachód* („Wistnyk” 1934) oraz Bohdana Łepkija (1872-1941) – w jego studium historyczno-politycznym obejmującym sześć tomów: pierwsze dwa - *Moria*, trzeci - *Ne wbijaj*, czwarty – *Baturyn*, piąty i szósty – *Połtawa*.

Zdziechowski wyrażał obawy wobec następstw dominującego w ówczesnej ukraińskiej myśli politycznej kierunku mylącego patriotyzm z nacjonalizmem, monopolizowania przez nacjonalistów idei przywiązania do ziemi przodków i do małej ojczyzny – wyłącznie dla siebie, każąc służyć sobie i przetwarzając w oznakę przynależności politycznej. Polemizował z ultranacjonalizmem Kuczabskiego, preferującym „ponadnarodowy uniwersalizm ukraiński”, żądając od Polaków, aby wyrzekli się wielkomocarstwowej przeszłości i osnutej na niej wielkomocarstwowych aspiracjach,

⁴⁹ M. Zdziechowski, *Pierwiastek zachowawczy w idei ukraińskiej*, [w:] *Widmo przyszłości*, Biblioteka Frondy, Warszawa 1999, s. 152.

⁵⁰ Jego idee cieszą się niesłabnącym powodzeniem wśród dzisiejszych nacjonalistów ukraińskich. W swoich publikacjach z lat 30-50 Doncow odrzucał liberalizm, demokratyzm, pacyfizm - w zamian hołdując wódzostwu, darwinizm społecznym, ideę naturalnego narodu mającego obowiązek zapewnić sobie samu miejsce w geopolitycznej przestrzeni, kosztem obecności innych narodów. Naród ukraiński powinien mieć silne przywództwo – „wódza nacji” dysponującego prerogatywą „mniejszości inicjatywnej”, kompetencjami stosowania „twórczej przemocy wobec pozostałej masy narodu ukraińskiego”. Obowiązkiem wódza jest wywalczenie państwowości ukraińskiej i jej utrzymanie przy pomocy wszystkich sił i środków. Tezy z 1929 r. stanowiły kanwę definiowania celów i zadań programowych Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN), uzasadniających m.in. politykę eksterminacji Polaków i Żydów.

zamykającej się w enklawie etnograficznej granicy i odwrotnie - dopuszczając tylko Ukraińców do rozwijanie aspiracji mocarstwowych, obejmujących południe dawnej carskiej Rosji i południowy zachód Polski. Kuczabski w kształtowaniu idei ukraińskiego nacjonalizmu dostrzegał możliwości stworzenia potężnego państwa, które stałoby się przednią strażą Zachodu, przeciw bolszewickiemu Wschodowi i jego czerwonych hord. Zdziechowski analizując geopolitykę Kuczabskiego dostrzegł zagrożenia marginalizacji polityczno-terytorialnej Polski - w imię rzekomych wspólnych cywilizacyjnych celów aliansu polsko-ukraińskiego, gdzie mocarstwowa Ukraina stałaby się suwerenem dla Polski – wasala.

Równie przenikliwe są oceny Zdziechowskiego wobec koncepcji ukraińskiego ruchu narodowo-niepodległościowego, zaprezentowane przez Łepkiego i Doncewa. Pierwszy z wymienionych profetycznie w latach lat 20. określił wektory tego ruchu, zaznaczając, że będzie to ekspansywny, naturalny/organiczny proces, z którym każdą walkę należy z góry uznać za przegraną⁵¹. Komentując tę opinię Zdziechowski krytycznie odniósł się do polityki kół piłsudczykowskich i polskiej opcji narodowej z lat 20./30., wskazując, że jakiegokolwiek formy siłowego, arbitralnego spolonizowania (magia polonizacyjna) Ukraińców (masy etnograficznej) będą skazane na niepowodzenie. Odnosząc się do myśli narodowej Doncewa, że *Ukraina stanie się Zachodem, a przestanie nim być Polska*⁵², podkreślił charakterystyczne zagrożenia wynikające z egotyzmu polskiego, tkwiącego głęboko w „nieszczęśliwym jagiellońskim romantyzmie. Jedno z przesłań Zdziechowskiego związanych z polską polityką wschodnią zwraca uwagę na nośność charakteru ukraińskiego, wyartykułowanego przez Kuczabskiego: *wyrabia się nowy typ przewodników politycznych, świadomy celu swego i dróg do niego prowadzących, łączą oni dalekosiężny idealizm z poczuciem odpowiedzialności za swoje słowa i czyny i z gotowością do ofiary z życia dla sprawy narodu, wszystkie zaś oznaki wskazują, że już się zaczyna okres, w którym naród ukraiński przejdzie pod ich kierunkiem z defensywy do walki zaczepnej*⁵³. Manifest polityczny zawarty w myśli Kuczabskiego zwracał uwagę jeszcze na to, co on rozumiał pod pojęciem „zaczepności” -wyjaśniając, że nie był zwolennikiem twardej siły (terror, wywołanie rewolucji). Jego zdaniem ukraiński marsz po niepodległość, aby mógł zapewnić sukces musi być poprzedzony uzyskaniem nowej jakości sił i środków *soft power*, czyli *myśli narodowej, by żywiołową siłę, jaką jest życie codzienne dziesiątków tysięcy jednostek, ich uczucia, prace i wysiłki, które razem wzięte, stają się atakiem potężnym, zdobywającym nowe pozycje kulturalne, społeczno-ekonomiczne i*

⁵¹ M. Zdziechowski, *Ukraina a Rosja. Trylogia Bohdana Łepkiego*, [w:] *Widmo przyszłości*, op. cit., s. 181.

⁵² Ibidem, s. 192.

⁵³ Ibidem, s. 184.

*polityczne, przeciw którym bezsilne są wszelkie restrykcje i represje*⁵⁴. Wyrazem jakościowych zmian w podejściu narodowym Ukraińców były rezultaty pierwszego Majdanu w 2004 r., niosącego przełom pomarańczowej rewolucji, kierującej Ukrainę w stronę Europy i jej demokratycznych wartości oraz drugi Majdan z 2013/2014, zawracający Ukrainę z drogi w kierunku Eurazji i nadzieją otwarcia na demokrację liberalną. Na drugim Majdanie ujawniły się również siły artykułujące konieczność przejścia do ultraradykalnych zachowań, negujących wartości liberalne i prawa mniejszości współistnienia we wspólnej przestrzeni państwowej.

2. Główne ultra-nacjonalistyczne stronnictwa ukraińskie i ich programy

2.1. Ukraińska Nacjonalno Asambleja (UNA)-Ukraińska Narodowa Samoobrona UNSO

U podstaw ukraińskiego ruchu ultra-nacjonalistycznego, odtwarzanego po 1990 r. tkwią resentymenty i chęć aktywnego uczestniczenia w tworzeniu struktur i form działania, nawiązujących do początków formowania się narodowej myśli politycznej i jej praktyki. Ruch ten skupił stowarzyszenia, kluby historyczne, organizacje paramilitarne, środowiska kibiców piłki nożnej - wspólnie demonstrujące odmienne zachowania, niż oficjalne stanowisko, w kwestiach polityki historycznej, miejsca i roli Ukrainy w Europie.

30 czerwca 1990 r. odbyło się spotkanie założycielskie UNA-UNSO z udziałem radykalizującej się grupy-bojówki należącej do nieformalnego Ukraińskiego Związku Nacjonalistycznego. Wyznaczone wówczas główne zadania programowo-organizacyjne skoncentrowano na prowadzeniu działalności służącej formowaniu kompetencji ideowych bojownika, walczącego o niezawisłość Ukrainy oraz przygotowywania do podejmowania wyzwań narodowych jako elity przyszłej, wolnej Ukrainy, urzeczywistniającej takie idee, jak: „Ukraina dla Ukraińców”, „Nasza prawda, nasza moc, nasza wola w naszym domu”, „Narodowa i socjalna suwerenność siłą dyktatury narodowej”, „System socjalno-polityczny służący tylko realizacji interesów Narodu”, „Ukraiński nacjonalizm wizją świata dla własnej afirmacji Narodu”, „Ukraina ponad wszystko”, „Nasi główni wrogowie: komunizm, socjalizm, liberalizm”, „Gospodarka – tak dla protekcjonizmu kapitału narodowego”. Wśród tych haseł wybrzmiewał także zajadły antypolonizm⁵⁵.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Niszczenie tablic na Cmentarzu Orłąt Lwowskich we Lwowie, domaganie się jego przeniesienia na terytorium Polski, permanentne akcje protestacyjne przeciwko obchodom rocznic rzezi wołyńskiej dokonanej przez UPA,

Ku zaskoczeniu analityków w tezach programowych znalazły się kwestie geopolityki nawiązującej do mocarstwowości Ukrainy, państwa kontynentalno-morskiego posiadającego energię posłannictwa bożego. Miałaby o tym świadczyć historia prawie trzech tysięcy lat tradycji państwowej związanej z imperium Scytów, której symbolem jest sztuka budowania przez nich kurhanów, kontynuowana przez Kozaków i żołnierzy UPA – strażników naturalnych źródeł tożsamości. Ważnym elementem geopolityki Ukrainy byłyby budowany przez nią alians bałto-słowiański oparty o potencjały Polski, Białorusi i państw bałtyckich, rozumiany jako przeciwwaga wobec wrogiego żywiołu rosyjskiego. Naczelna dewiza członków UNA-UNSO dotyczyła zaprzysięgłej walki z państwem rosyjskim. W latach 1991-1999 bojówki UNSO pojawiały się wszędzie tam, gdzie można było strzelać do Rosjan: Naddniestrze, Abchazja, pierwsza i druga wojna w Czeczenii, Gruzja (2008 r.).

Prezydentura Wiktora Juszczenki i premierowanie przez Julie Tymoszenko okazały się „złotym czasem” dla UNA-UNSO. Do roli bohaterów narodowych Ukrainy wyniesiono S. Banderę i Romana Szuchewycza. W prasie i mediach elektronicznych pojawiła się antypolska propaganda obliczona na „rozgrzeszanie” działalność OUN i UPA, zarzucając władzom II Rzeczypospolitej eksterminację narodu ukraińskiego oraz ingerencyjną politykę „akcji prometejskiej”. Sztab Główny Wojska Polskiego, placówki Korpusu Ochrony Granic (KOP) i polską policję - propaganda ukraińska zaczęła przyrównywać (inspiracja Służby Bezpieczeństwa Ukrainy) do komórek hitlerowskiej Gestapo czy sowieckiego NKWD. Na ulicach Lwowa pojawiły się ulotki i plakaty nazywające Armię Krajową „Armią Katów”. Od maja 2014 r. UNA – frakcja polityczna przeszła do działania w ramach Prawego Sektora; UNSO usiłuje prowadzić samodzielną działalność paramilitarną.

2.2. Ogólnokraińskie Zjednoczenie „Swoboda”

Ugrupowanie ultra-nacjonalistyczne wywodzące się z Socjaldemokratycznej Partii Ukrainy (od 13 października 1991 r.), rozpoczynającej działalność w okręgu lwowskim. W grupie założycielskiej znaleźli się członkowie Socjal-Nacjonalistycznej Partii Ukrainy wywodzący się z członków radzieckich weteranów kampanii afgańskiej 1979-1985, przedstawiciele organizacji młodzieżowej „Spadczyna”, członkowie bractw studenckich ze środowisk akademickich uczelni wyższych we Lwowie i przedstawiciele organizacji „Warta Ruchu”. Formacja ta od początku działalności eksponuje przywiązanie do nazizmu,

postulowanie rewizji granic z Polską wraz z zgłaszaniem roszczeń terytorialnych wobec Łemkowszczyzny, Nadsania, Chełmszczyzny, Podlasia czy Krakowa, o którym snuto rojenia, jako staroukraińskim grodzie.

antypolonizmu i antysemityzmu (takie kierunkowe działania podejmowała rozwiązana po 2004 r. bojówka bojowa „Patriota Ukrainy”). Fundamentem ideowym partii pozostają programy OUN i UPA, adresowane do tzw. „naturalnych patriotów ukraińskich”, zwłaszcza zamieszkujących zachodnią Ukrainę.

14 lutego 2014 r. na IX Zjeździe Ogólnokraińskie Zjednoczenie Swoboda zmieniło nazwę na Swoboda. Przegrupowano struktury, osłabiono dotychczasowy radykalizm programowy, dostosowując go dla umiarkowanego wyborcy oraz zmieniając godła/logo - z neofaszystowskiego wilczego haku (Wolfsangel, symbol NSDAP i młodzieżówki hitlerowskiej – Hitlerjugend, jednostki bojowe SS, np. 2. Dywizję Pancerną SS „Das Reich”)⁵⁶ z ideogramem „IN” (Idea Narodu) na nowe godło: stylizacja trzech placów kojarzący się z tryzubem. Przywódca ugrupowania Ołeh Tiahnybok podjął w 2004 r. decyzję o poparciu pomarańczowej rewolucji, co jednak nie zapewniło mu szybkich profitów politycznych. W wyborach parlamentarnych Swoboda nie przekroczyła 1 proc. poparcia. Dopiero w kolejnych wyborach samorządowych w 2009 r. na terenie Tarnopola partia (wykorzystując konflikt w obozie „pomarańczowych”) zdobyła 34 proc. głosów. Od tego momentu członkowie Swobody zaczęli być zapraszani do medialnych politycznych *talk-show*, co na partię pozaparlamentarną było zastanawiające. Dość szybko okazało się, że polittechnolodzy z otoczenia prezydenta Wiktora Janukowycza rozpoczęli grę polityczną z udziałem Swobody (w tym „odmrożonej” sekcji Patriota Ukrainy, paramilitarnej części Związku Socjalnarodowego), by odbierać poparcie dla J. Tymoszenko (premiera).

W wyborach parlamentarnych w 2012 r. Swoboda zdobyła 10 proc. głosów i weszła do parlamentu. Był to ważny sygnał dla ukraińskiej opinii publicznej, wskazując na skuteczność potencjału ultra-nacjonalistów w walce politycznej z opcją liberalną. Od samego roku ukraińskie media mainstreamowe podporządkowane niemal w całości władzom, faworyzowały tę partię kosztem innych opozycyjnych ugrupowań politycznych. Polittechnolodzy z Partii Regionów przy pomocy ugrupowania Tiahnyboka podjęli działania służące spolaryzowaniu ukraińskiej sceny politycznej na przeciwstawne opcje: „faszystów”, stygmatyzowanych terytorialnie z zachodnią Ukrainą i „antyfaszystów” pozostałe terytorium. Przebieg wydarzeń na Majdanie, jego rezultaty w lutym 2014 r. przekreśliły idee etnicznego nacjonalizmu lansowanego przez Ogólnoukraińskie Zjednoczenie Swoboda. Pierwszymi

⁵⁶ W ostatnim okresie działań bojowych w drugiej wojnie światowej symbolikę Wollfsangel przejęły formacje dywersyjne Wherwolfu. Po 1946 r. „wilczy hak” jako symbolu zaczęły używać organizacje neonazistowskie w Europie Zachodniej i USA (np. „Aryan Nation/Aryjskie Narody”).

ofiarami starć majdanowców z władzą był Ormianin i Białorusin, a język rosyjski na barykada wybrzmiewał równie silnie jak ukraiński.

Wokół pierwszego programu i kierunków działalności Swobody istnieje aura spekulacji. Zasadnicze jego tezy wyrażały radykalizm geopolityczny i etniczny, momentami tożsamy z programem niemieckiego narodowego socjalizmu (z 1933 r.): (1) naturalna wspólnota i jego niezbywalne prawa, przed którymi muszą ustąpić prawa mniejszości, prawa człowieka a w razie potrzeby także ograniczenia prawa własności; (2) kult wódza i kult białej rasy; (3) wyjątkowość Ukraińców wśród wszystkich narodów (od marca 2014 r. pierwotne ujęcie „wspólnoty narodowej” jako gatunku zastąpiono pojmowaniem narodu *wcielenia idei historii w dialektycznym rozwoju ducha*⁵⁷); (4) prymarność języka ukraińskiego w przestrzeni publicznej, ukrainizacja imion dzieci; (5) edukacja i oświata proukraińska, formowanie nowej sylwetki kompetencji społecznych młodego Ukraińca w kulcie siły i przekonania do racji ukraińskiej oraz oddanego idei neobanderyzmu (apologia tradycji 14. Dywizji Grenadierów SS-Galizien, batalionów Nachtigall i Rolnad)⁵⁸.

Podmiotem działalności Swobody pozostaje kształtowanie świadomości nowego-Ukraińca, bojowca-szturmowca, członka odrębnej etnicznej rasy, żyjącego na terytorium rozciągającym się od Sanu⁵⁹ po Kaukaz, wywalczonego przez neobanderowską armię, która wypędzi z Ukrainy wszystkich innych/obcych. Mniejszości narodowe zamieszkujące jej terytorium miałyby zagwarantowane selektywne prawa - tylko w zależności od zadeklarowanego „stopnia lojalności” wobec państwa. Fundament ustroju państwowego Ukrainy oparty powinien być na tzw. „narodowej dyktaturze” i syndykalistycznym systemem organizacji władz lokalnych i gospodarki. Ukraińcy, integralna część *White Power*, ruchu białego człowieka, dla których wzorem pozostaje m.in. organizacja terrorystyczna HAMAS, powinni być strażnikami czystości idei ludzkiej, skutecznie przeciwstawiając się zdegenerowanej i kosmopolitycznej ideologii liberalnej (Unia Europejska), inspirowanej przez masonów, Żydów i innych/obcych, np. genderowców.

⁵⁷ Nordnost, <http://www.unian.net> (2015.10.11.)

⁵⁸ „Deutsche Stimme” (organ prasowy Narodowej Partii Niemiec - NPD) okolicznościowo podejmuje wątki szlaku bojowego ukraińskich weteranów 14. Dywizji SS-Galizien, organizując wspólnie ze Swobodą wizyty niemieckich

i ukraińskich SS-manów w Niemczech i na Ukrainie.

⁵⁹ Swoboda sięgnęła do programu Ukraińskiej Partii Chrześcijańsko-Demokratycznej, akcentującej m.in. potrzebę odebrania Polsce ziem południowo-wschodnich, tzw. „Zakerzonii” (chodzi o 13. dzisiejszych powiatów).

Swoboda, dla której niekwestionowanymi bohaterami są Bandera, Roman Szuchowycz ostatni komendant UPA (pseud. Taras Czuprynka), Dmytro Kliczkiwski (pseud. „Kłym Sawur”, odpowiedzialny za rzeź Polaków na Wołyniu) demonstruje sprzeciw wobec pojednania polsko-ukraińskiego. W lutym 2009 r. zorganizowała wiec protestacyjny w Hucie Pieniackiej (obwód lwowski) w trakcie odsłaniania pomnika ku czci pomordowanych przez UPA mieszkańców tej wsi – z udziałem prezydentów W. Juszczeki i Lecha Kaczyńskiego. Bojówkarze Swobody noszący koszulki z napisami: „Śmierć Łachom” uczestniczyli w profanowaniu w 2009 r. monumentu polskich profesorów zamordowanych przez hitlerowców we Lwowie w 1941 r.

Do programowo-organizacyjnego wzmocnienia Swobody doszło dzięki partykularnym działaniom prezydenta W. Juszczeki. Dostrzegając mizериę swoich rezultatów z pierwszej tury wyborów prezydenckiej i wymykającą się reelekcji, w lutym 2010 r. nadał S. Banderze tytuł Bohatera Ukrainy⁶⁰, licząc na przejęcie głosów prawicowego elektoratu. Nie przyniosło to spodziewanych korzyści, przeciwnie wywołało większą polityczną mobilizację wśród wyborców wschodnich obwodów, a z drugiej strony przywołało na zachodniej Ukrainie uśpione upiory, konfrontacyjne demony wykorzystującej ideologię historyczną, etykietując ją matecznikiem banderowców⁶¹.

W 2011 r. w ukraińskich mediach elektronicznych pojawiły się dokumenty z archiwum KGB, wskazujące na inspirację służb specjalnych przy powstawaniu co najmniej dwóch organizacji współtworzących Swobodę. Zadaniem agentury było związanie jej zmilitaryzowanych struktur organizacyjnych, programowo nawiązujących do skrajnego nacjonalizmu ukraińskiego i kontestujących umiarkowaną politykę dysydentów skupionych w Ludowym Ruchu Ukrainy. Zamiarem służb było skompromitowanie rosnącego w siłę ukraińskiego ruchu narodowego poprzez propagowanie haseł ksenofobicznych, antysemickich i rasistowskich. Generalnie chodziło o wywołanie efektu społecznego, że

⁶⁰ Prezydent W. Janukowycz po wygranych wyborach w 2012 r. przystąpił do konwalidacji decyzji swego poprzednika. Sąd w drodze postępowania cofnął tytuł Bohatera Narodowego Ukrainy nadany S. Banderze.

⁶¹ Banderowcami początkowo nazywano członków Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN), członków UPA, nacjonalistów uważających się za następców OUN. W 1995 r. lwowska rada obwodowa podjęła uchwałę o uznaniu UPA za stronę walczącą, a jej weteranów za bojowników o wolność Ukrainy. Za prezydentury Juszczeki członków OUN i UPA próbowano określać jako bojowników o wolność kraju i zrównać status weteranów tej organizacji ze statusem weteranów Wielkiej Wojny Ojczyźnianej. Decyzja taka podzieliła uczestników tej wojny. Akt heroizacji banderowców wywołał powszechne niezrozumienie na wschodniej Ukrainie i entuzjastyczne reakcje na zachodniej Ukrainie, wyrażane m.in. odsłanianiu pomników S. Bandery i R. Szuchewycza. Na dalszym planie znalazły się próby okazywania dezaprobaty przez tych, którzy przechowywali w pamięci tragedie rodzinne lat 1933-1946 wskutek doznanego okrucieństwa OUN i UPA.

każdej próbie doprowadzenia do ukraińskiej niepodległości towarzyszy wybuch radykalnego nacjonalizmu, nawoływanie do pogromów mniejszości i innych obcych. Na dowód takiego podejścia inspirowano akcje bezpośrednie neobanderowców, polegające na starciach z władzą, organizowaniu marszów ulicznych ku czci UPA i SS „Galizien” oraz demonstrowaniu celów ukraińskiej rekonwisty przeciw Federacji Rosyjskiej⁶².

Mając na uwadze rozszerzenie społecznej bazy poparcia dla programu, Swoboda kolejny raz złagodziła swój radykalizm, m.in. zamieniono „narodową dyktaturę” na postulat afirmacji ukraińskiego charakteru państwa, jednakże bez zmian pozostawiając paradygmat ofensywnej geopolityki i etnocentryzmu ukraińskiego (miałby obowiązywać w administracji państwowej i samorządowej, wojsku, policji, oświacie nauce, nazewnictwie, np. zmiana nazwy Lwów na Banderstad). Partia pozostała także wierna postrzeganiu Unii Europejskiej, tworu kosmopolitycznego, masonskiego, uległemu lewactwu ideowemu i dyktatowi lobby gejowskiego, co upodobiło ją do prokremlowskiego ugrupowania Jedna Rosja.

Obecność Swobody w ukraińskim parlamencie utorowało jej drogę do międzynarodowej afirmacji politycznej. W 2013 r. otworzyła własne biuro kontaktowe w Brukseli, nawiązując współpracę z europejskimi partiami kontestującymi istnienie Unii Europejskiej: Narodową Partią Niemiec, francuskim Frontem Narodowym, węgierskim Jobbikiem i Narodowym Odrodzeniem Polski. Uwagę zwracają kontakty z Jobbikiem, postulującym odrodzenie Wielkich Węgier, do którego miałyby dojść kosztem inkorporacji części ukraińskiego Zakarpacia, zamieszkiwanego przez mniejszością węgierską. Z punktu widzenia programowego Swobody, taki kontakt podważa jej fundament myślenia geopolitycznego.

Przeciwko programowi i aktywności organizacyjnej Swobody, przejawów jej ksenofobii i nieskrywanego antysemityzmu, sprzeciw wyraziło Wiedeńskie Centrum

⁶² We Lwowie atrakcją popkultury neobanderowskiej jest „Kryiwka” („Kryjówka”), popularna restauracja-mauzoleum stylizowana na bunkier żołnierzy UPA, gdzie podczas spożywania potraw według menu wojenno-okupacyjnego (np. „wieczór leśnego gauleitera, radość batalionu Nachitigall) wybrzmiewają toasty: *Na pohybel Lachom, Moskalom i Żydom*. W lokalu można zapoznać się materiałami ulotkami i plakatami dla „nowoczesnych antysemitów”, „zdecydowanych nacjonalistów” i zwolenników „ekonomicznej separacji światowego żydostwa”. „Kryjówka” eksponuje także kozackie i partyzanckie tradycje Ukraińców, m.in. kult bohaterskich ochotników Hałyczyny z 14. Ukraińskiej Dywizji Grenadierów SS oraz ukraińskich esesmanów rzekomo kroczących tym samym szlakiem ku niepodległości Ukrainy, co Strzelcy Siczowi (formacja sformowana za zgodą władz c.k. austro-węgierskich). Na miejscu można się zaopatrzyć w „galanterię patriotyczną”, różnego rodzaju odznaki i oznaki wojskowe i partyzanckie, w tym emblematy 14. Dywizji noszone przez Ukraińców - członków SS Galizien.

Szymona Wiesenthala, umieszczając jej lidera Tiahnyboka na piątym miejscu listy światowych antysemitów i osób obrażających Żydów. Także Senat Stanów Zjednoczonych na początku stycznia 2014 r. przyjął uchwałę, w której wsparł wolnościowe protesty na Ukrainie i potępił użycie siły przeciw protestującym na Majdanie; jednocześnie wezwał ukraińskie ugrupowania polityczne do nierozbudzania nienawiści na tle narodowościowym i powstrzymywania się od działań i zachowań ksenofobicznych czy antysemickich (nawiązanie m.in. do opinii wyrażanych przez przywódcę Swobody, nawołującego do wypalenia Polaków jak Wołyni długi i szeroki oraz transparentu: „Rznij Lachów i Jewrejów”). Tiahnybok zainteresowany sanacją ukraińskiego życia publicznego zaakceptował oceny i scenariusze działań określone przez Dmytro Jarosza w broszurze *Ukraińska rewolucja XXI w.*⁶³, zwłaszcza zanegowanie drugiej rewolucji *pomarańczowej*, która wzmocniła władzę oligarchów i patologię korupcyjnych zachowań w państwie. Jarosz w swojej koncepcji nawoływał do utworzenia niezależnej i mocarstwowej Ukrainy, w której nie będzie dwóch narodów, jednego mówiącego po ukraińsku, drugiego – po rosyjsku, a tylko jeden ukraiński naród, odwołując się wprost do idei D. Doncowa z początku lat 30.

Wybuch Majdanu w listopadzie 2013 r. i dramatyczny rozwój wydarzeń na Ukrainie w czasie jego trwania - i po nim, dał nowy impuls działaniom Swobody. W programie ponownie pojawiły się hasła: „Ukraina dla Ukraińców”, „Ukraina dla prawdziwych Ukraińców” i zarzuty o bierności elit w pobudzaniu nowego, niepodległościowego zrywu zaczepnego. W zorganizowanej 1 stycznia 2014 r. w Kijowie manifestacji z okazji 105. rocznicy urodzin Bandery⁶⁴, konfrontacyjnie wybrzmiewały pochwały w sprawie niepodległościowej stanowczości „banderowszczyzny” w kontrze do uległości „mazepiństwa” (skutki zdrady Rosji i kolaboracji hetmana Mazepy z Polska i Szwecją) i „petlurowszczyzny” (następstwa zdrady ideałów samodzielności dążeń niepodległościowych Ukraińców i niepotrzebnego kontaktu z Józefem Piłsudskim). Zaciekłość ideowa liderów Swobody, ignorancja prawdy historycznej, myślenie konfrontacyjne stawia ugrupowanie w dwuznacznej recepcji programowej. Bez większego odzewu społecznego znalazły się nawoływania do

⁶³ M. Kacewicz, *Sotnie wolności. Ukraina od Majdanu do Donbasu*, Wydawnictwo singer axel springer, s. 100.

⁶⁴ Przy okazji tej manifestacji i z racji jej poparcia przez polskie ugrupowania polityczne: Prawo i Sprawiedliwość oraz Platforma Obywatelska (Sojusz Lewicy Demokratycznej i Polskie Stronnictwo Ludowe zajęły neutralne stanowisko), działacze Swobody zaczęli podkreślać, iż w przywoływaniu Bandery nie chodzi im o jego krwawą działalność terrorystyczną wymierzoną w Polaków w latach 30., ale o rolę organizowania walki wyzwolenczej i antysowiecką publicystykę z lat 40. i 50. Milczeniem pokrywano prawdę o rzezi UPA dokonanej na Polakach na Wołyniu oraz antypolonizm w rodzaju: „zrobimy Polakom drugi Katyń”

rozprawienia się z „liberastami”, „tolerastami” i lewą inteligencją⁶⁵. W maju i jesienią 2014 r. społeczeństwo ukraińskie nie poparło ani „bonderyzacji”, ani „kandyzacji” Ukrainy, spychając ultra-nacjonalizm na margines przestrzeni publicznej i toczącego się dyskursu o żywotnych, prymarnych sprawach dla państwa.

2.3. Prawy Sektor

Prawy Sektor - ruch sprzeciwu wobec polityki prezydenta Wiktora Janukowycza powstał pod koniec listopada 2013 r., w pierwszych dniach Euromajdanu. Utworzyli go członkowie kilkunastu skrajnie nacjonalistycznych partii, w tym: Wszechukraińskiej Organizacji „Tryzub” im. Stepana Bandery, UNA-UNSO (Ukraińska Nacjonalno Asamblėja i Ukraińska Narodowa Samoobrona), charkowski odłam „Patriota Ukrainy” („Swoboda”), „Socjal-Nacjonalne Zgromadzenie”, formacja „Bilij Młot” (Biały Młot), formacja opatrzona kryptonimem „C-14”, „Wspólna Sprawa: „Alarm Ludowy”, paraoddział „Karpacka Sicz”, kibice ukraińskich klubów piłkarskich i Samoobrona Majdanu.

Trzonem ideowym Prawego Sektora był „Tryzub”, organizacja o charakterze paramilitarnym powstała 14 października 1993 r. Jej członkowie na Majdanie pojawili się w mundurach maskujących i w kominiarkach zasłaniających twarz, z emblematami banderowskimi oraz „dekalogiem ukraińskiego nacjonalisty”, nawiązującym do ideologii Mykoły Michowskyja (1873-1924) wyartykułowanej w pierwszym na Ukrainie Naddniestrzańskim manifestie budowy niezależnego państwa ukraińskiego. Michowskyj, dzieląc poglądy Juliana Baczyńskiego w „Ukraińskiej Irredencji” (1895 r.), poszedł krok dalej - przedstawiając projekt ustawy zasadniczej niezależnej Ukrainy Związku Ludu Ukraińskiego jako „Związku Wszechukraińskiego” niepodległej i federalnej Ukrainy. Państwowotwórcze działania wiązał z tworzeniem zakonspirowanych terytorialnych, ukraińskich formacji partyzanckich, przygotowanych do prowadzenia akcji terrorystycznych w imię interesów narodowych. Zaprezentował subkoncepcję ładu geopolitycznego uwzględniającego interesy niezależnego państwa ukraińskiego, rozciągającego się „od Sanu po Kubań i od Karpat do Kaukazu”. Prawy Sektor, dzieląc koncepcje ideowopolityczne Michowskyja, określił w swoim „Katechizmie moralno-politycznym bojowca” hierarchię realizowanych celów geopolitycznych, politycznych, społecznych i moralnych⁶⁶:

⁶⁵ Lwowski radny Michalszczym (Swoboda) jest gotowy zabijać, <http://zaxid.net> (2015.10.18.)

⁶⁶ M. Kaciewicz, *Sotnie wolności. Ukraina od Majdanu do Donbasu*, op. cit., s. 102.

- *Jedna, jedyna, niepodzielna, od Karpat do Kaukazu, niepodległa, wolna, demokratyczna Ukraina – republika ludzi pracy.*
- *Wszyscy ludzie to twoi bracia, ale Moskale, Lachy, Węgrzy, Rumunii i Żydzi będą wrogami naszego narodu, póki będą nami rządzić i nas okradać.*
- *Ukraina dla Ukraińców! Dlatego wygonimy zewsząd z Ukrainy obcych ciemężycieli.*
- *Zawsze i wszędzie używaj języka ukraińskiego. Niech ani żona twoja, ani dzieci nie paskudzą twojego domu obcych ciemężycieli.*
- *Nie krzywdź Ukrainy swoją obojętnością wobec narodowych interesów.*
- *Nie okradaj własnego narodu, pracując dla wrogów Ukrainy.*
- *Nie bierz sobie za żonę obcej, bo twoje dzieci będą twoimi wrogami, nie przyjaźnij się z wrogami naszego narodu, bo dajesz im siłę. Nie twórz sojuszy z ciemężycielami naszymi, bo będziesz zdrajcą.*

Geneza nacjonalistycznej formacji paramilitarnej Patrioty Ukrainy związana jest z działalnością bojówki Swobody (jej charkowski oddział odmówił samorozwiązania⁶⁷). Działając dalej na własną rękę uczestniczyła w zabezpieczaniu interesów różnych grup przestępczych (głównie wymuszenie haraczy) a także nielegalnej działalności mera Charkowa Gienadija Kernesowa. Przestępczą działalnością trudniła się także inna grupa z Majdanu – Biłij Młot, okradając głównie kasyna gry (po udowodnieniu, że jego członkowie brali udział w napadach na policjantów z drogówki – organizację wykluczono z Prawego Sektora).

Ważną rolę na majdanie próbowała odgrywać UNA-UNSO, wcześniej zdobywająca doświadczenia organizacyjne podczas manifestacji ulicznych oraz biorąc w opłacanych przez Partię Regionów prowokacjach przeciwko W. Juszczence, m.in. specjalizując się w blokowaniu kijowskich komisji wyborczych i zastraszaniu miejscowych dziennikarzy. Członkowie tej formacji ultra-nacjonalistycznych byli także uczestnikami pomarańczowej rewolucji, organizowali i czynnie uczestniczyli w ochronie Majdanu, domagając się rozwieszenia symboliki banderowskiej (flagi, proporce, znaczki), na co jeszcze wówczas

⁶⁷ Program ugrupowania podkreślał dążenie do stworzenia ustroju na Ukrainie opartego na zasadach narodowej solidarności, autorytaryzmu, społecznej dyscypliny i samorządności. Zakładano demontaż gospodarki wolnorynkowej i przeprowadzenie gruntownej nacjonalizacji gospodarki. Ukraina miałaby być mocarstwem, państwem samowystarczalnym, przewodzić Konfederacji Środkowoeuropejskiej.

otoczenie Juszczenki nie wyraziło zgody⁶⁸. W 2013 r. od początku członkowie UNA-UNSO (dając dowody ukończenia przeszkolenia wojskowego)⁶⁹ występowali podczas akcji protestacyjnych w całym rynsztunku symboliki banderowskiej i emblematami/naszywkami neonazistowskimi.

Do Majdanu dołączyła także Wszechukraińska Młodzieżowa Organizacja Sojusz Narodowy, powstała w styczniu 2005 r. Jej profil programowy o charakterze narodowym obliczony jest na integrację Ukraińców w jednolity naród: źródła państwa ukraińskiego istniejącego dla narodu, jego tradycji związanej z heroizmem OUN i UPA, upowszechniania kultu S. Bandery - „przewodnika ukraińskiego narodu”. Wraz z uznaniem UPA za formację niepodległościową i zrównaniem praw kombatantów Armii Czerwonej z członkami UPA i żołnierzami 14. Dywizji Grenadierów SS-Galizien, organizacja wstępuje ze sprzeciwem rozliczenia zbrodni OUN i UPA na Polakach i organizowania uroczystości związanych z rzezią wołyńską. Program akceptuje entnoukrainizm („Ukraina ponad wszystko”), negację wartości liberalnych w życiu politycznym, ekonomicznym, społecznym. Narracja polityczna posiada charakter antypolski, antyrosyjski i antyunijny; podkreślając prowadzenie polityki regionalnej obejmującej Kaukaz, Morze Kaspijskie i Czarne oraz kraje bałtyckie. Symbolika organizacyjna nawiązuje do pochodni niesionej przez „mocną rękę”, rozświetlającą ciemność z wpisanym w stylizację ognia tryzubem.

Prawy Sektor pod względem ideologicznym i organizacyjnym stanowi mozaikę formacji, których jednoczy mit narodowego wyzwolenia⁷⁰, powiązany z romantycznym podejściem do roli siły w przewrocie politycznym. Oprócz tego mitu nic tych organizacji nie

⁶⁸ *Kto tryzubem wojuje, od tryzuba ginie*, z politologiem Antonem Szechowcowem rozmawia Ludwika Włodek, „Gazeta Wyborcza” 12-13 kwietnia 2014, Nr 86, s. 19.

⁶⁹ Według niepotwierdzonych niemieckich i brytyjskich informacji medialnych, bojówki UNA-UNSO w styczniu 2014 r. miały przejąć z magazynów wojskowych z zachodniej Ukrainy kilka tysięcy sztuk automatycznej broni maszynowej, w tym broń snajperską. Strona ukraińska jak dotąd nie zajęła w tej sprawie oficjalnego stanowiska.

⁷⁰ Należy także wspomnieć o zaznaczeniu obecności w przestrzeni publicznej innych ugrupowań o charakterze nacjonalistycznym:

- Kongres Ukraińskich Nacjonalistów (KUN) powstały w październiku 1992 r. (inspiracja Jarosławy Stećko, uważającej się za prawowitą spadkobierczynię tożsamości i tradycji OUN). W lipcu 2007 r. KUN wszedł do koalicji z „Naszą Ukrainą Ludowa Samoobrona”. Formacja zajmuje wspólne stanowisko z innymi organizacjami nacjonalistycznymi w sprawie przyznania członkom OUN i UPA praw kombatanckich, wypłacenia przez Federację Rosyjską odszkodowań Ukraińcom z tytułu doznanych represji podczas przymusowych deportacji, pełnej ukraińskiej procesy nauczania szkolnego oraz zwalczania rosyjskojęzycznej wpływow w mediach publicznych;
- Kijowska Miejska Organizacja OUN, formacja polityczna uznająca się za prawowitą kontynuatorkę programową OUN, posiadająca własne struktury informacyjno-propagandowe i edukacyjne – aktywnie wykorzystywane w przeciwstawianiu się upamiętnienia polskich ofiar rzezi wołyńskiej (<http://www.bandervets.org.ua>.)

łączy. Formacja „Tryzub”, chcąc być postrzegana jako polityczno-religijna platforma służąca budowaniu nowej Ukrainy, kamufluje swój radykalizm, odcinając się od rasizmu i antysemityzmu. Z kolei UNA-UNSO nie ukrywa konieczności użycia siły wobec władzy, w ten sposób torując sobie drogę do lustracji, dekomunizacji i deoligarchizacji kraju, czyli rewanzu na członkach starej władzy, w ramach powszechnej sanacji politycznej, prawnej, społecznej i gospodarczej w kraju. Także Patriota Ukrainy, jawnie faszyzująca formacja oraz programowo odwołująca się neonazistowskich haseł i gloryfikacji programu gospodarczo-socjalnego III Rzeszy, wykorzystała historyczny moment, aby uczestniczyć w grze politycznej.

W trakcie Majdanu Prawy Sektor uzyskał wsparcie ideowo i materialne od różnych europejskich formacji radykalnych, i nie tylko, także od europejskich partii liberalnych, socjaldemokratycznych, chrześcijańsko-demokratycznych i konserwatywnych. Działo się to w sytuacji, kiedy UNA-UNSO zaktywizowała współpracę z niemieckimi neonazistami z Narodowej Partii Niemiec (NPD), kiedy Swoboda udanie współdziałała z francuskim Frontem Narodowym i węgierskim Jobbikiem oraz Odrodzeniem Narodowym Polski. Prawy Sektor przekształcając się z ruchu społecznego w stronnictwo polityczne o charakterze nacjonalistycznym (forma quasi-asocjacji ukraińskiego Zjednoczenia Narodowego), zachował swój dwukadłubowy układ zadaniowo-organizacyjny: *partyjny* – Prawy Sektor formułujący cele reformowania wszystkich sfer życia społecznego i *wojskowy* – Ochotniczy Ukraiński Korpus Prawy Sektor (DUK PS). Z szumnych zapowiedzi o zdolności zmobilizowania kilkudziesięciu tysięcy ochotników do tego Korpusu, w rzeczywistości udało się zebrać ok. 700 osób. Pozwoliło to na sformowanie dwóch batalionów, które nie weszły w skład regularnych oddziałów ukraińskiej armii (rozważana była sprawa ich włączenia do tworzącej się ukraińskiej Gwardii Narodowej). Ostatecznie władze ukraińskie nie zdecydowały się zalegalizować niezależności batalionów ochotniczych, o co wnosił D. Jarosz i zostały podporządkowane ministerstwu spraw wewnętrznych. W marcu 2014 r. powstała także jeszcze jedna formacja zbrojna - Gwardia Narodowa (GN), efekt przeformowania ukraińskich sił zbrojnych i podporządkowana ministerstwu spraw zagranicznych. Część członków Gwardii Narodowej uczestniczyła w Majdanie, uznając Prawy Sektor i organizacyjnie będąc związanymi z sotnią Samoobrony Majdanu. Oznaka ukraińskiej GN jest wykonana w kolorach czarno-czerwonych (kolorystyce UPA), po środku znajduje się stylizacja Archaniola Michała (istnieją opinie, że jest to podobizna Lucyfera) a pod nią swastyka.

Bojowcy związani z ultraradykalnymi bojówkami nacjonalistów ukraińskich zadbali o swój tworzy *image*, na który składa się: fascynacja Wermachtem i SS (identyfikowanych także jako: Strzelcy Siczowi - SS), umundurowanie odmienne niż armia regularna, własne naszywki Ukraińskiego Korpusu Ochotniczego „Prawy Sektor”, demonstrowanie runicznych tatuaży (dominuje swastyka), powszechne używanie pseudonimów, m.in. nawiązujących do nazwisk znanych przywódców III Rzeszy czy mudżahedinów z kampanii afgańskiej (1979-1985).

W czerwcu 2014 r. podczas przysięgi (według ceremoniału OUN i UPA) ochotników batalionu Azow⁷¹ (nad którymi powiewała ukraińska flaga narodowa i sztandar batalionu – żółty z czarną celtycką runą „nazistowskiego wilczego haka”⁷²), uroczystość przed ich wyruszeniem na front poprzedzono publiczną modlitwą napisaną w 1929 r. przez Osypa Maszczaka (działacza narodowego): *Ukraino, Matko Bohaterów, zejdź do mego serca, przelej burzę kaukaskiego wiatru, szumem karpackich ruczajów, bojów sławnego Ojca Chmiela, triumfem i hukiem armat Rewolucji, radosnym kołotaniem Dzwonów Sofijskich. Niechaj w Tobie się odrodzę, sławą Twoją opromienie, bo jesteś dla mnie całym życiem i szczęściem. Zadzwieńcz mi, Ukraino, biciem kajdan, skrzypieniem szubienic w ponure poranki, przynieś mi krzyk zakatowanych w piwnicach i więzieniach ...*. Zbliżone w formie i treści uroczystości towarzyszyły zaprzysiężeniu innych ochotniczych batalionów (wszystkie posiadają własne profile na Facebooku⁷³): Ajdar (pododdział sformowany na Majdanie w styczniu 2014 r., w którego skład weszli członkowie sotni samoobrony), Dniepr (1,2), Donbas, Kijów, OUN, Słobożanszczyna, Święta Maria, Tornado. W składzie tych pododdziałów, obok większości zadeklarowanych ideowców-szturmowców, znaleźli się osoby z wyrokami oraz neonaziści z państw europejskich (Francji, Irlandii, Niemiec, Serbii, Szwecji, Włoch).

3. Wnioski

Scenę polityczną Ukrainy po marcu 2014 r. wypełnia zróżnicowana programowo i organizacyjnie mozaika partii i ugrupowań o proveniencji sub-liberalnej, narodowo-demokratycznej, ludowo-konserwatywnej i ultranacjonalistycznej. Wybory prezydenckie na Ukrainie 25 maja 2014 r. wygrał Petro Poroszenko, drugie miejsce zajęła była premier Julia

⁷¹ Większość z ochotników wywodzących się z Patriota Ukrainy posiadała wyższe wykształcenie, bądź studiowała. I.T. Miecik, *Ochotnik*, „Gazeta Wyborcza” 9-10 sierpnia 2014, Nr 184, s. 18-19.

⁷² Taki sam emblemat/oznakę nosili żołnierze dywizji SS Das Reich.

⁷³ Na profilu batalionu Ajdar, obok prezentacji osiągnięć bojowych, znajdują się informacje o kosztach wyposażenia jednego ochotnika (w zrywnie): hełm, kewlar – 2500, kamizelka kuloodporna – 3500-5000, gogle – 1200, ochraniacze kolan – 200-1500, buty – 1000, panterka – 500. I.T. Miecik, *Ochotnicy*, op. cit.

Tymoszenko, a trzecie nieoczekiwanie Ołeh Ljaszko z Partii Radykalnej (program odwoływał się do przywrócenia bezpieczeństwa w państwie, wzmocnienia potencjału bojowego sił zbrojnych oraz wyposażenia ich w broń jądrową). Ponad 1,5 mln wyborców w obwodach wschodnich i na Krymie – nie wzięło udziału w głosowaniu. Wyjątkiem była niewielka grupa Tatarów Krymskich, która oddała głosy w miejscowościach obwodu chersońskiego. Pełnym fiaskiem w wyborach zakończył się udział przywódcy ultranacjonalistów ukraińskich, D. Jarosza - dostał 1 proc. poparcia a w wyborach parlamentarnych w październiku 2014 r. – tylko 2 proc. głosów. Takie wyniki oznaczają dla ultranacjonalistów konieczność przeprowadzenia korekt programowych i wizerunkowych, aby dalej pozostać w grze politycznej. Prawy Sektor nie ukrywa niezadowolenia z przepychanek dokonujących wśród starych elit politycznych, grożąc wykorzystaniem ochotniczych batalionów w przeprowadzeniu siłowego przewrotu.

Bez wątpienia autem partii narodowych i radykalnych jest gra symboliką nacjonalistyczną w dyskursie publicznym, prowadzona z udziałem całego spektrum ukraińskich sił politycznych. Sięgnięto do niej przy okazji organizowania święta „Dnia Obrońcy Ojczyzny” w dniu 14 października, wprowadzonego dekretem prezydenta Poroszenko z 14 października 2014 r. Dla ukraińskich nacjonalistów „Dzień Obrońcy Ojczyzny” stał się doskonałą okazją do wyartykułowania daty utworzenia Ukraińskiej Powstańczej Armii, co dobitnie zademonstrowali podczas ulicznych manifestacji w Kijowie (służby prewencyjne zatrzymały 36 osób w kominiarkach zasłaniających twarze, którzy rzucali „koktajle Mołotowa” i strzelali z broni pneumatycznej w okna Rady Najwyższej). Podobne manifestacje na rzecz upamiętnienia daty utworzenia UPA odbyły się we Lwowie, Tarnopolu i Ivano-Frankivsku.

Partie Swoboda i Prawy Sektor wykorzystując sprzyjający polityczny klimat wystąpiły z dawno przygotowanym postulatem, aby parlament przyjął ustawę uznającą OUN i UPA za stronę walczącą podczas drugiej wojny światowej o wolność i niepodległość Ukrainy⁷⁴. Celem takiego działania było zalegalizowanie mitu, kreującego naiwny i fałszywy obraz rzeczywistości, w którym z założenia wybiela się motywy i czyny jednych i szkaluje drugich. Polityka historyczna ugrupowań nacjonalistycznych⁷⁵ jest klasyczną odmianą propagandy, polegającą na preparowaniu nowego ukraińskiego patriotyzmu z udziałem wojska, wszystkich poziomów szkolnictwa, mediów i instytucji związanych z wymiarem sprawiedliwości. Jej

⁷⁴ P. Andrusieczko, *Z wizytą u banderowców*, „Gazeta Wyborcza” 15 października 2014, Nr 240, s. 14.

⁷⁵ *Partia Swoboda – nowa jakość na ukraińskiej prawicy*, <http://www.osw.pl> (2015.10.15).

animatorzy sięgnęli do partyjnej tezy, według której różnorodność światopoglądowa ludzkości, ani deontologia (*działaj tak, jak byś chciał, żeby działali inni*) nie dotyczy Ukraińców. Milczeniem pominięto, że nakazy identyfikacji z fałszywym mitem dość szybko mogą skończyć się egotycznym przewrażliwieniem, podejrzliwością i skłonnością do mściwości. Przykład partii ultra-nacjonalistycznych wskazuje, że im bardziej bronią swej mitycznej świadomości, tym więcej w szeregach partyjnych lęku oraz obsesji na własnym punkcie.

Sporym zaskoczeniem dla wielu środowisk i grup opiniotwórczych, zarówno na Ukrainie, w Polsce, Europie i Stanach Zjednoczonych stanowią decyzje Rady Najwyższej Ukrainy z kwietnia 2015 r. w sprawie przyjęcia ustawy o statusie prawnym i uczczeniu osób walczących o niepodległość w Ukrainy w XX wieku (wśród nich znalazły się: Ukraińska Republika Ludowa, formacje partyzanckie z Ukrainy naddnieprzańskiej z lat 20. i 30. Ukraina Karpacka z lat 1938-39, ruch dysydencki), w tym również uznania OUN i UPA za bojowników walczących o niepodległość Ukrainy. Dla partii i stronnictw nacjonalistycznych takie rozstrzygnięcie zamyka ostatecznie drogę jakiegokolwiek rozliczenia/potępienia działalności OUN i UPA. W zamian otworzyła się możliwość uznania członków tych organizacji za bohaterów. Wyjaśnienia i interpretacje Wołodymyra Hrojsmana, przewodniczącego parlamentu ukraińskiego, że ustawa została uchwalona w pakiecie z „innymi ustawami historycznymi”, mającymi na celu publiczne udostępnienie archiwów NKDW/KGB oraz upamiętnienie zwycięstwa narodu ukraińskiego nad nazizmem w czasie drugiej wojny światowej i potępienie reżimów totalitarnych⁷⁶ – są naiwne, wymijające i nie odpowiadające randze ustalenia prawdy. Twierdzenie Hrojsmana, że ustawa nie jest „antypolska”, lecz „antyradziecka” – jest wyrazem polityzacji historii o wielowymiarowym charakterze propagandowym. Nie zawiera bowiem obiektywnej wykładni służącej przezwyciężeniu ukraińskiego piętna *homo sovieticus* – lecz prawem, mającym na celu osiągnięcie korzyści przez siły polityczne będące przy władzy. Wśród Polaków – brak uznania prawdy historycznej i zadekretowania odpowiedzialności UPA za rzeź Wołyńską spowoduje umocnienie rozdzwisku postrzegania trudnego sąsiedztwa⁷⁷. Z kolei w stosunku do Rosjan –

⁷⁶ W. Hrojsman, *Czas nowego dialogu*, „Gazeta Wyborcza” 28 kwietnia 2015, Nr 88, s. 14.

⁷⁷ Prezydent Przemysła Ryszard Choma w liście otwartym do Prezydenta RP z 14 kwietnia 2015 r. zwrócił uwagę na zaniepokojenie mieszkańców Przemysła i protesty wokół uznania UPA „za bojowników o wolność”, przypominając o: (1) żyjących ludziach, którzy doznali skalę okrucieństw zadanych przez UPA i (2) potrzebie pamiętania

o Polakach zamordowanych przez „ukraińskich bojowników o wolność”. Wszelkie próby cieniowania prawdy o rzeziach banderowców nie służą stosunkom polsko-ukraińskim, także milczenie w „imię racji” budzi sprzeciw.

zastosowanie tej ustawy jako środka służącego oczyszczeniu się z ideologii komunistycznej i zerwania z radzieckim podejściem do Wielkiej Wojny Ojczyźnianej – w kontrze gloryfikacji działalności OUN i UPA, spowoduje jeszcze większą nieufność wobec Ukraińców, dostarczając zarazem rosyjskim polittechnologom nowych argumentów w prowadzeniu wojny informacyjnej.

Streszczenie

W Ukrainę należy postrzegać jako specyficzny region polietniczny z historycznie i kulturowym ukształtowanym systemem stosunków międzyetnicznych. Stosunki te wypełniają zróżnicowaną, obszerną przestrzeń relacyjnego przenikania/nakładania się interesów reprezentowanych przez zamieszkujące wspólnoty etniczne. Mozaika społeczno-kulturalna występująca na Ukrainę posiada także silnie zaznaczoną obecność specyficznej dychotomii *swój-obcy*, odzwierciedlającej historyczne i gospodarcze skutki ukształtowanego oraz terytorialnego wyrażania politycznego poparcia dla sprawujących władzę. Rozwój wydarzeń na Ukrainie zwraca uwagę na konieczność analiz historycznych, politologicznych i socjologicznych, dotyczących wyznaczników i specyfiki ukraińskiego nacjonalizmu. Ukraińskie organizacje radykalno-nacjonalistyczne, programowo separując się od państwowej tożsamości *homo sovieticus*, skupiły się na: (1) bezkrytycznym adaptowaniu zrębów XIX-wiecznej i XX-wiecznej ultraradykalnej ukraińskiej myśli politycznej, ekonomicznej i

Zob. Nowiny24.pl/Kresy.pl. Z listem otwartym do władz Ukrainy w sprawie ustawy gloryfikującej UPA wystąpiła grupa naukowców z USA, krajów europejskich i z Ukrainy. W tekście zwrócono m.in. uwagę na fakt przyjęcia ustaw bez „poważnej debaty” i przy dużej liczbie deputowanych odmawiających udziału w ich procedowaniu. Podkreślono obecność deliktu prawnego wobec przestępstwa nie tylko kwestionowania legitymizacji UPA, która wyróżnęła dziesiątki tysięcy Polaków podczas jednego z najbardziej ohydnych aktów czystki etnicznej w historii Ukrainy, lecz także zwolnienia z krytyki i odpowiedzialności OUN, jednego z najbardziej radykalnych ugrupowań politycznych na Zachodniej Ukrainie w okresie międzywojennym, która otwarcie kolaborowała z nazistowskimi Niemcami, a także brała udział w antyżydowskich pogromach na Ukrainie oraz, w przypadku frakcji Melnykowców, pozostawała sprzymierzona z nazistami przez całą drugą wojnę światową. Zob. List otwarty do władz Ukrainy ws. Ustawy gloryfikującej UPA podpisany przez naukowców z USA, Europy i Ukrainy. W reakcji na przyjętą przez Radę Najwyższą Ukrainy z 11 lutego 2015 r. uchwałę w sprawie obchodów pamiętnych rocznic i dat w 2015 r. oraz uczczenia w dniu 5 marca 2015 r. rocznicy śmierci R. Szuchewycz, naczelnego dowódcy UPA - grupa posłów z Sojuszu Lewicy Demokratycznej opracowała projekt uchwały Sejmu, w którym odniosła się do tych działań Rady. Zwrócono w niej uwagę na odpowiedzialność Szuchewycz za zaakceptowanie rzezi wołyńskiej, przeprowadzenie ludobójczej czystki na obszarze Galicji Wschodniej (obok Polaków, jej ofiarami padli również Rosjanie, Ukraińcy, Żydzi, Ormanie, Czeši i członkowie innych grup etnicznych), kolaborację z niemiecką Abwehrą i kierowanie batalionem Nachtigall podczas pogromu lwowskich Żydów, jak również współodpowiedzialność za pacyfikację wsi białoruskich i ukraińskich. W uchwale znalazła się także rocznica urodzin Petra Diaczenki, dowódcy ukraińskich jednostek wojskowych kolaborujących z III Rzeszą Niemiecką, odnanzonego przez hitlerowców Krzyżem Żelaznym. Jedną z nich był Ukraiński Legion Samoobrony (Legion Wołyński), biorący udział w pacyfikacji powstania warszawskiego na Czerniakowie i prowadzący działania przeciwko „Grupie Kampinos”. Diaczenko współuczestniczył w sformowaniu kolaboracyjnej Brygady Przeciwpancernej „Wolna Ukraina”, wchodzącej w skład Ukraińskiej Armii Narodowej (UNA). Zob. *Projekt uchwały Sejmu RP VII kadencji w sprawie nasilania się tendencji nacjonalistycznych na Ukrainie*, druk nr 3261 z 17 marca 2015 r.

wojskowej; (2) domaganiu się zmian i rewindykacji terytorialnej wobec Polski (3) upowszechnianiu mitu Bandery, symbolizującego niezależność państwową; (4) zanegowaniu obecności w ukraińskiej przestrzeni historycznej i kultury materialnej - wszystkiego, co wiąże się z polskością; (5) wykluczeniu z głównego nutu życia publicznego każdego obcego/innego; (6) rozwijaniu współdziałania z zachodnioeuropejskimi organizacjami nacjonalistycznymi i neonazistowskimi, przejmując od nich pomoc materialną, szkoleniowo-organizacyjną i informacyjno-wyjaśniającą.

Słowa kluczowe:

Nacjonalizm, ksenofobia, stosunki międzyetniczne, ukraińska myśl polityczna

Key words:

Nationalism, xenophobia, relationships , Between-ethnic, Ukrainian political thought

Bibliografia:

1. Andrusieczko P., *Z wizytą u banderowców*, „Gazeta Wyborcza” 15 października 2014, Nr 240.
2. Davis N., *Europa między Wschodem a Zachodem*, Kraków 2007.
3. Hausman G., *Das Territorium des Ukraine. Sepen Rudnyc`kyjs Betrag zur Geschichte räumlisch-terrotorialen Denkens über Die Ukraine*, [w:] *Die Ukraine. Prozesse der Nationssbildung*, red. A. Kappeler, Köln 2011.
4. Hrojsman W., *Czas nowego dialogu*, „Gazeta Wyborcza” 28 kwietnia 2015, Nr 88.
5. Hrycak J., *Historia Ukrainy 1772-1999. Narodziny nowoczesnego narodu*, Lublin 2000.
6. Kacewicz A., *Sotnie wolności. Ukraina od Majdanu do Donbasu*, Wydawnictwo singer axel springer.
7. *Kłątwa Bendera*, rozmowa Pawła Smoleńskiego z Jurijem Andruchowyczem, „Gazeta Wyborcza” 28-29 marzec 2015.
8. *Kto tryzubem wojuje, od tryzuba ginie*, z politologiem Antonem Szechowcowem rozmawia Ludwika Włodek, „Gazeta Wyborcza” 12-13 kwietnia 2014, Nr 86.
9. *List otwarty do władz Ukrainy ws. Ustawy gloryfikującej UPA podpisany przez naukowców z USA, Europy i Ukrainy*, Krytka.com/Kresy.pl (2015.10.12.)

10. List otwarty prezydenta Przemysła do Prezydenta RP z 23 kwietnia 2015 r.,
Nowiny24.pl/Kresy.pl. (2015.10.12.)
11. Łada K., *Pomiedzy wypędzeniem a eksterminacją. Nacjonałści ukraińscy wobec Polaków na Kresach*, [w:] C. Partacz, K. Łada, *Polska wobec ukraińskich dążeń niepodległościowych w czasie II wojny światowej*, Toruń 2003.
12. Miecik I.T., Ochotnik, „Gazeta Wyborcza” 9-10 sierpnia 2014, Nr 184.
13. Monołatij I., *Virbis unitis? Dylematy (współ)istnienia narodów Galicji Habsburskiej*, INGVARR, Lublin 2013.
14. Potulski J., *Wienamin Siemionow Tien-Szański jako twórca rosyjskiej szkoły geopolityki*, „Przegląd Geopolityczny”, t.1, 2009.
15. *Projekt uchwały Sejmu RP VII kadencji w sprawie nasilania się tendencji nacjonalistycznych na Ukrainie*, druk nr 3261 z 17 marca 2015 r. (2015.10.12.)
16. Sevcenko I., *Ukraina między Wschodem i Zachodem*, „Kultura”, Instytut Literacki, Paryż, Nr 12/1992.
17. Szymaniak G., *Zła flaga*, „Gazeta Wyborcza - Duży Format”, 8 listopada 2014.
18. Zdziechowski M., *Pierwiastek zachowawczy w idei ukraińskiej*, [w:] *Widmo przyszłości*, Biblioteka Frondy, Warszawa 1999.
19. Zdziechowski M., *Ukraina a Rosja. Trylogia Bohdana Łepkiego*, [w:] *Widmo przyszłości*, Biblioteka Frondy, Warszawa 1999.

Политический выбор Украины: как пройти между Сциллой прошлого и Харибдой будущего?

В древнеримской мифологии есть миф о двух чудовищах – Сцилле и Харибде: корабль Улисса должен был проплыть между ними, которые располагались близко друг от друга так, что пытаясь уклониться от одного чудовища моряки попадали в пасть к другому. Украина в 1991 г. стала независимой страной, оказалась между прошлым и будущим, многое предстояло сделать. Главным стратегическим заданием была защита суверенитета, территориальной целостности и экономической независимости, равноправия (еще УРСР) во внешних отношениях⁷⁸. В Акте провозглашения независимости Украины от 24 августа 1991 г. указано, что «Верховный Совет провозглашает независимую страну Украину, где будут действовать Конституция и законы Украины»⁷⁹. Парадокс корабля «Украина» в том, что лавируя и пытаясь уклониться от трудностей «на пути к Европе», можно бесповоротно угодить в пасть чудовища Сциллы, так и не доплыв к поставленной цели... Целью этой статьи является показать, что от внутренней политики Украины зависит качество ее внешней политики. Также поставлено задание анализа угроз относительно независимости и безопасности страны, шансов их устранения, а тема выбора страны «между Униями» и дальше остается актуальной.

Культурно-цивилизационные предпосылки.

Украина, население которой составляет 45 млн. чел., расположена на юге Восточной Европы, граничит с Республикой Беларусь на Севере, с Россией – на Востоке, Румынией, Молдовой, Венгрией – на юго-западе и со Словакией, Польшей

⁷⁸ Декларация про Державний суверенітет України, Київ, 16.07.1990, № 55-ХІІ, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (останній доступ: 09.01.2014).

⁷⁹ Акт проголошення незалежної України від 24 серпня 1991 р., «Голос України», 27 серпня 1991, с. 1.

граничит на Западе. На Юге Украина омывается Азовским и Черным морем. Площадь страны составляет 603, 7 тыс. кв. км, где 70% современной поверхности занимают низменности, 25% - возвышенности и только 5% - горы (Карпаты и Крымские). Недра страны щедрь 120 видами полезных ископаемых. Климат – умеренно-континентальный, а в Крыму – субтропический. Наибольшая водная артерия – Днепр, который делит страну на Правый и Левый берег.

Украина – страна между цивилизациями⁸⁰. Отдельные ее территории в разные исторические периоды находились практически под властью всех соседей, где были своя религия, политическая культура, экономическая система. Политолог М. Михальченко на данный момент характеризует страну, как промежуточное *пространство-лимитроф* между западной и русско-евразийской цивилизацией, где Запад считает восточные границы Украины линией раскола между Европой и Россией, а Россия считает западные границы Украины линией раскола между НАТО и СНГ-пространством, указывая последнюю как «зону особенных интересов»⁸¹. Большая граница на Украине была зоной разнородных этнических контактов, которые действовали по принципу отборочного фильтра, считает Я. Дашкевич⁸². Страна расположена на месте пересечения трех геополитических массивов – Евроатлантического, Евразийского, Исламского, что определяет судьбу страны и создает уникальное трансквилизационное пространство, в котором есть свои преимущества и недостатки⁸³. Украина – страна границ: расовых, культурных, географических, что отображается в истории, национальном характере, политической культуре жителей страны. Как считает С. Хантингтон, Украина лежит «на распутье», поэтому среди украинцев нет единого мнения в вопросе их цивилизационной принадлежности⁸⁴. Украинский географ С. Рудницький указывает, что вследствие своего географического положения на стыке Азии и Европы, страна пошла иным путем развития, чем страны Западной и Центральной Европы⁸⁵. Ее политико-географическое

⁸⁰ Т. Орлова. Історія сучасного світу (XV-XXI століття), Вікар, Київ 2007, с. 524.

⁸¹ М. Михальченко, Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи, «Відродження», Дрогобич 2004, с. 315.

⁸² А. Портнов, Дашкевич і Ісаєвич. Два історики в одному Львові, «Українська Правда», 14.12.2011, <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/12/14/65010/> (останній доступ: 04.01.2014).

⁸³ М. Дорошко, Н. Шпакова, Геополітичне середовище та геополітична орієнтація країн СНД, Центр учбової літератури, Київ 2011, с. 31.

⁸⁴ S. Huntington, Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego. Przeł. H. Jankowska, MUZA SA, Warszawa 2011, s. 225.

⁸⁵ С. Рудницький, Чому ми хочемо самостійної України?, Світ, Львів 1994, с. 96.

расположение имеет выразительные приметы «*окраинной земли*» (*окраїнне розташування, Randlage*), земли между Ориентом и Европой. Отсюда и название «Окраина, Украина», а его первое упоминание в летописных сводах датируется 1187 годом. Страна также известна своими черноземными почвами: в с. Триполье (Киевская область) чешским археологом В. Хвойкой в 70-х XIX в. открыто одну из древнейших земледельческих культур в Европе – *трипольскую*, которая датируется IV - III тыс. до н.э.⁸⁶. Оноре де Бальзак после путешествия на Украину писал: «это земли, которых не удобряют и на которых каждый год сеют рожь»⁸⁷. Итак, Украинцы - земледельческий народ, вследствие этого, им больше присущ коллективизм, чем индивидуализм.

Несмотря на неоднородность внутреннего пространства центром тяготения всегда был Киев. Арабский путешественник ибн-Даст в X в. писал: «в начале равнинной славянской земли есть город Куяб (Киев), а путь к стране лежит через степи, бездорожье, густые леса»⁸⁸. Около Киева формируется могучая Киевская Русь (VIII-XII) – европейская средневековая монархия, первое (пра)украинское государство, «золотой век» которого приходится на правление князя Владимира и Ярослава Мудрого. Князь Владимир крестил Русь (988), что объединило земли и дало дипломатическое равенство с западным крестьянским миром⁸⁹. Официально князь принял крест с Византии. Крым до XIII в. принадлежал Киеву⁹⁰. Князь Ярослав Мудрый Руси заботился об образовании и считается «тестем Европы»: дочь Елизавета вышла замуж за короля Норвегии Гарольда, Анна – за короля Франции Генриха I (сын Филлип), Анастасия – за венгерского короля Андрея I. При князе произошел раскол в церкви на католическую и православную. Традиции Руси, после наезда монголо-татар в 1240 г., продолжило Галицко-Волынское княжество, с 1253 г. – королевство. Именно с этого времени Львов всегда духовная столица или «Пьемонт Украины».

При детях князя В. Мономаха начинается феодальная раздробленность Руси - борьба детей князя за земли. Его сын Юрий Долгорукий правил в Суздальской земле и в 1147 г. основал г. Москву, а также воевал за Киевскую землю. Внук Мономаха, сын Юрия, Андрей Боголюбский захватил земли братьев и основал Володимиро-

⁸⁶ Н. Полонська-Василенко, Історія України, Либідь, Київ 1995, Т. 1, с. 23.

⁸⁷ В. Січинський, Чужинці про Україну, Світ, Львів 1991, с. 82.

⁸⁸ В. Січинський, там же, с. 6.

⁸⁹ І. Овсій, Зовнішня політика України (від давніх часів і до 1944 року), Либідь, Київ 1999, с. 28.

⁹⁰ D. Materniak, Krym w geopolityce Ukrainy, w: Ukrainy w XXI wieku. Kultura, gospodarka, polityka, Wyższa szkoła Cła i Logistyki, Warszawa 2012, s. 87.

Суздальское княжество, от которого пошло Московское княжество/царство во главе с младшей ветвью рода Мономаховичей, но зависимое от Золотой Орды. В 1721 г. Пером I провозглашает Российскую империю. Власть царя, помазанника божьего, освящала идеология «Москва – III Рим»: Москва провозглашала себя правопреемницей римской и византийской империи, а в общественное мнение вошло понятие «универсальности»⁹¹. Традиции империи, которая считается «калькой Золотой Орды» и развивалась изолировано от Европы, где не было Реформации, Контрреформации, Ренессанса, продолжили большевики только под другими лозунгами. Также они присвоили России часть чужой (украинской) истории, традиции, святых и героев, начиная с шапки кн. В. Мономаха в Вооруженной Палате Москвы. Единственным большевицким достижением есть то, что впервые со времен Киевской Руси все этнические земли украинцев (Крым, Западная Украина) собраны в УРСР, естественно, не считая земель колонизированных украинцами на Кубани и Зеленом Клине. Первой украинской столицей коммунизма считается Харьков.

Со времен УРСР вся история страны «покрыта» *политическими мифами*. К разряду мифов, которые следует устранить на наивысшем уровне стран, можно отнести: о малороссах; о том, что Киевская Русь – колыбель трех братних народов; о возъединении двух братних народов (Переяславские статьи 1654 г.), о не принудительном договоре создания СРСР, о «врагах народа» и западноукраинском национализме. Как пример можно рассмотреть миф о «малороссах»: в 1764 г. Екатерина II ликвидировала институт гетманства на Украине, а потом Запорожскую Сич. С этого времени Левый берег Украины в официальных документах стали называть «Малороссия», Правый берег – Юго-Западным краем, а Юг Украины – Новороссией⁹². Русский историк К. Кавелин этногенез «великорусов» выводит от финских племен и переселенцев с Малороссии. У основ мифа лежит вера, которая всегда субъективна, а «старые мифы» влияют на современность, особенно в период политических выборов⁹³.

Отрицательным явлением на Украине есть «*пятая колонна*», которая имеет чисто русские корни и политтехнологии. Она несет прямую угрозу национальной безопасности, а также имеет политическую, бюрократическую, экономическую,

⁹¹ S. Bieleń, Identyfikacja Rosji w stosunkach międzynarodowych, w: S. Bieleń, M. Raś (red.), Polityka zagraniczna Rosji, Difin, Warszawa 2008, s. 34.

⁹² С. Телешун, Державний устрій України: проблеми теорії і практики, Лілея-НВ, Івано-Франківськ 2000, с. 19.

⁹³ П. Демчук, Обережно, політичні міфи!: Філософсько-політичний трактат, Молодь, Київ 2006, с. 4.

религиозную составляющую. И. Дияк указывает на цели ее деятельности: 1) вносит разбрат в среду украинской элиты; 2) размывает национальную идею; 3) маргинализирует украинский язык, то есть: исчезнет язык – исчезнет народ⁹⁴. Следует заметить, что лидер Либерально-Демократической партии России (ЛДПР) В. Жириновский, анализируя Доктрину нацбезопасности РФ указывает следующее: «РФ будет стремиться защищать интересы русскоязычного населения стран СНГ, добиваться двойственного гражданства. Правительство будет применять санкции к непослушным странам СНГ, где нарушаются права русскоязычного населения и льготы, где не ущемляются такие права»⁹⁵. На «языке жестов» российских политиков это следует понимать: «что думает президент и премьер РФ – говорит Жириновский».

Политическая ситуация украинцев в Украине двойственная: с одной стороны – это титульная нация, этническое большинство, а с другой стороны – с большевических времен ощущается инерция их статуса, как дискриминированной группы в составе СРСР⁹⁶. **Украинский язык** доминирует на 80 % территории страны. Наихудшая ситуация в Донбассе и Крыму, где государственный язык можно услышать в деревне. География употребления украинского языка определилась историей. В СМИ все чаще употребляется русский язык, данные статистики показывают низкие цифры печатных изданий. «Языковая политика» в некоторой степени зависит от политической ситуации, например от «активной» деятельности Партии Регионов. Согласно Конституции Украины, Раздел I. в ст. 10-12, украинский является государственным языком и защищается законом при уважении к языкам меньшинств⁹⁷. В Разделе II в ст. 52. указано, что национальным меньшинствам гарантируется право на обучение в школе на родном языке, создание культурных организаций. Украина, вступая в Раду Европы (1995), подписала Европейскую языковую карту (но, не все страны подписали!), что является политической ошибкой Рады⁹⁸. Карта не указывает численности языковой группы, язык которой нужно охранять, и рассчитана на реалии Западной Европы. Этим воспользовалась Партия Регионов, во главе с министрами-украинофобами и «провели в жизнь» закон о фактическом государственном языковом уравнивании украинского и

⁹⁴ І. Діяк, П'ята колона в Україні: загроза державності, Світ, Київ 2006, с. 62.

⁹⁵ В. Жириновский, Доктрина национальной безопасности Российской Федерации. Основные принципы и механизмы реализации, Издат. Либерально-Демократической партии России, Москва 1997, с. 68.

⁹⁶ М. Дністрянський, Україна в політико-географічному вимірі, Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, Львів 2000, с. 207.

⁹⁷ С. Лисенков, Конституція України. Матеріали до вивчення, Либідь, Київ 1997, с. 41.

⁹⁸ T. Olszański, The language issue in Ukraine. An attempt at a new perspective. OSW. Warsaw 2012, s. 43.

региональных языков меньшинств⁹⁹. При этом правительство не продумало организацию в областях даже языковых курсов, хотя бы для госслужащих. Выходит, что русский язык официально «оформили» как государственный!

С понятием «языка» связана и *религиозная ситуация*: католицизм, православие и ислам (Крым) без антагонизмов присутствуют на Украине. Верующими себя считают 33 млн. украинцев. Там, где вера имела глубокие исторические корни, несмотря на атеизацию, после распада СРСР, с легкостью восстанавливались ортодоксальные формы христианства¹⁰⁰. Конституция Украины отделяет государство от религии, гарантирует свободу мировоззрения и вероисповедания¹⁰¹. Украинская греко-католическая церковь (УКГУ) ведет свою историю от Брестской унии 1596 г., которая предусматривала сохранение византийского обряда, признание власти Папы и католических догматов. Утвердилась в Западных областях Украины, когда на Восточной – православие. Православие на Украине имеет следующие ветви: Украинская православная церковь Киевского патриархата (УПЦ КП), Украинская православная церковь Московского патриархата (УПЦ МП), Украинская православная Автокефальная церковь (УАПЦ) – основные и реально конкурирующее за душу украинца. Также есть и другие, но это является тактикой раскола общества в московской политике¹⁰². Причем УПЦ МП исполняет роль «пятой колонны» и несет угрозу национальной безопасности страны, особенно перед выборами. Президент Л. Кучма (1994-2004) изначально поддерживал УПЦ КП. После инцидента с «теплым приемом» в Соборе св. Софии папы И. Павла II, стало ясным, что политика Москвы и религия идут рука об руку. Официальный визит папы на Украину (2001) имел огромное влияние на демократические процессы в стране. УГЦ как со времен коммунизма была прибежищем сознательных украинцев и украинского языка, так и стала моральной поддержкой «Майдана». Министерство культуры Украины обратилось к главе УГКЦ Святославу с угрозой ее запрета, за поддержку и общие молитвы вместе с «Майданом». Архиепископ обратил внимание, что такое происходит впервые со времен

⁹⁹ Закон України «Про засади державної мовної політики», 03.07.2012, № 5029-VI, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (останній доступ: 09.01.2014).

¹⁰⁰ Т. Капуśniак, Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie, IESW, Lublin 2008. s. 98.

¹⁰¹ Конституція України, 28.06.1996 № 254к/96-ВР, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (останній доступ: 11.01.2014).

¹⁰² Православ'я в Україні, «Infolight», 29.05.2013, <http://infolight.org.ua/content/pravoslavyya-v-ukrayini> (12.01.2014).

независимости¹⁰³. Религиозную ситуацию наглядно подтверждает и празднование в 2013 г. 1025-летия со дня крещения Киевской Руси: В. Янукович праздновал крещение Руси в Киеве вместе со своим коллегой - президентом РФ В. Путиным, Московским Патриархом Всея Руси Кириллом и Митрополитом Киевским (УПЦ МП) Владимиром.

Менталитет украинцев нужно рассматривать на нескольких уровнях: христианском, ориентальном (восточном), советском (империалистическом), националистическом. Все эти черты дают общее представление об украинцах и преобладают в той или иной степени в зависимости от региона страны.

Политическая система страны.

В Конституции Украины от 28 июня 1996 г. формально говорится о демократической политической системе, но на практике ее нет. Так, согласно ст. 1 Конституции, Украина - суверенное и независимое, демократическое, социальное, правовое государство. Интересно, что первая Конституция Украины гетмана П. Орлика датируется 1710 г. и действовала 4 года на территории современных Киевской, Брацлавской и Черниговской областях.

Изучение политической системы в Украине дает возможность ответить на вопрос: кто правит и кто получает с этого пользу? Согласно ст. 5 страна является республикой, а источником власти есть народ, который осуществляет власть непосредственно, через органы госвласти и местного самоуправления. Государственная власть (ст. 6) делится на три ветви: законодательную, исполнительную, судебную. Законодательная власть принадлежит Парламенту Украины (Верховный Совет) с 450 депутатов, избранных через прямые, равные, тайные выборы на 4 года. Наивысшим органом судебной власти есть Верховный Суд. Высшим органом исполнительной власти – Кабинет Министров Украины. В ст. 102-112 указано, что Президент – глава государства и выступает от его имени; гарантирует госбезопасность, целостность, подписывает международные соглашения, ведет внешнюю политику, назначает премьера. Президент – глава страны и гарант выполнения Конституции, избирается на 5 лет через прямые выборы. Президент на момент выборов должен знать украинский язык, жить в стране последние 10 лет и не иметь судимостей за умышленное

¹⁰³ М. Czech, Kijów starszy grekokatolików, „Cazeta wyborcza”, 14 stycznia 2014, s. 8.

преступление¹⁰⁴. Вспомогательными при Президенте есть Рада Национальной Безопасности и Обороны (РНБО), как координирующий орган и Администрация Президента – постоянно действующий орган, образован Президентом для осуществления его полномочий.

Согласно ст. 36. Граждане Украины имеют право на объединение в политические партии и общественные организации для осуществления, защиты своих прав и свобод. Украина имеет многопартийную систему и на 2012 г. зарегистрировано 200 политических партий. Партии связаны с олигархическими группами, интересы которых лоббируют, а также, в основном, они не имеют четкой идеологии, что видно из ориентации избирателя на лидера партии. На фоне геополитических перемен в Восточной Европе в Украине стала ощутима роль посткоммунистических партий социал-демократического направления¹⁰⁵. Следует заметить, что на вершине айсберга политики лежат сотни мелких черт каждого человека, который имеет к ней причастие, где толеранция зависит от образования¹⁰⁶. Парламентские выборы 2002 г. показали, что в Украине сформировалась оппозиция, в чем и есть принципиальная разница Украины от других постсоветских государств. Поэтому, если политик хочет быть при власти больше одного срока, то должен научиться искусству самоограничения и считаться с мнением оппозиции¹⁰⁷.

«Помаранчевая революция» внесла: а) нормы демократии, о чем свидетельствуют независимые, свободные парламентские выборы (2006, 2007) и президентские в 2010 г.; б) президентско-парламентскую систему (2006), до этого была президентская. Инициатором внесения изменений стал полевой командир помаранчевых – социалист А. Мороз. Интересно, что В. Ющенко отдал все, что получил ценой революции, отдал – власть и здоровье. После чего начался второй период «Руины» на Украине.

В 2010 г. президентские выборы выиграл лидер Партии Регионов – В. Янукович. Интересно, что на момент инаугурации президент не знал ни языка, ни гимна страны, за что боролись целые поколения Украинцев! Впервые В. Янукович, в качестве

¹⁰⁴ M. Wojtkowska, Trójpodział władzy w Republice Ukrainy, w: Ukraina w XXI wieku. Kultura, gospodarka, polityka, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Cła i Logistyki, Warszawa 2010, s. 40.

¹⁰⁵ K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski (red.), Społeczeństwo i polityka: podstawy nauk politycznych, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2007, s. 234.

¹⁰⁶ S. Siewore, Randki w sieci i polityczne koziorodztwo, „Gazeta wyborcza”, 16-17 listopada 2013, s. 34.

¹⁰⁷ K. Pomian, Ta okropna, jedyna demokracja, „Gazeta wyborcza”, 16-17 listopada 2013, s. 35.

премьера от донецкого клана, пришел к власти в 2002 г. В то же время С. Тигипко с днепропетровского клана получил должность председателя Нацбанка Украины, а В. Медведчук (киевский клан) стал во главе Администрации президента Л. Кучмы (1994-2004). Президентом Януковичем в 2010 г. отправлено в отставку кабмин Ю. Тимошенко, сформировано послушное большинство в парламенте и новый кабмин Н. Азарова, взято под контроль Службу Безопасности (СБУ). Страна вернулась к президентской форме правления. В 2011 г. на 7 лет осуждено экс-премьера Ю. Тимошенко (партия «Батькивщина») за «злоупотребление» в подписании газовых контрактов с РФ 2009 г., также осуждено экс-министра внутренних дел Ю. Луценко (лидер «Самообороны»). Приход Януковича является логическим и символическим закрытием веры в «помаранчевую и проевропейскую страну»¹⁰⁸.

С приходом к власти В. Януковича идет процесс свертывания демократии в сторону авторитаризма, углубления коррупции. Американский политолог А. Мотыль считает, что фактически в Украине установлен режим султаната, как крайняя форма автократии с отсутствием какой-либо идеологии, политической мобилизации, плюрализма¹⁰⁹. Охрана президента и СБУ пополнилась кадровыми представителями российских спецслужб, которые были задействованы в разгоне «Майдана 2014». Действующий президент является «доброкачественным отцом Украины-46»¹¹⁰. Пирамида его власти выглядит так: на вершине находится сын – Александр, владелец Украинского Бизнес Банка; далее идет Д. Фирташ и С. Левочкин (глава Администрации), подавший в отставку, после акций «Беркута», из-за прогрессивных европейских взглядов жены, но президент просьбу отклонил¹¹¹. Ниже в пирамиде идет А. Ключев (секретарь РНБО) и В. Захарченко (руководитель Министерства Внутренних Дел) - именно они отвечают за кровавый разгон мирной демонстрации студентов в ночь с 29 на 30 ноября 2013 г., что послужило превращения протестов в политическую акцию. Именно министру В. Захарченку подчинен «Беркут» и без указа свыше действовать не мог. С А. Ключевым сотрудничает В. Медведчук – «черный кардинал» В. Путина. Отдельную позицию занимает Р. Ахметов и В. Колесников.

¹⁰⁸ W. Olejarz, T. Stępniewski, Ukraina między dysfunkcjonalistyczną demokracją a nieskonsolidowanym autorytaryzmem, IESW, Lublin 2011, s. 54.

¹⁰⁹ Україна стала султанатом, «Кореспондент», 20.02.2013, <http://blogs.korrespondent.net/users/blog/alekseevgw/a99305> (останній доступ: 13.01.2014).

¹¹⁰ A. Smal, Ukrainian acts to reassert control, "International New York Times", December 20, 2013, s. 4.

¹¹¹ A. Zaporoski, O co naprawdę gra W. Janukowicz, „Gazeta wyborcza”, 13 grudnia 2013, s. 13.

Политическая элита Украины делится на националистическую (проукраинскую) и «совковую» (от «советский человек»). Представители последней все время оглядываются в прошлое, где было комфортно, они нигилистически относятся ко всему украинскому истории, языку, культуре. Некоторые на официальном уровне используют языковой диалект - *суржик* (белорусскую, украинскую, русскую лексику). Роль в стране имеет бюрократическая номенклатура периода УРСР. А. Шептицкий также указывает на компрадорский характер элиты¹¹². «Компрадор» - (с порт. *купец*) посредник между рынком локальным и заграничным. Их ситуация связана с тяжелой экономической ситуацией в стране, которую эксплуатируют в согласии с их метрополией. Это ведет к размыванию границ между частным и государственным сектором и возникновению «теневого экономики». К постсоветским чертам элиты можно отнести: явление «постмодернизма» в политике (роль технологий и отсутствие действий); «синдром колониального мышления» (поиск начальника свыше); политическую близорукость¹¹³.

Концепции заграничной политики Украины. Можно указать на 4 таких концепции: 1) нейтральности и внеблоковости («доктрина Д. Павличко» – поэт и дипломат); 2) евроатлантическая; 3) евразийская; 4) «многовекторности»¹¹⁴. Анализируя разносторонние направления политики в концепциях, можно сказать, они являются «политической лабораторией» с роковым влиянием восточного соседа. В документе «Основные направления внешней политики Украины» (1993) указано, что страна осуждает войну, не предъявляет никому территориальных претензий, а также говорить о желании членства в европейских структурах¹¹⁵. Документы носят обобщающий характер, что указывает на слабость и отсутствие конкретных приоритетов¹¹⁶. С этим также связано понятие стратегического партнерства: президенты необдуманно признавали этот статус странам, с которыми в Украины нет жизненно важных интересов.

¹¹² A. Szeptycki, Ukraina wobec Rosji. Studium zależności. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013, s. 65.

¹¹³ T. Kapuśniak, Y. Tymkiv, Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Ukrainy w czasie prezydentury Wiktora Juszczenki, IESW, Lublin-Lwów 2009, s. 14.

¹¹⁴ B. Surmacz, Ukraina: aspiracje, ograniczenia, nadzieje, w: Polityka zagraniczna: aktory, potencjały, strategie, T. Łoś-Nowak (red.), Politeks, Warszawa 2011, s. 289.

¹¹⁵ Постанова Верховної Ради України про основні напрямки зовнішньої політики України від 2 липня 1993, «Голос України», 24 липня 1993, с. 3.

¹¹⁶ S. Feduniak, Główne kierunki polityki zagranicznej Ukrainy: czynniki, priorytety oraz mechanizmy, w: Transformacja ustrojowa w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty, A. Antoszewski, A. Kolodii, K. Kowalczyk (red.), Wydawnictwo ATUT, Wrocław 2010, s. 358.

В *заграничной политике* независимой Украины можно выделить такие *этапы*:

- 1) 1991-1994 г.: период внеблоковости и желания страны избавиться от атома¹¹⁷. «Мирный развод» с Россией в 1991 г. через СНГ. Основными ошибками президента Л. Кравчука (1991-94) стали: провозглашение автономии Крыма (АРК) пролоббированное Россией, непродуманная «сдача атома» (1994) и упущение шанса вхождения в НАТО (когда сосед был ослаблен); не желание проводить реформы и модернизацию страны.
- 2) 1995-2004г.: период реставрационных экономических реформ Л. Кучмы, многовекторность во внешней политике. Сотрудничество, интеграция с Западом, США соответствует ст. 107 Конституции Украины. Президентом подписано Указ об углублении отношений Украины с НАТО и ЕС¹¹⁸. Но, реальные действия элит в Украине показывают незрелость к этому. Параллельно происходит умышленное убийство лидера Народного Руху С. Чорновола (официально погиб в автокатастрофе), углубление связей с Россией, коррупция, «кассетный скандал» связанный с убийством журналиста Г. Гонгадзе и протестные акции оппозиции. В 2001г. появилась «доктрина Зленко»: к стратегическим партнерам отнесено США и РФ (асимметрическое партнерство). В 2004 г. – «Концепция Европейского соседства» ЕС. В основном, это время утраченных возможностей.
- 3) 2004-2010г.: «Помаранчевая революция» и приход к власти оппозиционного президента В. Ющенко. Во внешней политике - отход от многовекторности, членство Украины в ВТО (2008), развитие экономических связей с ЕС, «историческая политика» президента. Внутренняя борьба за министерские портфели, амбиции «помаранчевых» привели к хаосу во власти. Президент начал «дипломатические переговоры» с РФ о выводе Черноморского флота (ЧФ) с Севастополя после 2017 г.¹¹⁹. Активизация отношений с НАТО, дружеские отношения с Грузией и «газовые кризисы» с Россией.
- 4) начался с президентства В. Януковича в 2010 г. Если в Военной доктрине В. Ющенко от 2005 г. указано, что защищая национальные интересы, следует углубить отношения Украины с НАТО и ЕС с целью полноправного членства¹²⁰, то Указ В. Януковича от 2012 г. перечеркивает эту линию интеграции страны: «главными

¹¹⁷ Постанова Верховної Ради України «Про Воєнну доктрину України» від 19 жовтня 1993 р., № 3529-ХІІ, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3529-12> (останній доступ: 06.01.2014).

¹¹⁸ Про подальший розвиток відносин з НАТО з урахуванням результатів засідання Комісії Україна-НАТО на найвищому рівні від 15 липня 2004, № 800/2004, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/800/2004> (останній доступ: 06.01.2014).

¹¹⁹ А. Szeptycki, *Ukraina wobec Rosji...*, op. cit., s. 236.

¹²⁰ Указ президента України «Питання Воєнної доктрини України» від 21 квітня 2005, № 702/2005, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/702/2005> (останній доступ: 06.01. 2014).

принципами военной политики являются безъядерный статус и внеблоковость»¹²¹. Президентом в апреле 2010 г. продлен период присутствия ЧФ России в Крыму до 2042 г.¹²². Также следует к этому периоду отнести евроинтеграционное поражение страны на Вильнюсском саммите Украина-ЕС 2013 г. и резкий разворот «на Восток».

«Евромайдан – 2014». Это общественное движение, которое началось с кровавого разгона «Беркутом» (спецраздел при МВД) мирного студенческого протеста в ночь с 29 на 30 ноября. Причины возникновения Евромайдана: 1) неподписание В. Януковичем в Вильнюсе ассоциации с Украины с ЕС; 2) протест общества против антиукраинской политики правительства в целом. Для Запада Евромайдан оказался приятной неожиданностью, для Януковича – неприятным сюрпризом на пути к «второму сроку», для Путина – головной болью № 1 на пути к «собираанию славянских земель». Руководители УПЦ КП, УГКЦ поддержали «освободительную мирную войну» украинского общества и оказали всестороннюю поддержку Майдану. Папа римский Франциск, который признал большевицкий голодомор 1932-33 г. геноцидом против украинцев, выразил также свою поддержку украинскому народу, об этом главе УГКЦ сообщил папский нунций в письме от 10 января 2014 г.¹²³. Основными требованиями протестующих являются: досрочные выборы президента и парламента в 2014 г., наказание виновных за силовые действия против мирной демонстрации, освобождение Ю. Тимошенко, уменьшение финансирования силовых органов, объявления единого оппозиционного кандидата на президентские выборы. «Евромайдан» показал, что на Украине уже сформировалось гражданское общество и от него зависят результаты выборов. Условием победы начатых процессов есть трансформация общественного движения «Евромайдан-2013» в политическое.

Экономическая система страны

Экономика страны говорит о ее потенциале: способности к рациональному использованию (не)материальных средств влияния¹²⁴. Политический реализм

¹²¹ Указ Президента України «Про Воєнну доктрину України» від 08.06.2012, № 390/2012, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/648/2004> (останній доступ: 05.01.2014).

¹²² Угода між Україною та Російською федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 27.04.2010. № 2153-17 // http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_359 (останній доступ: 16.01.2014)

¹²³ Папа римський виразив підтримку українському народу // <http://www.unian.net/news/616707-papa-rimskiy-vyrazil-podderjku-ukrainskomu-narodu.html> (останній доступ: 12.01.2014)

¹²⁴ M. Pietraś, T. Kapuśniak (red.), *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2007, s. 135.

указывают на разницу между интересами и потенциалами государств, где страны юридически равны, но им присущее материальное, функциональное неравенство¹²⁵. Это очень хорошо видно на примере «экономизации» внешней политики РФ по отношению к Украине, которая полностью зависит от российского газа. Россия – «непротестантская», которая имеет 86 % мировых запасов газа в Сибири¹²⁶. Газпром, который связан с Кремлем, является монополистом на мировом рынке, а также политическим и экономическим инструментом. Украинское РосУкрЭнерго контролирует Газпром. Через Украину идут такие каналы пересылки российских углеводородов в Европу: сухопутная магистраль «Дружба», черноморская магистраль. Парадокс в том, что как Украина зависит от российского газа, так и Россия зависит от транзита через Украину. Украина имеет шанс стать транзитной страной при продуманной стратегии и дипломатии. Страна может транспортировать нефть и газ с РФ, центральной Азии, Ближнего Востока в ЕС, а также с Каспийского региона. Стратегической целью является продолжение трубопровода *Одесса-Броды-Плоцк-Гданьск*¹²⁷. Одесса – основной порт, который должен стать независимым от России. Тут все зависит от отношений Украины с Грузией, Азербайджаном и Турцией. Энергетическая стратегия Украины до 2030 г. предусматривает вопрос строительства новых трубопроводов с Каспия и развитие альтернативных источников¹²⁸.

Международная позиция Украины.

Украинская стратегия сегодня определяется тремя составными ее геополитической ориентации: евразийской (северо-восточной), евроатлантической (западной), южно-восточной. Последний обозначает развитие историческо-культурной оси Север-Юг, наименее развитый, но альтернативный. Определение нацинтереса при этом и есть ее стратегическим выбором.

¹²⁵ J. Tymanowski, Biepieczeństwo polityczne i ekonomiczne w relacjach polsko-rosyjskich, w: S. Bieleń, A. Skrzypek (red.), Geopolityka w stosunkach polsko-rosyjskich, ASPRA-JR, Warszawa 2011, s. 73.

¹²⁶ E. Wyciszkiewicz (red.), Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki międzynarodowe na obszarze postsowieckim, Warszawa 2008, s. 7-9.

¹²⁷ T. Stępniewski, Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozmnowojennym świecie, IESW, Lublin-Warszawa 2011, s. 125.

¹²⁸ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення енергетичної стратегії України на період до 2030 року» від 15 березня 2006 р., №145-р, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/145-2006-%D1%80> (останній доступ: 17.01.2014).

На протяжении всего периода независимости от 1991 г. страна высказывалась за европейскую интеграцию. Европейский Союз возник согласно Маастрихтскому трактату 1992 г. на неограниченное время, где указывалось на переход к новому этапу в интеграции и, что каждая европейская страна может присоединиться к Союзу при выполнении некоторых условий¹²⁹. В 2004/07 г. произошло расширение ЕС на Восток, где соседями Союза стали Украина, Беларусь, Молдова, Россия. Поэтому возникла потребность налаживания диалога, что послужило к принятию в 2004 г. *Концепции Соседства ЕС*. Я. Зеленка указывает, что перспектива нового расширения на Восток будет стабилизировать внешнее окружение, но дестабилизировать внутреннее положение самого Союза¹³⁰.

Польша оказалась страной, где заканчивалась граница ЕС и которая заинтересована в ее стабильности. Договор о добром соседстве между Украиной и Польшей был подписан в 1992 г., страны обязались не вмешиваться во внешние дела, выстраивать уважительные, дружные отношения¹³¹. До 2008 г. «восточная политика» Польши носила декларативный характер с идеологической окраской прометеизма¹³². Согласно Лизбонскому трактату 2007 г., который вошел в жизнь 2009 г., ЕС превратился в международную организацию¹³³. В документе (ст. 47) указано, что ЕС имеет правовой статус¹³⁴. В связи с новым статусом ЕС возникла необходимость изменить инструменты в «восточной политике». На саммите Союза 7 мая 2009 г. в Праге было принято польско-шведский проект под названием «Восточное Партнерство» (ВП), что с неодобрением приняла Россия. Целью проекта стало: содействие демократическим процессам, развитию стабильности и рыночной экономики в Украине, Беларуси, Молдове, Грузии, Армении, Азербайджане. В 2008 г. Франция углубила средиземноморскую политику, поэтому Берлин, чьи традиционные интересы лежат на Востоке, поддержал инициативу Польши-Швеции. Германия

¹²⁹ Treaty on European Union. Maastricht, 7 February 1992, w: Integracja europejska w dokumentach, wybór i opracowanie dokumentów S. Parzymies (red.), PISM, Warszawa 2008, s. 359-365.

¹³⁰ J. Zielonka, Europa jako imperium. Nowe spojrzenie na Unię Europejską, PISM, Warszawa 2007, s. 16-20.

¹³¹ Traktat między Rzeczpospolitą polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, Zbiór dokumentów, PISM, Warszawa 1992, nr. 4, s. 76-79.

¹³² T. Łoś-Nowak, Polska – cele, aspiracje, kierunki, w: T. Łoś-Nowak (red.), Polityka zagraniczna: aktorzy, potencjały, strategije, Poltext, Warszawa 2011, s. 283.

¹³³ R. Zięba, Polityka zagraniczna UE, w: T. Łoś-Nowak (red.), Polityka zagraniczna: aktorzy, potencjały, strategije, Poltext, Warszawa 2011, s. 215.

¹³⁴ Traktat Lizboński. Lizbona, 13 grudnia 2007, w: Integracja europejska w dokumentach, wybór i opracowanie dokumentów S. Parzymies (red.), PISM, Warszawa 2008, s. 560-564.

является главным налогоплательщиком ЕС и ее поддержку в Партнерстве следует рассматривать как тактику¹³⁵. До 2013 г. ЕС выделил на программу 600 млн. евро, на Польшу по программе ФАРЕ было выделено 3, 9 млн. на 1990-2003 г. Наибольшей проблемой этого плана есть отсутствие формулирования, что страны-участницы в будущем, после выполнения условий, вступят в ЕС¹³⁶.

Важным инструментам политики ЕС может стать присоединение Украины к Веймарскому треугольнику, который имеет потребность в расширении на новые страны с целью обеспечения его эффективности. Что подтверждают размышления З. Бжезинского о важности приобщения Украины к европейским процессам через создание *оси Париж-Берлин-Варшава-Киев*. В 1991 г. в Веймаре подписано Декларацию министров стран Германии, Франции, Польше о ежегодных консультациях с целью разностороннего сотрудничества стран¹³⁷. Веймарский треугольник никогда не был равносторонней геометрической фигурой. Ассиметрия заключалась в разном статусе стран, где вместо многих деклараций не было эффективных действий¹³⁸. С подачи Ж. Ширака от 1997 г. встречи также отбывались и на наивысшем уровне. Хотя, следует отметить, что поставленную Польшей цель треугольник выполнил: приблизил Польшу к евроатлантическим структурам.

Украина лежит на *геополитической оси*, ее независимость помогает трансформировать Россию, без первой Россия перестает быть империей¹³⁹. Сегодня РФ занимает 76 % от бывшей территории Советской империи, а экономический потенциал – 60 %¹⁴⁰. От распада СРСР Россия Ельцина, казалось бы, стала на путь демократических реформ. Однако, с момента появления В. Путина в большой политике страна возвратилась к статусу сверхдержавы, о чем свидетельствует: 1) победа большой России в маленькой Грузии (2008), что было также изучением реакции Запада или «своеобразным Мюнхенским сговором»; 2) наделение президента силовыми полномочиями: введение войск (под предлогом, который указан в российских

¹³⁵ Vel Gajewski S. 38.

¹³⁶ Т. Капуśniак, Wymiar Wschodni europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Inkluzja czy członkowstwo?, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2010, s. 41.

¹³⁷ Gemeinsame erklärung der aussenminister von Deutschland, Frankreich und Polen zur zukunft Europas, Weimar, 29. August 1991, Zbiór dokumentów, PISM, Warszawa 1992, nr. 2, s. 9-12.

¹³⁸ S. Parzymies, Trójkąt Weimarski w poszerzonej Unii Europejskiej, w: J. Kozłowski, J. Marszałek-Kawy (red.), Szczyt Trójkąta Weimarskiego w Nancy, Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 21.

¹³⁹ З. Бжезинський, Велика шахівниця, Лілея-НВ, Львів-Івано-Франківськ 2000, с. 46.

¹⁴⁰ А. Стępień-Kuczyńska, Priorytety Putina, w: А. Стępień-Kuczyńska, S. Bieleń (red.), Rosja w okresie prezydentury Władimira Putina, Wydawnictwo Adam Marszałek, Łódź-Warszawa 2008, s. 24.

политических концепциях) в иностранные государства без спроса в Думы; 3) декларация о «силовой» защите прав граждан за рубежом; 4) указание в Военной доктрине на НАТО, как угрозу; 5) право первенства РФ на применение ядерного оружия; 6) присутствие с 2001 г. в антитеррористической коалиции и активное посредничество в процессах налаживания мира на Ближнем Востоке. Правительство России исходит из того, что национальные интересы страны должны обеспечиваться всеми доступными средствами, включая дезинформацию¹⁴¹. В. Путин продолжает политику России царских времен, собирая земли «близкой заграницы», понимая, что Запад находится в энергетической зависимости. Вторая каденция (с мая 2012 г.) президентства Путина посвящена Далекому Востоку и интеграционным процессам на посткоммунистическом пространстве.

Посткоммунистическое пространство – это социально-политическая реальность, что обусловлена общностью пребывания ряда стран в конкретный исторический период, например - советский. 8 декабря 1991 г. лидеры трех стран Украины, России и Беларуси официально заявили о распаде СРСР и о создании *Содружества Независимых Стран (СНГ)*. Договор о СНГ подписывали неравноправные субъекты международного права – квазигосударства, не имея еще своей Конституции¹⁴². Поэтому украинской стороной ставится вопрос: СНГ – миф или реальность? Координационными органами является Рада глав государств и Рада глав правительств, при отсутствии высших органов власти, где все члены равны между собой и открыты на расширение. Организация стала инструментом мирного распада СРСР, переходной формой к созданию новых независимых стран. В 1995 г. создано Таможенный Союз, но участие Украины в нем не возможно, ибо страна – член Всемирной Организации Торговли. С инициативы РФ в 2000 г. создано ЕврАзЕС с целью создания таможенного союза и Единого Экономического Пространства. Тут Украина является наблюдателем, как и в Организации Договора Коллективной Безопасности (ОДКБ). Россия ставит целью экономическое и военно-политическое сотрудничество со странами СНГ¹⁴³. Военные угрозы странам СНГ, согласно Военной доктрине России, считаются ее угрозой. Членство в СНГ для многих стран есть как

¹⁴¹ П. Чернов, Новый геополитический передел мира: Что будет с Россией?, Восточная литература, Москва 2003, с. 9.

¹⁴² П. Демчук, там же..., с. 172.

¹⁴³ Указ Президента Российской Федерации «Военная доктрина РФ» от 5 февраля 2010 г., № 146, <http://federalbook.ru/files/OPK/Soderjanie/OPK-7/VI/Voennaya%20doktrina.pdf> (последний доступ: 09.01.2014).

опознавательный знак, что сигнализирует о желании держаться вместе с доминированием России. Целью последней есть обеспечения геополитического контроля над пространством СНГ и поднятия этим своего имиджа.

Без Украины невозможна эффективная интеграция в СНГ, что видно с количества «попыток» ее привлечения в последующие «мини-организации» создающиеся на базе СНГ. Польский политолог Э. Вятр указывает, что между европейской и интеграцией в СНГ есть разница: 1) европейская интеграция стран с разными политическими системами и историей отбывалась поэтапно, а в СНГ возникла с распадом одного организма – СРСР; 2) в ЕС интеграция отбывается между странами с примерно равным потенциалом демографическим, экономическим без преимущества одной страны, как России в СНГ¹⁴⁴. С. Кардаш подчеркивает ассиметрический характер связей в СНГ, где политическая элита Украины концепцией многовекторности «предохраняется» от чрезмерного влияния России¹⁴⁵. На сегодня СНГ является неэффективной организацией: из 2000 подписанных документов с момента ее провозглашения 90 % остались только на бумаге¹⁴⁶.

После провала Вильнюсского саммита 29 ноября 2013 г., усилилось *евразийское направление внешней политики Украины*, что видно из первых двух визитов Януковича во время «Евромайдана-2013». Президент Украины 5 декабря 2013 г. отбыл с официальным визитом в КНР, где встретился с председателем страны Си Цзиньпином. В ходе визита подписано следующее соглашения: Декларацию о углублении стратегического партнерства (2014-2018) и Соглашение о экономико-техническом сотрудничестве¹⁴⁷. Важным есть желание Китая инвестировать в Украину 8 млрд. долларов в такие отрасли: а) на строительство новой шахты в г. Красноармейск; б) на строительство завода в Луганской области по производстве синтетического природного газа. Это технология переработки каменного угля и

¹⁴⁴ J. Wiatr, Europa postkomunistyczna. Przemiany państw i społeczeństw po 1989 roku, Wydawnictwo naukowe SCHOLAR, Warszawa 2006, s. 358.

¹⁴⁵ S. Kardaś, Postrzeganie Rosji w „bliskiej zagranicy”, w: S. Bieleń (red.), Wizerunki międzynarodowe Rosji, ASPRA-JR, Warszawa 2011, s. 165.

¹⁴⁶ Т. Орлова, Історія нових незалежних держав: Postsovieticum, Знання, Київ 2010, с. 426.

¹⁴⁷ Янукович рассчитывает на 8 млрд. дол. Инвестиций из Китая, zn, ua, 05.12.2013, http://zn.ua/ECONOMICS/yanukovich-rasschityvaet-na-8-milliardov-dollarov-investiciy-iz-kitaya134356_.html (последний доступ: 14.01.2014).

производство синтетического метана¹⁴⁸. В. Янукович считает, что это даст возможность создать 2 тыс. рабочих мест, а развитие новой отрасли усилит энергетическую безопасность страны. В сельскохозяйственный сектор Китай планирует инвестировать 2, 6 млрд. дол.¹⁴⁹. Президент Украины «беспрецедентно» предоставил Поднебесной 3 млн. га земли в Днепропетровской области. Интересно, что период до 2020 г. в стратегии Поднебесной обозначается как «большой шанс», чтоб занять нишу мировой империи через развитие экономики и улучшения качества жизни¹⁵⁰.

Вторым визитом Януковича после Вильнюса является рабочая встреча в Сочи с В. Путиным, которая состоялась 7 декабря 2013 г. и ее продолжение 17 декабря в работе 6-го заседания украинско-русской межгосударственной комиссии в Москве. Оппозиция заявляет о сдаче Украины Путину¹⁵¹. Официально договоренности с РФ В. Янукович подписал в Московских соглашениях 17 января 2014 г. речь идет о следующем: 1) о снижении цены на газ до 268 дол. за тысячу кубометров; 2) о «вложении» России 15 млрд. дол. в государственные облигации Украины¹⁵². При этом президент Украины считает, что эти договоренности не противоречат стране на «любую интеграцию»¹⁵³. Параллельно подписано соглашение о возобновлении серийного производства самолетов семейства Ан-124 и о строительстве транспортного перехода через Керченский пролив. В глаза бросается экономическая зависимость Януковича от России. Очевидно, что он просит о помощи и готов идти на уступки. Какие? Что Путин просит взамен: стратегические предприятия, газотранспортную систему, судостроение и авиастроение?

¹⁴⁸ Украина и Китай договорились о строительстве заводов по производству газа, zn, ua, 05.12.2013, http://zn.ua/ECONOMICS/ukraina-i-kitay-dogovorilis-o-stroitelstve-zavodov-po-proizvodstvu-gaza-134319_.html (последний доступ: 14.01.2014).

¹⁴⁹ Янукович продает Китаю 3 млн. Гектаров Украины!, «Цензор. нет», http://censor.net.ua/news/254234/yanukovich_prodaet_kitayu_3_millions_ghetarov_ukrainy (останний доступ: 14.01.2014).

¹⁵⁰ J. Rowiński, Chiny: nowa globalna potęga? Cień dawnej świetności i lat poniżenia, w: A. Rotfeld (red.), *Dokąd zmierza świat?*, PISM, Warszawa 2008. - S. 370-372.

¹⁵¹ Майдан требует от Януковича озвучить договоренности, достигнутые с Путиным в Сочи, «Interfax», 13.01.2014, <http://interfax.com.ua/news/political/180038.html> (останний доступ: 13.01.2014).

¹⁵² Договоренности в Москве: как отреагировали украинские политики и эксперты, «Сегодня», 18.01.2014., <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/dogovorennosti-v-moskve-kak-otreagirowali-politiki-i-eksperty-483520.html> (останний лоступ: 13.01.2014).

¹⁵³ Подписанные в Москве договоренности не противоречат евроинтеграционному курсу Украины, zn, ua, 18.01.2014., http://zn.ua/POLITICS/yanukovich-podpisannye-v-moskve-dogovorennosti-ne-protivorechat-evrointegracionnomu-kursu-ukrainy-135383_.html (останний доступ: 18.01.2014).

Украина – страна между цивилизациями, это обусловлено ее историей, географией, культурными традициями. Ситуация в 1991 г. осложнялась тяжелым коммунистическим наследием: с самого начала возникла кадровая номенклатурная проблема, к этому следует добавить деятельность российских спецслужб и «пятую колону», которая имеет русские корни. На протяжении всего периода независимости, до президентства В. Януковича, приоритетным является евроатлантический вектор. Стратегия «возвращения в Европу» должна учитывать реальные возможности экономического, социально-политического, духовно-интеллектуального потенциала. Во-первых – этот процесс будет бесповоротным, а во-вторых – сложный, с учетом изменений в самом Евросоюзе. Интеграция в Европу должна происходить не «любой ценой», лишь бы подальше от России, а с учетом национального интереса, украинских традиций и последствий для страны. **Условием № 1 есть четкое определение отношений с Россией.** При этом, нельзя ругать волка за то, что он не вегетарианец. Правительство Украины должно стремиться к симметричным двусторонним отношениям и **недопустимо вхождение с РФ в любой интеграционный, торговый, военный союз.** От 1991 г. в отношениях стран красной линией обозначены «горячие точки» безопасности: флот и газ.

Для Украины, при олигархическом раскладе, есть реальная угроза превращения в «санитарную границу, буферную зону» между НАТО и Россией. Сейчас шансы на вступление в НАТО и ЕС – проблематические, в то время, как вступление в евразийский альянс – нежелательны... Внешнеполитическая активность страны, ограничена провозглашенным «балансированием», часто ведет в тупик и отрицательно влияет на имидж страны. **Проблема Украины – в самой Украине: в «старой номенклатуре», бюрократии, олигархии, в коррупции, в мышлении, в политической культуре, в слабо развитом местном самоуправлении, в отсутствии модернизации и патриотизма! В стране внутренняя политика определяет качество внешней политики страны.** Но, парламентские выборы на Украине еще никто не отменял и гражданское общество, которое де-факто уже сформировалось, как показал «Евромайдан-2013», обязательно приведет патриотические новые силы к власти, как и новых независимых лидеров.

Streszczenie

W artykule przedstawione zostały uwarunkowania oraz zmiany zachodzące w sferze politycznej i gospodarczej Ukrainy oraz jej pozycji międzynarodowej. Autorka wskazuje na różne warianty kierunków rozwoju Państwa ukazując problemy przed jakimi stoi Ukraina i dylematy którą drogą ostatecznie wybrać.

Słowa kluczowe:

Ukraina, Rosja, NATO, Unia Europejska

Keywords:

Ukraine, Russia, NATO, European Union

Bibilografia:

1. Akt proholoszenia nezałeżnoji Ukrajiny wid 24 serpnia 1994 r. „Holos Ukrainy” z 27 serpnia 1991 roku.
2. Bieleń S., *Identyfikacja Rosji w stosunkach międzynarodowych*, [w:] S. Bieleń, M. Raś (red.), *Polityka zagraniczna Rosji*, Warszawa 2008.
3. Bżezińsij Z., *Welyka szahiwnycia, Lileja-NW*, Lwiiw-Iwano-Frankiwszk 2000.
4. Czech M., *Kijów starszy grekokatolików*, „Cazeta wyborcza” z 14 stycznia 2014 roku.
5. Czernow P., *Nowyj geopolityczeskij peredel mira: czto budet s Rossijej?*, Moskwa 2003.
6. Deklaracijia pro Derżawnyj suwerenitet Ukrainy, Kyjiw z 16.07.1990, № 55-XII, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-12>, (09.01.2014).
7. Demczuk P., *Obereżno, polityczni mify! : Filosofska-politycznyj traktat*, Molod, Kyjiw 2006.
8. Dijak I., *Pjata kolona w Ukraini: zahroza derżawnosti*, Kyjiw 2006.
9. Dnistranskyj M., *Ukrajina w polityko-geograficznomu wymiri*, lwiiw 2000.
10. *Dohoworonnosti w Moskwie: kak otreagirowali ukraïnskije politiki i eksperty*, „Sehodnia”, 18.01.2014., <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/dogovorennosti-v-moskve-kak-otreagirowali-politiki-i-eksperty-483520.html> (13.01.2014).
11. Doroszeko M., Szpakowa N. *Geopolityczne seredowyszcze ta geopolityczna orijentacija krajın SND*, Kyjiw 2011.

12. Feduniak S., *Główne kierunki polityki zagranicznej Ukrainy: czynniki, priorytety oraz mechanizmy*, w: *Transformacja ustrojowa w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty*, [w:] A. Antoszewski, A. Kolodii, K. Kowalczyk (red.), Wrocław 2010.
13. Gajewski P., *Partnerstwo Wschodnie Unii Europejskiej – główne, czy pomocnicze narzędzie polskiej polityki wschodniej?*, [w:] *Partnerstwo wschodnie w kontekście europejskiej polityki sąsiedztwa i agendy grupy Wyszegradzkiej*, Kraków-Bruxelles 2011.
14. *Gemeinsame erklärung der aussenminister von Deutschland, Frankreich und Polen zur zukunft Europas*, Weimar, 29. August 1991, [w:] „Zbiór dokumentów, PISM” 1992, nr. 2.
15. Huntington S., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 2011.
16. Janukowicz prodajot Kytaju 3 mln. hektarow Ukrajiny!, „Cenzor. net”, http://censor.net.ua/news/254234/yanukovich_prodaet_kitayu_3_milliona_gektarov_ukrainy, (14.01.2014).
17. Janukowicz rascitywajet na 8 mln. dol. inwiestycij iz Kitaja, zn, ua z 05.12.2013, http://zn.ua/ECONOMICS/yanukovich-rasschityvaet-na-8-milliardov-dollarov-investiciy-iz-kitaya134356_.html (14.01.2014).
18. Kapuśniak T., *Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie*, Lublin 2008.
19. Kapuśniak T., *Wymiar Wschodni europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Inkluzja czy członkostwo?*, Warszawa 2010.
20. Kapuśniak T., Tymkiv Y., *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Ukrainy w czasie prezydentury Wiktora Juszczenki*, Lublin-Lwów 2009.
21. Kardaś S., *Postrzeganie Rosji w „bliskiej zagranicy”*, [w:] S. Bieleń (red.), *Wizerunki międzynarodowe Rosji*, Warszawa 2011.
22. Konstytucja Ukrainy z 28.06.1996 № 254к/96-BP, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>, (11.01.2014).
23. Lysenkow L. *Konstytucja Ukrijiny. Materiały do wywczennia*, Kyjiw 1997.
24. Łoś-Nowak T., *Polska – cele, aspiracje, kierunki*, [w:] T. Łoś-Nowak (red.), *Polityka zagraniczna: aktorzy, potencjały, strategije*, Warszawa 2011.
25. Majdan triebujet ot Janukowicza ozwuczit dohoworonnosti dostihnutyje z Putynym w Soci, «Interfax», 13.01.2014, <http://interfax.com.ua/news/political/180038.html>, (13.01.2014).
26. Materniak D., *Krym w geopolityce Ukrainy*, [w:] *Ukrainy w XXI wieku. Kultura, gospodarka, polityka*, Warszawa 2012.
27. Mychalczenko M., *Ukrajina jak nowa historyczna realnist: zapasnyj hrawec Jewropy, Widrodżennia*, Drohobycz 2004.
28. Olejarz W., Stępniewski T., *Ukraina między dysfunkcjonalistyczną demokracją a nieskonsolidowanym autorytaryzmem*, IESW, Lublin 2011.
29. Olszański T., *The language issue in Ukraine. An attempt at a new perspective*, Warsaw 2012.

-
30. Orlowa T., *Istoriia novykh nezalezhnykh derżaw: Postsovieticum*, Kyjiw 2010.
 31. Orlowa T., *Istoriia sučasnoho switu (XV-XXI)*, Kyjiw 2007.
 32. Owsij I., *Zownisznia polityka Ukrainy (wid dawnych czasiw i do 1944 roku)*, Kyjiw 1999.
 33. *Papa rimskij wyrayil podderżku ukrainskomu narodu*, <http://www.unian.net/news/616707-papa-rimskiy-vyirazil-podderjku-ukrainskomu-narodu.html>, (12.01.2014).
 34. Parzymies S., *Trójkąt Weimarski w poszerzonej Unii Europejskiej*, [w:] J. Kozłowski, J. Marszałek-Kawy (red.), *Szczyt Trójkąta Weimarskiego w Nancy*, Toruń 2005.
 35. Pietraś M., Kapuśniak T. (red.), *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2007.
 36. *Podpisannyje dohoworonnosti w Moskwie nie protivpreczat eurointegracyonnomu kursu Ukrainy*, zn, http://zn.ua/POLITICS/yanukovich-podpisannyje-v-moskve-dogovorennosti-ne-protivorechat-evrointegracionnomu-kursu-ukrainy-135383_.html, (18.01.2014).
 37. Polonska-Wasylenko N., *Istoriia Ukrainy*, T. I., Kyjiw 1995.
 38. Pomian K., *Ta okropna, jedyna demokracja*, „Gazeta wyborcza”, 16-17 listopada 2013.
 39. Portnow A., Daszkewycz i Isajewycz. *Dwa istoryky w odnomu Lwowie*, *Ukrajinska Prawda*, <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/12/14/65010/>, (04.01.2014).
 40. *Postanowa Werchownoji Rady Ukrainy „Pro osnowni napriamky zownisznioji polityky Ukrainy”* z 2 lypnia 1993 roku, „Holos Ukrainy”, 24 lypnia 1993.
 41. *Postanowa Werchownoji Rady Ukrainy „Pro Wojennu doktrynu Ukrainy”* z 19 żowtnia 1993 roku, № 3529-XII, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3529-12>, (06.01.2014).
 42. *Prawoslawji w Ukraini*, «Infolight», <http://infolight.org.ua/content/pravoslavyya-v-ukrayini> (12.01.2014).
 43. *Pro podalszyj rozwytok wsdnosyn z ZANO z urachuwaniam rezultatw Komisiji Ukrainy-NATO na najwyszczomu riwni z 15 lypnia 2004*, № 800/2004, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/800/2004>, (06.01.2014).
 44. Rowiński J., *Chiny: nowa globalna potęga? Cień dawnej świetności i lat poniżenia*, [w:] A. Rotfeld (red.), *Dokąd zmierza świat?*, Warszawa 2008.
 45. *Rozporządzenia Kabinetu Ministriw Ukrainy „Pro schwalennia energetycznoji strategiji Ukrainy na period do 2030 roku»* z 15 bereznia 2006 p., №145-p, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/145-2006-%D1%80>, (17.01.2014).
 46. Rudnyckij S., *Czomu my hochemo samostijnoji Ukrainy?*, Lwiw 1994.
 47. Syczynskij W., *Czużynci pro Ukrainu*, Lwiw 1991.
 48. Smal J., *Ukrainian acts to reassert control*, „International New York Times”, December 20, 2013.
 49. Stępniewski T., *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Lublin-Warszawa 2011.
 50. Stępień-Kuczyńska A., *Priorytety Putina*, [w:] A. Stępień-Kuczyńska, S. Bieleń (red.), *Rosja w okresie prezydentury Władimira Putina*, Łódź-Warszawa 2008.

51. Surmacz B., *Ukraina: aspiracje, ograniczenia, nadzieje*, [w:] *Polityka zagraniczna: aktory, potencjały, strategie*, T. Łoś-Nowak (red.), Warszawa 2011.
52. Teleszun S., *Derżawnyj ustrij Ukrainy: problemy teoriji i praktyky*, Iwano-Frankiwsk 2000.
53. Traktat Lizboński. Lizbona, 13 grudnia 2007, w: *Integracja europejska w dokumentach, wybór i opracowanie dokumentów S. Parzymies* (red.), PISM, Warszawa 2008.
54. Traktat między Rzeczpospolitą polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, Zbiór dokumentów, PISM, Warszawa 1992, nr. 4.
55. Treaty on European Union. Maastricht, 7 February 1992, w: *Integracja europejska w dokumentach, wybór i opracowanie dokumentów S. Parzymies* (red.), PISM, Warszawa 2008.
56. Tymanowski J., *Bezpieczeństwo polityczne i ekonomiczne w relacjach polsko-rosyjskich*, [w:] S. Bieleń, A. Skrzypek (red.), *Geopolityka w stosunkach polsko-rosyjskich*, Warszawa 2011.
57. Szeptycki A., *Ukraina wobec Rosji. Studium zależności*, Warszawa 2013.
58. *Uhoda miż Ukrajinomu ta Rossijskoju Federacijemu z pytan perebuwannia Czornomorskoho Flotu na Terytoriji Ukrainy z 27.04.2010.* № 2153-17, http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_359, (16.01.2014).
59. Ukaz prezydenta Rossijskoj Federacyji „Wojennaja doktrina RF” ot 5 fewralia 2010 г., № 146, <http://federalbook.ru/files/OPK/Soderzhanie/OPK-7/VI/Voennaya%20doktrina.pdf>, (09.01.2014).
60. Ukaz Prezydenta Ukrainy „Pytannia wojennoji doktryny Ukrainy” z 21 kwitnia 2005, № 702/2005, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/702/2005>, (06.01. 2014).
61. Ukaz Prezydenta Ukrainy „Pro wojennu doktrynu Ukrainy” z 08.06.2012, № 390/2012, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/648/2004>, (05.01.2014).
62. *Ukraina i Kitaj dogovorilis o stroitelstwie zawodow po proizwodstwu gaza, zn, ua*, 05.12.2013, http://zn.ua/ECONOMICS/ukraina-i-kitaj-dogovorilis-o-stroitelstve-zavodov-po-proizvodstvu-gaza-134319_.html, (14.01.2014).
63. *Ukraina stala sultanatom*, „Korrespondent”, 20.02.2013, <http://blogs.korrespondent.net/users/blog/alekseevgw/a99305>, (13.01.2014).
64. Siewore S., *Randki w sieci i polityczne kozirodztwo*, „Gazeta wyborcza”, 16-17 listopada 2013.
65. Wiatr J., *Europa postkomunistyczna. Przemiany państw i społeczeństw po 1989 roku*, Warszawa 2006.
66. Wojtaszczyk K., Jakubowski W. (red.), *Společenstvo i polityka: podstawy nauk politycznych*, Warszawa 2007.
67. Wojtkowska M., *Trójpodział władzy w Republice Ukrainy*, [w:] *Ukraina w XXI wieku. Kultura, gospodarka, polityka*, Warszawa 2010.
68. Wyciskiewicz E. (red.), *Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki międzynarodowe na obszarze postsowieckim*, Warszawa 2008.

-
69. Zakon Ukrainy „Pro zasady derżawnoji mownoji polityky” z 03.07.2012, № 5029-VI, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>, (09.01.2014).
 70. Zaporoski A., *O co naprawdę gra W. Janukowicz*, „Gazeta wyborcza”, 13 grudnia 2013.
 71. Zielonka J., *Europa jako imperium. Nowe spojrzenie na Unię Europejską*, Warszawa 2007.
 72. Zięba R., *Polityka zagraniczna UE*, [w:] T. Łoś-Nowak (red.), *Polityka zagraniczna: aktorzy, potencjały, strategije*, Warszawa 2011.
 73. Żyrynowskij W., *Doktrina nacionalnoj bezopasnosti RF. Osnownyji principy i mechanizmy realizacji*, Moskwa 1997.

Podziały regionalne społeczeństwa ukraińskiego w kontekście członkostwa Ukrainy w Unii Europejskiej

Uwagi wstępne

Zróźnicowanie regionalne jest jedną z cech charakterystycznych współczesnej Ukrainy. Wydarzenia związane z rewolucją godności, aneksją krymską i konfliktem w Donbasie wskazują bez wątpienia, że podziały te utrudniają konsolidację społeczeństwa, budowę nowoczesnego narodu i w efekcie sprawne funkcjonowanie państwa oraz jednoznaczny wybór wektora polityki zagranicznej. Samuel Huntington uznał, że przez Ukrainę przebiega linia podziału między cywilizacją zachodnią i prawosławną. *„Ukraina jest krajem rozszczepionym, o dwu odrębnych kulturach. Cywilizacyjny uskok, linia podziału pomiędzy Zachodem i prawosławiem, przebiega przez sam jej środek, i tak było od wieków”*¹⁵⁴. Przy tym dodać należy, że przekonanie o znaczeniu różnic pomiędzy wschodem i zachodem kraju podziela część mieszkańców Ukrainy. Zgodnie z sondażami przeprowadzonymi w 2007 roku, 19% ankietowanych uważało, że różnice te mogą doprowadzić do rozpadu Ukrainy¹⁵⁵. Z kolei późniejsze badania z 2016 roku również potwierdziły istniejące podziały, wskazując, że 32% społeczeństwa Donbasu uważa, że pomiędzy zachodnim i wschodnim regionami są znaczące sprzeczności polityczne (w tym dotyczące postrzegania Unii Europejskiej), językowe, kulturowe, dysproporcje ekonomiczne, co w perspektywie może doprowadzić do podziału Ukrainy i proklamowania nowych niepodległych państw bądź przyłączenia części wschodnich i zachodnich regionów do silniejszych i bardziej stabilnych państw. Taki pogląd podziela 58% mieszkańców Donbasu, 48% mieszkańców południa oraz po 20% w centrum i

¹⁵⁴ S. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 1997, s. 243.

¹⁵⁵ *Formuвання спільної ідентичності громадян України: перспективи і виклики*, „Nacional’na Bezpeka i Oborona” 2007, nr 9(93), s. 21.

na zachodzie kraju¹⁵⁶. Dodać należy, że Ukraina od lat pozostaje państwem silnie scentralizowanym. Dotychczasowe badania i analizy wskazują, że jest to rezultat wyboru dokonanego przez ukraińskie elity, które – mimo prowadzonych u zarania niepodległości dyskusji na temat kształtu przyszłego państwa – postawiły ostatecznie na wytworzony w czasach Związku Radzieckiego wariant silnie scentralizowanych relacji między centrum a regionami. Sytuacja ta z całą pewnością przełożyła się na orientacje polityczne mieszkańców poszczególnych regionów i ich stosunek wobec wstąpienia Ukrainy do Unii Europejskiej.

O różnorodności regionów

W literaturze przedmiotu, najczęściej specyfika etniczna i polityczna terytorium ukraińskiego ukazywana jest przez wyodrębnienie jego części zachodniej, którą stanowią dwa regiony: zachodni i centralny, oraz wschodniej, na którą składają się regiony: południowy i wschodni. Powyższy podział łączy się także z wewnętrznymi granicami kulturowymi (prorosyjska językowo i kulturowo część wschodnia - przeciwstawia się ukraińskojęzycznej części zachodniej) i ekonomicznymi (przemysłowo rozwinięte regiony południowy i wschodni - są kontrastem wobec pozostałych¹⁵⁷, które mają głównie charakter rolniczy)¹⁵⁸.

Ciekawymi w powyższym kontekście wydają się być badania prof. Andrzeja Szeptyckiego, w optyce którego teza o podziale Ukrainy na część wschodnią i zachodnią wydaje się coraz bardziej nieadekwatna do rzeczywistości. W popularnym przekonaniu Ukraina dzieli się na dwie części: wschodnią mówiącą po rosyjsku, zdominowaną przez wyznawców prawosławia i skłaniającą się do współpracy z Rosją oraz zachodnią, bardziej przychylną zbliżeniu z Europą, gdzie dominuje język ukraiński i kościół grekokatolicki.

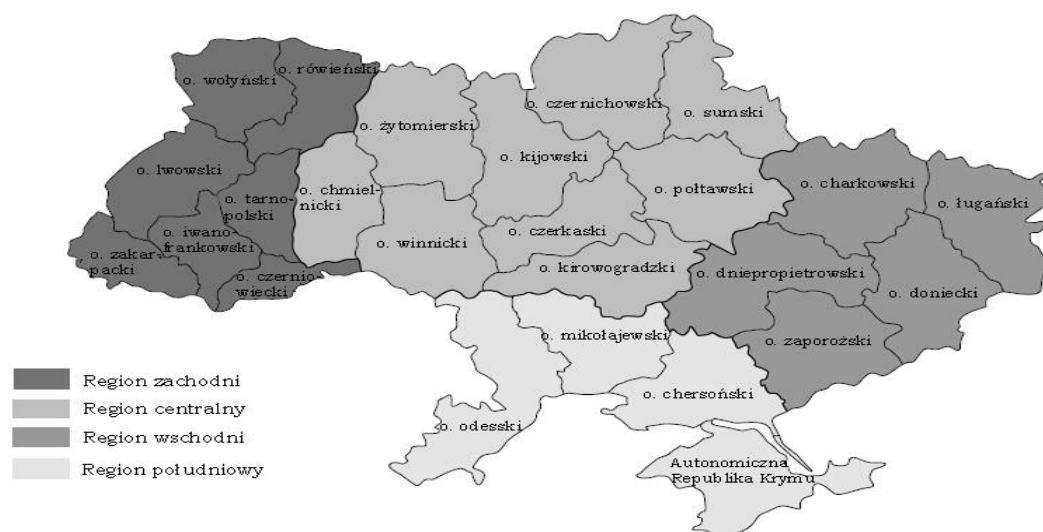
¹⁵⁶ Dane za: O. Voytyuk, *Kilka uwag na temat świadomości mieszkańców Donbasu*, w: A. Furier (red.), *Ukraina. Czas przemian po rewolucji godności*, Poznań 2017, s. 249; Na ten temat pisze również: M. Studenna-Skrucka, *Ukraiński Donbas. Oblicza tożsamości regionalnej*, Poznań 2014.

¹⁵⁷ Dysproporcje w potencjale gospodarczym regionów są szczególnie widoczne pomiędzy zachodnią i wschodnią Ukrainą. Przemysł ciężki, na którym w największym stopniu oparta była gospodarka Ukrainy rozlokowany jest we wschodnich obwodach kraju. W efekcie zachód i centrum kraju, gdzie głównym motorem napędowym lokalnych gospodarek pozostaje rolnictwo i przemysł spożywczy, były i wciąż są zdecydowanie biedniejsze (poza obwodami lwowskim i kijowskim). Koncentracja dużych zakładów przemysłowych na wschodzie kraju przyczyniła się do gospodarczego uzależnienia Ukrainy od jej wschodnich obwodów. Motorem napędowym gospodarki przez lata pozostawała metalurgia, której największe zakłady produkcyjne znajdowały się właśnie w tej części kraju. T. Piechal, *Cena lojalności. Stosunki Kijowa z regionami*, „Prace OSW”, nr 70, grudzień 2017, s. 11-12, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_70_cena-lojalnosci_net_0.pdf (03.01.2018).

¹⁵⁸ A. Dugin wyróżnił 4 części Ukrainy: zachodnią - dążącą do Europy Środkowej; wschodnią z Krymem - zmierzającą do Rosji; prawobrzeżną - jako obszar „przejściowy” - dążącą do Rosji; Wołyń, Galicja, Zakarpacie, które mogą utworzyć Federację Zachodnioukraińską. Zob. A. Dugin, *Dve Ukrainy: Geopolitika krizisa i karta graždanskoj vojny*, „Izvestiä”, 29.11.2004.

Podział ten w dużej mierze wynika z historii Ukrainy – gdzie zachodnia część kraju należała do Rzeczypospolitej i Austro-Węgier, a wschodnia do Rosji¹⁵⁹. Ukraina jest państwem zróżnicowanym wewnątrznie, niemniej tych różnic nie da się sprowadzić do binarnej opozycji wschód-zachód. Podział ten odgrywał pierwszoplanową rolę bezpośrednio po włączeniu Ukrainy do ZSRR, obecnie nie ma już takiego znaczenia. Do celów badawczych i zgłębiania regionalizmu na Ukrainie, coraz bardziej adekwatne wydaje się przyjęcie podziału co najmniej na cztery regiony (zachodni, środkowy, wschodni i południowy)¹⁶⁰. Rzetelność naukowa nakazuje doprecyzować w tym miejscu, że niektórzy badacze i eksperci proponują podział Ukrainy na 5, a nawet 8 regionów¹⁶¹.

Mapa 1. Regionalny podział Ukrainy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Nacional'nyj Sostav Ukrainy 2001*, <http://www.ukrcensus.gov.ua> (05.11.2017).

Pamiętać należy, że każdy z regionów Ukrainy ma swoją specyfikę warunkowaną katalogiem czynników historycznych, politycznych, ekonomicznych, kulturowych i religijnych. Ekspert ukraiński Mykoła Riabczuk szukając odpowiedzi na pytanie o przyczyny podziałów Ukrainy, szczególną rolę przypisuje aspektom historycznym. Zwraca uwagę, że poczynając od lat dwutysięcznych, baza elektoralna sił prozachodnich, liberalno-demokratycznych poszerzyła się na Ukrainę centralną, czyli na obszar historyczny I

¹⁵⁹ A. Szeptycki, *Ukraina wobec Rosji. Studium zależności*, Warszawa 2015, s. 294.

¹⁶⁰ Tamże, s. 296.

¹⁶¹ T. A. Olszański, *Trud niepodległości. Ukraina na przełomie tysiącleci*, Kraków 2003, s. 11-13; L. Barrington, E. Herron, *One Ukraine Or Many? Regionalism in Ukraine and Its Political Consequences*, „Nationalities Papers” 2004, vol. 32, no 1, s. 60.

Rzeczypospolitej oraz XVII- i XVIII-wiecznej Hetmańszczyzny Kozackiej. Poza granicami tego obszaru pozostało 9 obwodów południa i wschodu, z nastrojami antyzachodnimi i paternalistyczno-autorytarnymi. *„Główny problem tych ziem to nie rosyjskość, lecz właśnie radzieckość: żadnej innej tradycji, innej pamięci, która sprzeciwiałaby się postępowi sowietyzacji i tworzeniu homo sovieticus na „dzikim polu” po prostu nie było. Stąd właśnie (...) wynika rozłam cywilizacyjny, który przebiega przez Ukrainę wzdłuż najdalszych południowo-wschodnich granic I Rzeczypospolitej (...)”*¹⁶².

Przykładowo, wyrazistą odmiennością społeczno-kulturową i polityczną charakteryzuje się Donbas (obwody doniecki i ługański), w okresie Rosji carskiej i ZSRR ważne centrum górniczo-hutnicze, a obecnie część Ukrainy, gdzie zarówno na płaszczyźnie politycznej, jak i społecznej najtrwalej odczuwane jest dziedzictwo Związku Radzieckiego. Z kolei na zachodzie Ukrainy specyficzny charakter ma Zakarpacie, należące w przeszłości do Austro-Węgier. U schyłku lat 90. XX wieku stanowiło bazą dla jednej ze znaczących wówczas grup oligarchicznych – tzw. klanu kijowskiego. Odmiennością na zachodniej Ukrainie odznacza się również Galicja, czyli obwody iwano-frankowski, lwowski, tarnopolski, wchodzące w przeszłości w skład ziem polskich i Austro-Węgier. Wśród charakterystycznych cech Galicji trzeba wymienić dziedzictwo austriackiego parlamentaryzmu, siłę tradycji nacjonalistycznych, a także dominującą pozycję Kościoła grekokatolickiego¹⁶³.

W literaturze przedmiotu znajdujemy również informacje, że Ukraina jest państwem „podzielnym”, ale nie „rozdartym”¹⁶⁴. Różnice pomiędzy zachodem i wschodem kraju są łagodzone przez: 1) region centralnej Ukrainy; 2) heterogoniczność każdej społecznie znaczącej grupy, która sprawia, że różnice w jednej grupie i podobieństwa między grupami stają się tak samo istotne, jak różnice i odmienność na poziomie międzygrupowym. Przykładowo, grupa etniczna Rosjan jest bardziej skłonna do wyrażania tęsknoty za ZSRR niż osoby deklarujące ukraińską tożsamość etniczną. Podczas gdy 47% Ukraińców nie odczuwa

¹⁶² M. Riabczuk, *Ukraina Syndrom postkolonialny*, Wrocław-Wojnowice 2015, s. 13-14.

¹⁶³ A. Szeptycki, *Ukraina...*, dz. cyt., s. 296-297.

¹⁶⁴ Dyferencjację regionalną Ukrainy obrazują również wydarzenia pomarańczowej rewolucji. Kampania kandydatów (W. Janukowycza i W. Juszczenko) podzieliła Ukrainę na dwa obozy: „pomarańczowych” – proeuropejskich zwolenników Juszczenki, i „niebieskich” – prorosyjskich, popierających Janukowycza.

tęsknoty za ZSRR, 38% deklaruje ją w różnym stopniu, to 55% Rosjan (na Ukrainie) odczuwa tęsknotę za ZSRR, 31% nie odczuwa jej wcale¹⁶⁵.

Ekspert ukraiński Illia Kononow, zajmując się badaniem odmienności regionów Ukrainy stwierdza, że różnice między regionami istnieją bezspornie, ale nie daje do podstaw do dzielenia Ukrainy na „lepszą i gorszą”. Ponadto, na tle wydarzeń konfliktu donbaskiego, można zauważyć, że w regionie Donbasu takie sformułowania były używane w celach politycznych, dla osiągnięcia interesów określonych grup politycznych i biznesowych¹⁶⁶. Jak wynika z analiz – w optyce badacza – wschód i zachód Ukrainy więcej łączy niż dzieli. Faktem pozostają różnice w sferze tożsamości: ludność zachodniej Ukrainy jest bardziej przywiązana do tradycji narodowych, kultury, języka, historii, a ludność wschodniej Ukrainy jest bardziej pragmatyczna i więcej uwagi poświęca tożsamości regionalnej, solidarności społecznej i politycznej. Z kolei obydwie regiony mają wiele wspólnych cech, wśród których można wymienić: 1) peryferyjność (zarówno Galicja jak i Donbas są regionami, które znajdują się na marginesie ukraińskich ziem etnicznych); 2) przeszłość kolonialna; 3) urbanizacja pod przywództwem obcokrajowców; 4) wspólny wróg – m.in. w pewnych okresach historycznych Turcja i Chanat Krymski; 5) zatarcie świadomości narodowej w wyniku etnicznej mieszanki ludów¹⁶⁷.

Kwestia podziałów wewnętrznych na Ukrainie, relacji między centrum i regionami była zawsze ważnym elementem ukraińskiego życia politycznego. Istotną rolę w tym kontekście odgrywają zwłaszcza trzy zagadnienia. Po pierwsze, podziały polityczne pokrywają się z podziałami regionalnymi. Czynniki regionalne mają silny wpływ na preferencje polityczne, podobnie jak przynależność narodowa bądź etniczna, dochód czy wykształcenie. Po drugie, dyskusje polityczne, prowadzone niejednokrotnie na poziomie regionalnym, w kwestii przyszłości ustroju terytorialnego Ukrainy (państwo unitarne czy federalne). Po trzecie, między poszczególnymi częściami kraju dochodziło okresowo do ostrych napięć, czego przykładem była m.in. pomarańczowa rewolucja. Ten ostatni czynnik był również świadomie wykorzystywany przez ukraińskie elity polityczne, które starały się „grać” na podziałach wewnętrznych¹⁶⁸.

¹⁶⁵ M. Riabczuk, *Ukraina...*, dz. cyt., s. 246.

¹⁶⁶ Szerzej na ten temat: H. Kuromiya, *How to Make Sense of the Donbas in the Russian-Ukrainian Conflict in the 21st Century*, „Nowy Prometeusz” 2016, nr 9; P. Pieniążek, *Pozdrowienia z Noworosji*, Warszawa 2015.

¹⁶⁷ P. Egorov, *Donbas ta Galičina*, <http://gazeta.ua> (12.10.2017).

¹⁶⁸ M. Riabczuk, *Dwie Ukrainy*, Wrocław 2004, s. 18, 25; A. Szeptycki, *Ukraina...*, dz. cyt., s. 299-300.

Dodać należy, że podziały regionalne zajmują również znaczące miejsce w stosunkach dwustronnych Ukrainy, zwłaszcza przy relacjach ukraińsko-rosyjskich. Stosunek mieszkańców poszczególnych regionów Ukrainy wobec Rosji jest ważnym wyznacznikiem podziałów wewnętrznych, co z kolei starają się wykorzystać rosyjskie elity polityczne w celu budowania silniejszego uzależnienia państwa ukraińskiego od Rosji. Czynniki rosyjski – jak zauważa prof. Szeptycki – odgrywa istotną rolę w podziałach wewnętrznych na Ukrainie z trzech zasadniczych powodów. Po pierwsze, mieszkańcy poszczególnych regionów mają zróżnicowany stosunek do Rosji i odmienną wizję stosunków dwustronnych. Po drugie, rosyjscy politycy, eksperci, publicyści lansują tezę o wewnętrznym podziale Ukrainy i jego negatywnych konsekwencjach dla tego kraju. Po trzecie, istnieją przesłanki, by sądzić, że Rosja wspiera tendencje odśrodkowe w poszczególnych obwodach ukraińskich¹⁶⁹.

Ważnym, przy analizie regionalnych preferencji politycznych mieszkańców dotyczących polityki zagranicznej Ukrainy jest fakt, że problem wielu obwodów (głównie umiejscowionych w regionie wschodnim i południowym Ukrainy) stanowi duże rozwarstwienie społeczne. Przykładowo, w Donbasie to zjawisko jest bardzo silne, gdyż z tego regionu pochodzi większość najbogatszych ludzi Ukrainy (np. Rinat Achmetow, Serhii Taruta). Wspomniani wyżej oligarchowie należą do tzw. donieckich, czyli elity Donbasu, i są przedstawicielami najbardziej rozpoznawalnych na Ukrainie grup przemysłowo-finansowych¹⁷⁰. Przy tym niejednokrotnie, od dawna podzielają wartości europejskie, przeważnie mieszkając z rodzinami w Europie i kupując tam nieruchomości. Ludzi ci traktują Donbas jako miejsce do zarabiania pieniędzy, często nawet w sposób sprzeczny z prawem ukraińskim. Natomiast zubożałe społeczeństwo regionu wciąż uważa wartości europejskie za obce, tęskni na przeszłością radziecką i dąży do większej integracji z Rosją. Większość mieszkańców regionu nigdy nie była zagranicą, nie licząc terenów przygranicznych Rosji. Wymownym jest, że Donbas do rozpoczęcia działań wojennych był regionem wielu kontrastów – z jednej strony nowoczesny stadion i lotnisko, hotele i sklepy z europejskimi markami odzieżowymi, z drugiej zaś uboga wieś z problemami narkomanii i alkoholizmu¹⁷¹.

Procesy regionalizacji na Ukrainie są ściśle związane z tożsamością regionalną, która posiada złożoną strukturę – tożsamość terytorialną, społeczną, etniczną, polityczną, językową

¹⁶⁹ A. Szeptycki, *Ukraina...*, dz. cyt., s. 264-304.

¹⁷⁰ Szerzej na ten temat: Z. Parafianowicz, M. Potocki, *Wilki żyją poza prawem: jak Janukowycz przegrał Ukrainę*, Wołowiec 2015.

¹⁷¹ O. Voytyuk, *Kilka...*, dz. cyt., s. 247.

i religijną. Tożsamość regionalna – jak zauważa Oksana Voytyuk - pozwala każdemu człowiekowi poczuć się częścią wspólnoty, co jest mocno zauważalne m.in. w Donbasie¹⁷². W kryzysowych sytuacjach, w warunkach transformacji społeczeństwa, rola tożsamości terytorialnej wzrasta i stanowi pewnego rodzaju barierę ochronną wobec trudności o charakterze ekonomicznym, wynikających z niewłaściwej polityki władz centralnych. Na formowanie regionalnej tożsamości wpływają takie czynniki, jak: historia, gospodarka, kultura oraz działalność administracji miejscowej, regionalnych partii politycznych i ruchów społecznych oraz mediów. Przykładowo, kluczowy wpływ na kształtowanie świadomości etnicznej, kulturowej, językowej oraz tożsamości mieszkańców w Donbasie miała radziecka, a później rosyjska propaganda oraz słabe zaangażowanie w problemy regionu władz ukraińskich. Rosyjskie media przez 25 lat wpływały na opinię publiczną tamtejszych mieszkańców, a władze ukraińskie wiedząc o tym, lekcewały problem. Brak odpowiednio opracowanej polityki narodowościowej Ukrainy i należytej uwagi dla problemów regionu stały się ważnymi przyczynami wybuchu wojny w Donbasie¹⁷³.

Rzetelność naukowa nakazuje odpowiedzieć, że chcąc analizować poszczególne orientacje polityczne, w tym proeuropejską, wśród społeczeństwa ukraińskiego, trzeba pamiętać, że na specyfikę regionów wpływa fakt, że elementem wspólnym dla władz ukraińskich w Kijowie i lokalnych elit było ich eksploatacyjne podejście do samych regionów. W obydwu wypadkach konieczność koncentrowania się na ogólnokrajowej polityce (przede wszystkim na politycznych targach w Radzie Najwyższej i Administracji Prezydenta) powodowała, że same obwody traktowane były głównie jako źródło zarobku. Ich rozwój nie był ważny, jeżeli nie przynosił wymiernych korzyści najważniejszym graczom w regionie. Takie podejście do obwodów wynikało z niepewnych realiów politycznych i finansowych w państwie. Ze względu na zmienną koniunkturę polityczną dla wszystkich zaangażowanych w najważniejsze procesy w kraju najistotniejsze było zagwarantowanie sobie jak najszybszych zysków w jak najkrótszym czasie. Długoterminowe strategie nie miały

¹⁷² Przykładowo, złożoność fenomenu świadomości i tożsamości narodowej uwidacznia się wśród mieszkańców Donbasu. Do wydarzeń z kwietnia 2014 roku mieszkańcy regionu pokojowo koegzystowali z dwoma państwami – terytorialnie z Ukrainą, a mentalnie z Rosją. W warunkach pokoju, kiedy zaistniała kwestia wyboru przynależności, prorosyjsko nastawiona ludność pokojowo koegzystowała z ludnością ukraińską. Głównie była to inteligencja, która po rozpoczęciu działań wojennych opuściła Donbas. W okresie rewolucji godności, kiedy naród ukraiński stanął w obliczu obrony wartości europejskich i poszanowania praw człowieka, rozbieżność w poglądach stała się przyczyną konfliktów. O. Voytyuk, *Kilka...*, dz. cyt., s. 262.

¹⁷³ O. Voytyuk, *Kilka...*, dz. cyt., s. 261-265.

szansy na rozwój w tak niestabilnych warunkach polityczno-ekonomicznych¹⁷⁴. Z kolei te ostatnie przełożyły się na postrzeganie rzeczywistości społeczno-politycznej przez ludność.

Unia Europejska w opinii mieszkańców Ukrainy

Badania ukraińskiej opinii publicznej w kontekście jej stosunku do członkostwa Ukrainy w UE regularnie są prowadzone od 2000 roku przez wiodące ośrodki socjologiczne. Często podawane są w zestawieniu z odpowiedziami na pytania dotyczące innych kierunków polityki zagranicznej. Jak zauważa prof. Walenty Baluk, takie podejście daje pełniejszy obraz preferencji Ukraińców, wskazując niekiedy na poparcie dwóch wzajemnie wykluczających się kierunków geopolitycznego wyboru (europejskiego i euroazjatyckiego). Badania prowadzone przez Instytut Socjologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, Centrum Badań Społecznych i Politycznych oraz Fundacji „Demokratyczne Inicjatywy” wykazały, że większość obywateli w latach 2000-2004 popierała członkostwo Ukrainy w UE. Z kolei wyniki sondaży opinii publicznej prowadzone przez Centrum Razumkova w latach 2004-2012 potwierdziły poparcie obywateli Ukrainy na rzecz członkostwa w Unii Europejskiej¹⁷⁵.

Tabela 1. Poparcie dla członkostwa w Unii Europejskiej wśród społeczeństwa ukraińskiego w latach 2004-2012

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tak	44,7	40,1	48,5	54,2	44,7	44,4	57,9	51,2	48,4
Nie	28,6	36,1	32,0	29,5	35,2	38,3	25,0	30,3	29,2
Nie wiem	26,7	23,8	19,5	16,3	20,0	17,3	17,1	18,6	22,4

Źródło: *Чи потрібно Україні вступати до Європейського Союзу? (динаміка, 2002-2012)*, http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=387; W. Baluk, *Ukraińcy wobec integracji europejskiej*, Komentarze/Polityka Nr 2, Lublin 2013,

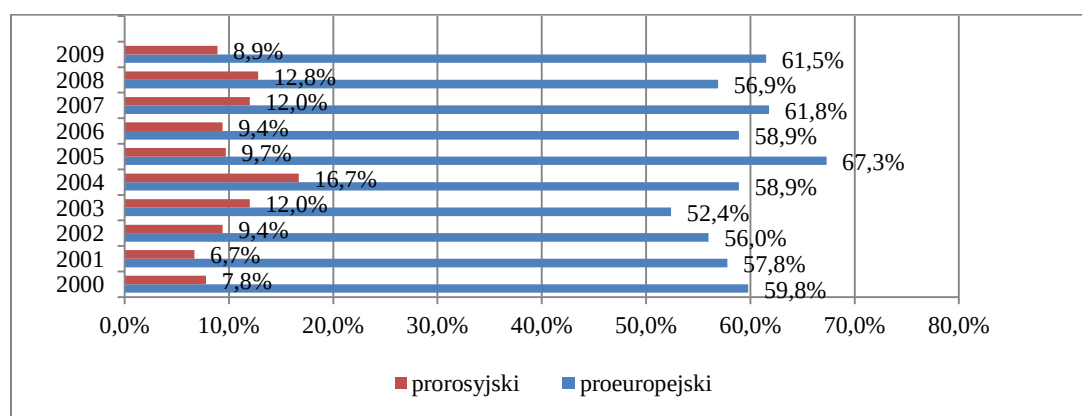
¹⁷⁴ T. Piechal, *Cena...*, dz. cyt., s. 26.

¹⁷⁵ Dane za: W. Baluk, *Ukraińcy wobec integracji europejskiej*, Komentarze/Polityka Nr 2, Lublin 2013, <http://phavi.umcs.pl/at/attachments/2016/1024/111617-cew-komentarz-nr2-p.pdf> (02.01.2018); *Centr Razumkova - Issledovaniâ EC*, <http://www.razumkov.org.ua> (01.01.2018).

<http://phavi.umcs.pl/at/attachments/2016/1024/111617-cew-komentarz-nr2-p.pdf>
(02.01.2018).

Dynamika poparcia społeczeństwa ukraińskiego dla członkostwa Ukrainy w Unii Europejskiej w latach 2004-2012 wskazuje jednak na brak stabilnej większości. Najniższe poparcie na poziomie 40,1% odnotowano w 2005 roku, zaś najwyższe w 2010 roku, sięgające prawie 58% pozytywnych odpowiedzi respondentów. W poszukiwaniu przyczyn spadku poparcia na rzecz integracji europejskiej po „pomarańczowej rewolucji” badacze są zgodni, że mogły spowodować go dwie kwestie: 1) kryzys pomiędzy liderami w obozie pomarańczowym (krytyka koncentruje się wokół tego, że polityka zagraniczna W. Juszczynki nie przyniosła Ukrainie konkretnych korzyści; proeuropejska i pronatowska opcja polityki zagranicznej spowodowała nieufność, a nawet wrogość Rosji wobec partnera ukraińskiego); 2) brak wyraźnej deklaracji ze strony UE w kwestii członkostwa Ukrainy. Z kolei rekordowe poparcie w 2010 roku można tłumaczyć, po pierwsze, próbą społecznej manifestacji, mającej wywrzeć presję na nowym rządzie Partii Regionów oraz, po drugie, intensywnymi przygotowaniami do EURO – 2012¹⁷⁶.

Wykres. 1. Region zachodni - priorytetowy kierunek polityki zagranicznej Ukrainy w opinii mieszkańców w pierwszej dekadzie XXIw.

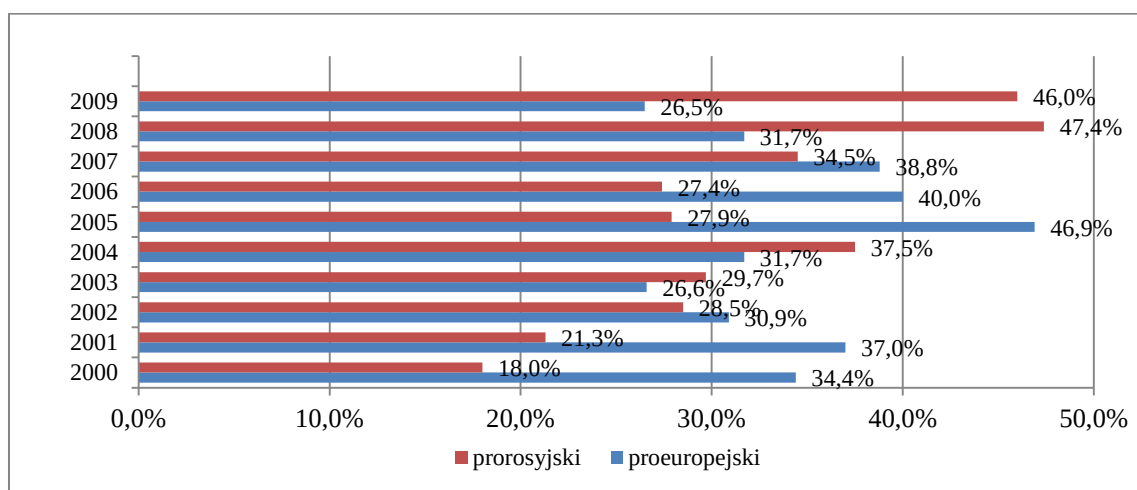
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Informacionno-analitičeskie materialy k zasedaniu Kryglogo stola „Ukraina-Rossia: puti preodolenia krizisa v otnošeniah”*, 29.05.2009, <http://www.razumkov.org.ua>, s. 64.

¹⁷⁶ Tamże.

Mieszkańcy regionu zachodniego popierają w większości integrację z Unią Europejską (wykres 1). Odrzucają przy tym zacieśnienie współpracy Ukrainy z Federacją Rosyjską, dając przez to wyraz niezależności i samodzielności swojego państwa. Z obserwacji własnych wynika, że alternatywny dla prorosyjskiego kierunku polityki zagranicznej - proeuropejski - jest dla lokalnej społeczności „drogą wyzwolenia się” ze strefy wpływów rosyjskich. Z kolei ludność regionu centralnego (wykres 2) realizację ukraińskich aspiracji europejskich i euroatlantyckich kojarzy dwójako: 1) jako negatywne oddziaływanie na partnerstwo ukraińsko-rosyjskie, co niesie ze sobą obawy dotyczące bezpieczeństwa energetycznego (rosyjski gaz i jego dostawy do Ukrainy), a także polityki handlowej (ograniczenie eksportu towarów na rynek rosyjski); 2) pozytywnie - jako rozwój ekonomiczny państwa.

Wykres 2. Region centralny - priorytetowy kierunek

polityki zagranicznej Ukrainy w opinii mieszkańców w pierwszej dekadzie XXI w.

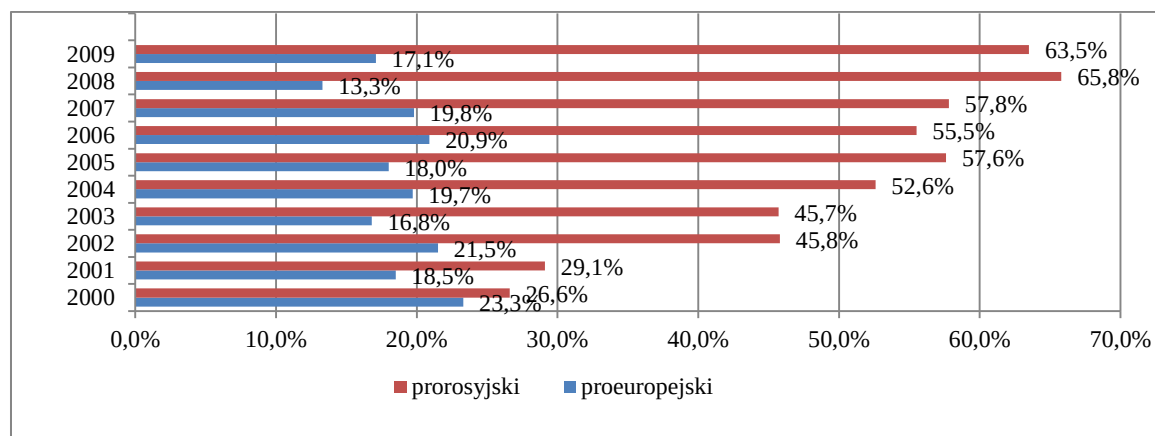
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Informacionno-analityčeskie materialy k zasedaniû Kryglogo stola „Ukraina-Rossiâ: puti preodoleniâ krizisa v otnošeníah”*, 29.05.2009, <http://www.razumkov.org.ua>, s. 64.

Wymownym jest fakt, że stosunek mieszkańców regionu wschodniego i południowego (w większości w pierwszej dekadzie XXI wieku opowiadali się za wyborem opcji prorosyjskiej - największy odsetek w regionie wschodnim w 2008 roku 65,8%; w regionie południowym w 2008 roku 75,2% - wykres 3; wykres 4) wobec europejskich aspiracji Ukrainy był i jest nadal „podsycany” przez mniejszość rosyjską. Ma to miejsce w ramach manifestacji i protestów Rosjan, którzy głoszą m.in. hasła: „Chwała wielkiej Rosji!”, „Tak dla

współpracy Ukrainy z Rosją!”¹⁷⁷. Aktywiści mniejszości rosyjskiej promują utrzymywanie kontaktów dobrosąsiedzkich z Federacją Rosyjską¹⁷⁸, preferując kierunek prorosyjski.

Wykres 3. Region wschodni - priorytetowy kierunek

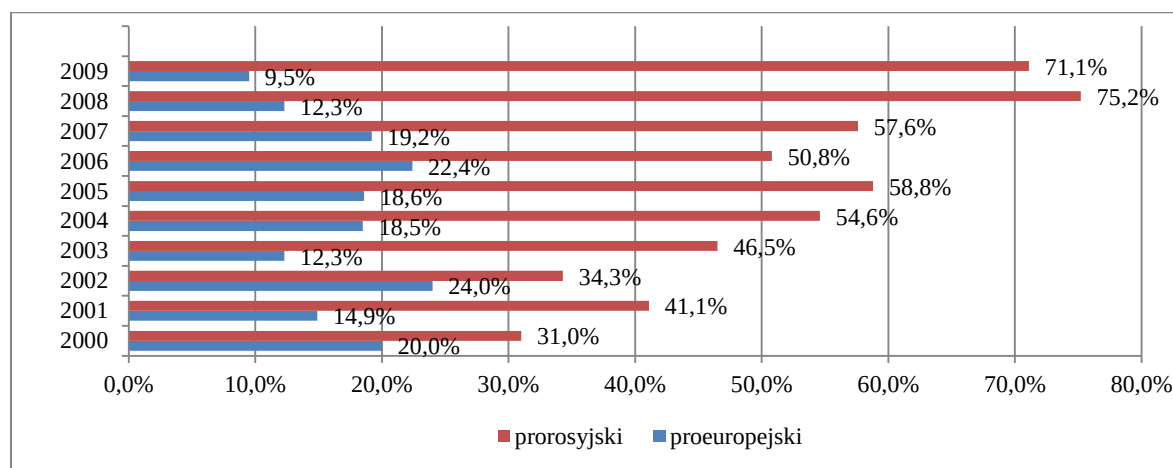
polityki zagranicznej Ukrainy w opinii mieszkańców w pierwszej dekadzie XXI w.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Informacionno-analitičeskie materialy k zasedaniû Kryglogo stola „Ukraina-Rossîâ: puti preodoleniâ krizisa v otnošeníh”*, 29.05.2009, <http://www.razumkov.org.ua>, s. 64.

Wykres 4. Region południowy - priorytetowy kierunek

polityki zagranicznej Ukrainy w opinii mieszkańców w pierwszej dekadzie XXI w.

¹⁷⁷ *Pervomajskaâ Demonstraciâ v Simferopole*, 01.05.2009, <http://www.rblok.org.ua> (02.01.2018).

¹⁷⁸ N. Horska, *Mniejszość rosyjska na Ukrainie*, w: M. Pietraś, T. Kapuśniak (red.), *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2007, s. 74-77.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Informacionno-analitičeskie materialy k zasedaniŭ Krygłogo stola „Ukraina-Rossiâ: puti preodoleniâ krizisa v otnošeníh”*, 29.05.2009, <http://www.razumkov.org.ua>, s. 64.

Przytoczone badania, a także obserwacje własne dotyczące podziału regionalnego opinii społeczeństwa ukraińskiego wobec członkostwa Ukrainy w Unii Europejskiej, prowadzą do wniosku, że na Ukrainie widoczne jest „przenikanie” regionalnej specyfiki etnicznej i politycznej. Aneksja krymska, a także powstanie samozwańczych Donieckiej i Ługańskiej Republik Ludowych wskazuje, że skala występowania poszczególnych postaw w regionach jest skorelowana z obecnością w nich mniejszości rosyjskiej (głównie w części wschodniej terytorium ukraińskiego), a geografia rozmieszczenia Rosjan na Ukrainie „pokrywa się” z dominującymi w regionach prorosyjskimi, antyeuropejskimi, antynatowskimi i separatystycznymi postawami politycznymi mieszkańców. Rezultatem tego jest pogłębianie zróżnicowania regionalnego kraju, które może doprowadzić do dezintegracji terytorialnej Ukrainy. Warto nadmienić, że sprzyja temu brak wspólnej polityki państwa wobec wszystkich regionów - służy ona „albo Federacji Rosyjskiej, albo Unii Europejskiej i NATO”, natomiast nie Ukrainie „w całości”¹⁷⁹. Ponadto polityka, która nie łączy interesów regionów południowego i wschodniego z zachodnim i centralnym sprzyja postrzeganiu Ukrainy przez inne państwa jako mało wiarygodnego i „niezdecydowanego” partnera w stosunkach międzypaństwowych¹⁸⁰.

W powyższym kontekście warto nadmienić, że wielu ekspertów, w tym Witalij Nachmanowicz, ukraiński historyk, jest zdania, że pojednanie „dwóch narodów” (ukraińskiego i rosyjskiego) jest mało prawdopodobne w najbliższej przyszłości, ponieważ zmiany wartości postępują powoli. Do porozumienia mogłoby dojść, gdyby obie grupy, wzajemnie zdołały zagwarantować sobie autonomię i szacunek dla reprezentowanych wartości¹⁸¹. Wysoce nieprawdopodobne jest – w opinii badacza – aby autorytarna Ukraina mogła zapewnić taką autonomię popierającym demokrację i zorientowanym na Europę

¹⁷⁹ I. Davydov, *Problema federalizacji Ukrainy*, „Ukraina. Informacionno-analitičeskij monitoring” 2008, No 19, s. 17-21; A. Malgin, *Ukrainskij regionalizm: massovyje soznanie i ideologija èlity*, <http://www.globalaffairs.ru> (23.04.2010).

¹⁸⁰ Szerzej na ten temat: M. Studenna-Skrucka, „Żywa Biblioteka Donbasu” jako opowieść o zaniechaniach Kijowa wobec regionu, „Nowy Prometeusz” 2016, nr 9.

¹⁸¹ W powyższym kontekście warto przytoczyć wnioski z badań rosyjskiej opinii publicznej w latach 1991-2010, z których wynika, że niejednokrotnie Rosjanie mówią, że Ukraińcy są dla nich bratnim narodem, ale jednocześnie twierdzą, że Ukraina nie jest prawdziwym państwem, a ukraiński nie jest prawdziwym językiem. Wśród Rosjan czytelny jest kompleks wyższości wobec Ukrainy. Dane za: M. Riabczuk, *Ukraina...*, op. cit., s. 230-233.

obywatelom. Możliwe wydaje się jednak, że demokratyczna Ukraina mogłaby znaleźć miejsce dla proradzieckich, zorientowanych na Rosję, a nie na Unię Europejską rodaków¹⁸².

Różnice pomiędzy poszczególnymi regionami w kwestii preferowanego kierunku polityki zagranicznej Ukrainy utrzymały się także w latach 2011-2017. W tym miejscu warto przytoczyć badania z lat 2014-2015, z których wynika, że jedynie 7,5% mieszkańców Donbasu wspierało rewolucję pomarańczową, a 12,3% rewolucję godności. Odpowiednio w Galicji rewolucję pomarańczową wspierało 81,7%, a w Kijowie 48,1% mieszkańców. Z kolei rewolucja godności wspierana była przez 94,3% mieszkańców zachodniej Ukrainy oraz przez 60,4% mieszkańców Kijowa¹⁸³. Przy tym wspomnieć należy, że spekulacje różnych partii politycznych (m.in. Partii Regionów, czy partii reprezentujących interesy mniejszości rosyjskiej np. Rosyjskiego Bloku) dotyczące odmienności zachodniej i wschodniej części Ukrainy, wniosły i/lub zintensyfikowały rozłam w ukraińskim społeczeństwie. W konsekwencji doprowadziło to do pojawienia się koncepcji dwóch Ukrain i przekonania, że jedynie przez zmianę ustroju politycznego z państwa unitarnego na federację można zachować nienaruszalność granic Ukrainy.

Z badań Centrum Razumkova, przeprowadzonych we wrześniu 2016 roku wynika, że w większości Ukraińcy chcieliby widzieć swój kraj w Unii Europejskiej i NATO. Są przy tym przeciwni zerwaniu stosunków dyplomatycznych z Rosją. Za wejściem do Unii Europejskiej opowiedział się prawie co drugi Ukraińiec, inne zdanie wyraziło 35,3%. Z kolei 45,8% Ukraińców uważa, że priorytetem w polityce zagranicznej Kijowa powinny być relacje z UE, dla 12,6% relacje z Rosją, a dla 6,9% badanych – inne kraje poradzieckiej Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP). Na pytanie, czy Ukraina powinna opuścić WNP, twierdząco odpowiedziało 36,6% respondentów, przeciw wypowiedziało się 43,8%. Członkostwo w NATO popiera 44,3% respondentów, zaś przeciwko wejściu Ukrainy do Sojuszu Północnoatlantyckiego jest 38,1% badanych¹⁸⁴. Nie ulega wątpliwości, że rewolucja godności oraz następujące po niej aneksja Krymu i wojna w Donbasie radykalnie zmieniły nastroje społeczne na Ukrainie na najbardziej proeuropejskie w historii, czemu towarzyszy zmiana kursu władz ukraińskich w polityce zagranicznej.

¹⁸² „Krytyka”, styczeń 2014, <http://www.krytyka.com> (14.05.2015); M. Riabczuk, *Ukraina...*, op. cit., s. 249.

¹⁸³ O. Voytyuk, *Kilka...*, dz. cyt., s. 262.

¹⁸⁴ Dane za: *Sondaż: Ukraińcy chcą członkostwa w NATO i UE*, 27.09.2016, <http://www.tvn24.pl> (02.01.2018); *Centr Razumkova – Issledovaniâ...*, dz. cyt.

Warto dodać w tym miejscu, że niejednokrotnie dla społeczeństwa ukraińskiego – szczególnie w regionach zachodnim i centralnym - argumentem przemawiającym za celowością integracji Ukrainy z Unią Europejską jest fakt, że Ukraina do 2014 roku pozostawała partnerem przewidywalnym i w przyszłości nie powinna stanowić zagrożenia dla bezpieczeństwa Unii Europejskiej. Ponadto nowa, młoda, aktywna grupa polityków ukraińskich postuluje wprowadzenie szerokiego katalogu zasad demokratycznych i dostosowania się do wymogów polityczno-społecznych i ekonomicznych Unii Europejskiej¹⁸⁵.

Istotnym jest, że członkostwo w UE wciąż uznawane jest przez władze i społeczeństwo Ukrainy za jeden z najważniejszych celów w polityce zagranicznej kraju. Jednocześnie jednak brak nowego, ambitnego unijnego programu dla Ukrainy rodzi sceptyczny stosunek do UE i zmniejsza jej wiarygodność na Ukrainie. Proces ten – jak podkreślają eksperci - rozpoczął się już w 2015 roku, gdy UE zgodziła się na opóźnienie tymczasowej implementacji DCFTA z powodu bezpodstawnych zastrzeżeń Rosji. Wyraźny regres w stosunkach unijno-ukraińskich obserwowany był w 2016 roku, gdy UE opóźniła realizację swoich zobowiązań z powodu referendum w Holandii i ze względu na konieczność wprowadzenia przed zniesieniem wiz tzw. mechanizmu zawieszającego, a także każdorazowej dyskusji na temat utrzymania sankcji wobec Rosji. Pogarszający się wizerunek UE na Ukrainie spowodowany jest również przez kryzysy, przez które przechodzi sama Unia: migracyjny, brexit etc. W rezultacie na Ukrainie obserwowany jest wzrost krytyki i sceptycyzmu wobec UE, pewien rodzaj zmęczenia Unią, co prowadzi do chęci wzmocnienia relacji bilateralnych z poszczególnymi państwami unijnymi, przede wszystkim z Niemcami, kosztem stosunków z unijnymi instytucjami¹⁸⁶.

Uwagi końcowe

Na Ukrainie ze względu na silną tożsamość poszczególnych regionów¹⁸⁷ utrudnione jest utrzymanie przez władze państwowe jednego stabilnego wektora polityki zagranicznej. Wydarzenia z 2014 roku, wybuch konfliktu zbrojnego w Donbasie oraz próby podburzenia przeciwko nowym władzom centralnym obwodów południowo-wschodniej Ukrainy, z jednej

¹⁸⁵ R. Światała, *Integracja Ukrainy z UE. Zagrożenia utrudniające poprawne ułożenie stosunków polsko-ukraińskich*, http://www.sbc.org.pl/Content/113331/9_R.Switala_Integracja_Ukrainy_z_UE_zagrozenia....pdf (02.01.2018); *Czy Ukraina powinna przystąpić do Unii Europejskiej?* kwiecień 2010, http://www.gfk.ua/public_relations/press/press_articles/005859/index.ua.htm (03.08.2016).

¹⁸⁶ K. Kłyński, T. Iwański, K. Całus, *Ukraina, Mołdawia i Białoruś wobec Partnerstwa Wschodniego*, 22.11.2017, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-11-22/ukraina-moldawia-i-bialoruswobec-partnerstwa-wschodniego> (11.01.20018).

¹⁸⁷ A. Haran', *Ukraina: pluralizm „po umolczaniu”, rewolucja, termidor, „Pro et Contra”*, tom 15, nr 3-4.

strony pokazały słabość ukraińskiego państwa w zakresie kontroli nad regionami, z drugiej zaś zróżnicowany stosunek społeczeństwa ukraińskiego wobec członkostwa w UE. Potwierdziły również uzależnienie regionów od lokalnych grup interesu. Co więcej, otwarcie proseparatystyczna postawa wielu przedstawicieli lokalnych elit w Donbasie po pierwsze, sprzyjała pogłębianiu kryzysu politycznego i pokazała, że państwo w wielu wypadkach na poziomie regionalnym odgrywało rolę podrzędną względem struktur zależności zbudowanych przez miejscowe elity polityczno-biznesowe, po drugie silnie oddziaływała na wybór kierunku proeuropejskiego wśród lokalnego społeczeństwa¹⁸⁸.

Utrzymująca się od momentu odzyskania niepodległości odmienność regionów Ukrainy, wyrażająca się m.in. w zróżnicowanych preferencjach politycznych mieszkańców wobec europejskiego kierunku polityki zagranicznej niesie ze sobą szereg konsekwencji dla państwa. W wymiarze wewnętrznym, nie ulega wątpliwości, że utrudnia harmonizację interesów między regionami i nasila różnice między nimi. Jest przy tym zagrożeniem dla stabilności terytorialnej państwa, sprzyja także konfliktom między ludnością poszczególnych regionów, dzieląc państwo na obszar prorosyjski i proeuropejski. Z kolei w wymiarze zewnętrznym, szczególnie ważnym w aktualnej sytuacji społeczno-politycznej wydaje się być fakt, że część wschodnia Ukrainy staje się lobby politycznym dla Rosji, dzięki czemu może ona zachowywać znaczące wpływy na obszarze byłej republiki. Tak formująca się rzeczywistość społeczno-polityczna wpływa na budowanie i dalszy rozwój relacji Ukrainy z Unią Europejską, a tym samym rzutuje na kształtowanie opinii społeczeństwa ukraińskiego wobec UE.

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza podziałów regionalnych społeczeństwa ukraińskiego w kontekście członkostwa Ukrainy w Unii Europejskiej. Autorka w pierwszej części badań zwraca uwagę na specyfikę poszczególnych regionów, odnosząc się do czynników historycznych, ekonomicznych i politycznych. W dalszej części rozważaniom poddaje stanowisko mieszkańców regionów wobec członkostwa Ukrainy w Unii Europejskiej w okresie dwóch pierwszych dekad XXI wieku. Wskazuje przy tym na głęboką polaryzację orientacji politycznych społeczeństwa ukraińskiego. W uwagach końcowych dochodzi do licznych wniosków, w tym zwraca uwagę, że mieszkańców terytorium ukraińskiego cechują

¹⁸⁸ T. Piechal, *Cena...*, dz. cyt., s. 3 i nast.

istotne różnice w postrzeganiu przyszłości ich państwa w strukturach Unii Europejskiej, co utrudnia harmonizację interesów między regionami i nasila różnice między nimi.

Słowa kluczowe:

Regionalizm, podziały regionalne, Ukraina, członkostwo Ukrainy w UE, orientacje polityczne społeczeństwa ukraińskiego, stosunek Ukraińców wobec UE, proeuropejska polityka zagraniczna Ukrainy

Keywords:

Regionalism, regional divisions, Ukraine, Ukraine's membership in the EU, political orientations of Ukrainian society, the attitude of Ukrainians towards the EU, pro-European foreign policy of Ukraine

Bibliografia:

1. Barrington L., Herron E., *One Ukraine Or Many? Regionalism in Ukraine and Its Political Consequences*, „Nationalities Papers” 2004, vol. 32, no 1.
2. Baluk W., *Ukraińcy wobec integracji europejskiej*, Komentarze/Polityka Nr 2, Lublin 2013, <http://phavi.umcs.pl/at/attachments/2016/1024/111617-cew-komentarz-nr2-p.pdf> (02.01.2018).
3. *Czy Ukraina powinna przystąpić do Unii Europejskiej?* kwiecień 2010, http://www.gfk.ua/public_relations/press/press_articles/005859/index.ua.htm (03.08.2016).
4. Huntington S., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 1997.
5. Horska N., *Mniejszość rosyjska na Ukrainie*, w: M. Pietraś, T. Kapuśniak (red.), *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2007.
6. Kłyński K., Iwański T., Całus K., *Ukraina, Mołdawia i Białoruś wobec Partnerstwa Wschodniego*, 22.11.2017, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-1122/ukraina-moldawia-i-bialorus-wobec-partnerstwa-wschodniego> (11.01.2018).
7. „Krytyka”, styczeń 2014, <http://www.krytyka.com> (14.05.2015).
8. Kuromiya H., *How to Make Sense of the Donbas in the Russian-Ukrainian Conflict in the 21st Century*, „Nowy Prometeusz” 2016, nr 9.
9. Olszański T. A., *Trud niepodległości. Ukraina na przełomie tysiącleci*, Kraków 2003.

10. Parafianowicz Z., Potocki M., *Wilki żyją poza prawem: jak Janukowycz przegrał Ukrainę*, Wołowiec 2015.
11. Piechal T., *Cena lojalności. Stosunki Kijowa z regionami*, „Prace OSW”, nr 70, grudzień 2017, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_70_cena-lojalnosci_net_0.pdf (03.01.2018).
12. Pieniążek P., *Pozdrowienia z Noworosji*, Warszawa 2015.
13. Riabczuk M., *Dwie Ukrainy*, Wrocław 2004.
14. Riabczuk M., *Ukraina Syndrom postkolonialny*, Wrocław-Wojnowice 2015.
15. Studenna-Skrucka M., *Ukraiński Donbas. Oblicza tożsamości regionalnej*, Poznań 2014.
16. Studenna-Skrucka M., „Żywa Biblioteka Donbasu” jako opowieść o zaniechaniach Kijowa wobec regionu, „Nowy Prometeusz” 2016, nr 9.
17. *Sondaż: Ukraińcy chcą członkostwa w NATO i UE*, 27.09.2016, <http://www.tvn24.pl> (02.01.2018).
18. Szeptycki A., *Ukraina wobec Rosji. Studium zależności*, Warszawa 2015.
19. Świtała R., *Integracja Ukrainy z UE. Zagrożenia utrudniające poprawne ułożenie stosunków polskoukraińskich*, http://www.sbc.org.pl/Content/113331/9_R.Switala_Integracja_Uainy_z_U_E_zagrozenia....pdf (02.01.2018)
20. Voytyuk O., *Kilka uwag na temat świadomości mieszkańców Donbasu*, w: A. Furier (red.), *Ukraina. Czas przemian po rewolucji godności*, Poznań 2017.
21. *Centr Razumkova - Issledovaniâ EC*, <http://www.razumkov.org.ua> (01.01.2018).
22. Davydov I., *Problema federalizacji Ukrainy*, „Ukraina. Informacionno-analityčeskij monitoring” 2008, No 19.
23. Dugin A., *Dve Ukrainy: Geopolitika krizisa i karta graždanskoj vojny*, „Izvestiâ”, 29.11.2004.
24. Egorov P., *Donbas ta Galičina*, <http://gazeta.ua> (12.10.2017).
25. *Formuвання спільної ідентичності громадян України: перспективи і виклики*, „Nacional’na Bezpeka i Oborona” 2007, nr 9(93).
26. *Informacionno-analityčeskie materialy k zasedaniû Kryglogo stola „Ukraina-Rossia: puti preodoleniâ krizisa v otnošeníâh”*, 29.05.2009, <http://www.razumkov.org.ua>.
27. Haran’ A., *Ukraina: pluralizm „po umolczaniju”, riewolucja, termidor*, „Pro et Contra”, tom 15, nr 3-4.
28. Malgin A., *Ukrainskij regionalizm: massovye soznanie i ideologiâ èlity*, <http://www.globalaffairs.ru> (23.04.2010).
29. *Nacional’nyj Sostav Ukrainy 2001*, <http://www.ukrcensus.gov.ua> (05.11.2017).
30. *Pervomajskáâ Demonstraciâ v Simferopole*, 01.05.2009, <http://www.rblok.org.ua> (02.01.2018).
31. *Чи потрібно Україні вступати до Європейського Союзу? (динаміка, 2002-2012)*, http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=387.

Політичні і культурні цінності українського суспільства в сфері суспільно-політичної і економічної трансформації

Поняття «цінності» посідає провідні місця в дослідженнях з психології, політології, культурології, соціології, антропології і інших суміжних дисциплінах. У філософії навіть існує окремий напрям – аксіологія як теорія цінностей. Проблематика цінностей і, зокрема, політичних цінностей, у суспільних науках завжди була і залишається ключовим фактором для розуміння, по-перше, мотивації поведінки індивіда, певної форми соціалізації, і по-друге, сутності більш глобальних питань, таких як формування свідомості мас у державі, реакції громадськості на певні дії влади, на становлення до тієї чи іншої політичної культури, визначення місця та функції громадянина-індивіда у політичній системі.

Сучасна наукова література надає безліч варіантів визначення поняття «цінність». Кожен з них виокремлює певний аспект або функцію даного феномена, але більшість дослідників сходяться на думці в одному – факті реального існування конструктів, які визначаються як «цінності» і їх значимості для становлення індивіда. Виявити сутність феномену «цінностей» дуже складно, перш за все, через те, що дослідники по-різному оцінюють його об'єктивні особливості. Хоча саме цінності є незамінною складовою таких політичних феноменів як ідеологія, політична культура, політична система. Такі дослідники як Д.О. Леонтьєв, Р.Х.Шакурова, Г.Л. Будинайте, Т.М. Буякас, Б.І. Додонов, М.Рокич, В.А. Ядов приділяли увагу розгляду сутності самого поняття «цінності», «система цінностей», І.В. Дубровіна, І.С. Кон, Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, Д.Б. Ельконін – ціннісній динаміці і трансформації системи цінностей в різному віці; принципами класифікації цінностей займалися В.П. Тугаринов, О.Г. Дрогобицький, Е.Фромм і П.Ф. Каптерєв, специфікою морально-етичних цінностей – А.А. Хвостов, А.Фурман, З.С. Карпенко, Б.С. Братусь, Л.Кольберг,

П.Юркевич, Г.Г. Шпет, Г.С. Сковорода, Г.М. Міненко, М.Й. Боришевський, О.Д. Піркова, М.О. Чаїнська та ін.¹⁸⁹.

Поняття «цінності» вперше вжив в 30-х роках ХХ століття Гордон Олпорт, визначивши їх як «послідовні, особисті припущення, які роблять люди, що підкріплюють напрацьовані атитюди».

Досліджуючи атитюди, що було ключовою сферою всіх емпіричних і теоретичних досліджень в експериментальній соціальній психології, він почав вивчати цінності, завдяки чому взагалі було визнано, що в атитюдів є свій фонд у цінностях, що цінності – “послідовні, особисті припущення, які ми робимо, що підкріплюють наші атитюди”¹⁹⁰.

Філософія називає цінністю те, «що здатне задовольняти людські потреби. Отже, цінність речі визначається як її властивостями, так і її відношенням до потреб та інтересів людини. Речі, явища стають цінностями, скільки вони перебувають у взаємодії між людським існуванням та діяльністю. Цінності можуть також поділятися на матеріальні і духовні – так само, як і діяльність, культура. Сама культура ж є сукупністю цінностей, створених самою людиною¹⁹¹.

З психологічної точки зору, цінність – це «будь-який об’єкт, що має життєво важливе значення для суб’єкта (індивіда, групи, етносу). У широкому розумінні як цінності можуть виступати не тільки абстрактні привабливі сенси або ситуативні цінності, але і стабільно вадливі для індивіда конкретні матеріальні блага. У вузькому значенні прийнято говорити про цінності як про духовні ідеї, виражені в поняттях, які мають високий ступінь узагальнення¹⁹².

На думку дослідниці цінностей А. Лесик¹⁹³, можна виокремити дві основні парадигми у дефініції феномену «цінностей», які засновані на поглядах відомого соціального психолога-теоретика М.Рокича (Rokeach): термінальні і інструментальні цінності.

¹⁸⁹ Парсонс Т., *Система современных обществ/ Пер с вгл.* – М.: Аспект Пресс, 1998, с. 48-61.

¹⁹⁰ Hayes N., *Principles of Social Psychology.* – Hove: Psychology Press, 1993, с. 21-22.

¹⁹¹ *Философский словарь*, ред. А.П. Ярещенко, Ростов-на-Дону 2004, с. 344.

¹⁹² Бодріяр Ж. *Симулякри і симуляція.* – Київ 2004, с. 97.

¹⁹³ Парсонс Т. *Система современных обществ/ Пер с вгл.* – М.: Аспект Пресс, 1998, с. 53.

Термінальні цінності представлені в уяві людини абстрактно вираженими концепціями того, що є найбажанішим, емоційно привабливим, здатним описати ідеальний стан буття людей. Йдеться про такі широко поширені цінності як «свобода», «безпека», «достаток», «сене життя».

Інструментальні цінності характеризуються через модус певної поведінки або дій, котрому віддається перевага і ярликуються словами на кшталт «чесний», «логічний», «акуратний». В число інструментальних цінностей входять, наприклад, моральні цінності (коли людину називають відповідальною) і цінності компетенції («логічний», «розумний»). З погляду функціональності, інструментальні цінності активізуються як критерії (або стандарти) під час оцінки і вибору тільки модусу поведінки, а термінальні – при оцінці і виборі як цілей діяльності, так і допустимих способів їх досягнення¹⁹⁴.

М. Рокіч розуміє *цінність* як стійку віру в те, що певний спосіб поведінки, або кінцеві цілі існування особистісно чи соціально важливіші за інші. Він визначає систему цінностей як “стійку організацію вірувань щодо кращих способів поведінки, або існування впродовж континууму відносної важливості”¹⁹⁵. При цьому дослідник зауважує, що “стійкі” цінності є близькими й зрозумілими особистості, тому що, коли вони є абсолютно стійкими, то індивідуальні й соціальні зміни неможливі. Якщо ж цінності абсолютно нестійкі, то неперервність змін особистості людини й суспільства стає також неможливою¹⁹⁶. Таким чином, цінності – це не якась власність окремих людей. Вони спрацьовують на широкому соціальному й культурному рівні, виступаючи когнітивними репрезентаціями не тільки індивідуальних потреб, але й установлених соціальних вимог. Вони також є об’єднаними наслідками як соціальних, так і психологічних сил, що діють на людину: соціальних, тому що суспільство і його інституції соціалізують людину для суспільної користі, для засвоєння прийнятих у суспільстві концепцій бажаного; психологічних, тому що індивідуальні спонуки вимагають пізнавального вираження, виправдання й втілення в соціально бажаних термінах¹⁹⁷.

¹⁹⁴ *Ibidem*, с. 51.

¹⁹⁵ Rokeach M. The nature of human values and value systems, in E.P. Hollander and R.G. Hant (eds) *Current Perspectives in Social Psychology*, 4th edn. – New York 1976, с. 73.

¹⁹⁶ *Ibidem*, 74.

¹⁹⁷ Neumann F.L., *Behemoth*, – New York 1966, с. 75.

М. Рокіч проводить певні паралелі між цінностями та атитюдами. Наприклад, він стверджує, що у цінностей, як і в атитюдів, є пізнавальні, емоційні й поведінкові компоненти, але це не тотожні поняття. Диференціювання між цінностями й атитюдами М.Рокічем обґрунтовано в праці про природу людських цінностей і ціннісні системи¹⁹⁸. Порівнюючи різні особливості цінностей та атитюдів, М.Рокіч наголосив, що людина має тисячі атитюдів, але тільки декілька десятків цінностей, кожна з яких є єдиною, визначеною вірою. Атитюди являють собою організацію декількох вірувань щодо певного об'єкта, причому складаються з багатьох різних видів вірувань. На відміну від них, цінності визначають вірування та трансформують їх у дію (акт). Цінностям притаманна “трансцендентальна якість” – вони спрацьовують послідовно через об'єкти й ситуації. На відміну від цінностей, атитюди ефемерні – вони змінюються й різняться відповідно до контексту, залежать від обставин. В силу цього атитюди можуть бути змінені відносно легко, і часто досить швидко – іноді за кілька секунд, або хвилин. В свою чергу, цінності рідко зазнають змін, а коли вони змінюються, то зміна відбувається набагато довше – тижнями, або й місяцями. Цінності впливовіші за атитюди, вони є загальними стандартами і оцінюються атитюдами, які по суті своїй є специфічними і поверхневими.

Крім того, цінності є фундаментальними в організації пізнання. Цінності є динамічним утворенням, яке відіграє центральну роль в спонуканні й, отже, в спрямуванні поведінки. В результаті, вони служать центральній і дуже впливові функції щодо ідентичності й поваги.

Атитюди, напроти, рефлексивні й реактивні, оскільки мають тенденцію реагувати на ситуації, вони тільки служать тангенціальним (дотичним) функціям щодо ідентичності й поваги¹⁹⁹.

Таким чином, М. Рокіч розглядає цінності як різновид стійкого переконання в тому, що індивід схильна вибирати певну мету і спосіб існування і надає їм перевагу перед іншими. При цьому, людські цінності характеризуються наступними основними ознаками:

- загальне число цінностей – надбань людини - є порівняно невеликим;

¹⁹⁸ Rokeach M. *Beliefs, Attitudes and Values: A Theory of Organisation and Change*. – San Francisco 1968, с. 24.

¹⁹⁹ *Ibidem*, 56-57.

- люди володіють одними і тими ж цінностями, хоча і в різному ступені;
- цінності організовані в системи;
- витоки людських цінностей простежуються в культурі, суспільстві і його інституціях та в особистості;
- цінності мають вплив на всі соціальні феномени, що заслуговують вивчення.

Визначаючи функції цінностей, М. Рокіч називає багато різних шляхів, якими цінності ведуть наші думки й поведінку:

- 1) цінності є підставою для соціального судження про особисту або групову поведінку (похвалити чи осудити за провину);
- 2) цінності є дієвими засобами щодо поваги, підтримки й захисту людини чи групи, частково дозволяючи людині виправдати її вірування й дії, навіть якщо вони є ненормативними чи непопулярними;
- 3) цінності є своєрідним довідковим матеріалом для людини чи групи, на основі якого приймаються рішення щодо моральних і соціальних проблем;
- 4) цінності виконують роль довідника з питань міжособистісних та міжгрупових відносин;
- 5) цінності є принципами поведінки – як діяти, і як представитися у групі іншим, тобто вони є джерелом спонукання, яке керує людиною в досягненні нею цілей відповідними засобами.
- 6) цінності вказують на те, хто розділяє і хто не розділяє вірування (переконання) людини чи її групи та на яку політичну чи релігійну ідеологію людина повинна рівнятися, якому соціальному впливу піддаватися чи не піддаватися, чому слід вірити, а чому ні, тобто як відноситися до цінностей і поведінки інших, і чи варто кидати виклик оточенню, або обирати шлях переоцінки цінностей²⁰⁰.

Класифікуючи цінності, М. Рокіч поділяє їх на два головні види: інструментальні (за способами поведінки) і термінальні (за кінцевими цілями). Інструментальні цінності далі діляться на дві групи (моральні цінності і цінності

²⁰⁰ *Ibidem*, с. 61.

компетентності), а термінальні – на особистісні і соціальні²⁰¹. Його класифікацію можна подана в Таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Класифікація цінностей за М.Рокічем

Інструментальні цінності (цінності способів поведінки)	Моральні Цінності Цінності компетентності	Цінності, які при трансгресії (порушенні), Приводять до почуття провини: наприклад, чесність або любов. Цінності, які стосуються компетентності: наприклад, розум, логічність, образність.
Термінальні цінності (цінності кінцевих цілей, прагнень)	Цінності особистісних кінцевих цілей Цінності соціальних кінцевих цілей	Цінності, що стосуються власних цілей: наприклад, спасіння або душевний спокій. Цінності, що стосується цілей співтовариства: наприклад, братерство або мир в усьому світі.

М. Рокіч припускав, що два види цінностей “являють собою дві окремі, але функціонально пов’язані системи, де всі цінності щодо способів поведінки сприяють досягненню всіх цінностей-цілей”²⁰². Однак, було б неправильно бачити їх в якості простого прямого впливу на поведінку. Специфічні цінності перебувають в протиріччі по-різному. Наприклад, людині, ймовірно, прийдеться вибрати між поведінкою моральною чи аморальною, між дотриманням логіки чи образним розв’язанням проблем, між толерантністю чи критикою. Більш того, у різних людей і різних суспільств є різні пріоритети в цінностях. Наприклад, деякі люди й групи вважають пріоритетним особисті цінності-цілі (спрямованість на спасіння у релігійному сенсі), тоді як інші можуть вважати пріоритетними соціальні цінності-цілі (спрямованість на “мир в усьому світі”).

²⁰¹ Леонтьев Д. А. *Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции* „Вопросы философии” 1996, № 5, с. 112.

²⁰² Rokeach M. *The nature of human values*, New York, 1973, с. 23.

З метою дослідити, як і чому цінності людей відрізняються, М. Рокіч і його колеги розробили список з термінальних і інструментальних цінностей, основні з яких подано в Таблиці 1.2²⁰³.

Таблиця 1.2

Списки цінностей за М. Рокічем

Instrumental values	I-цінності	Terminal values	T-цінності
Ambitious (hard-working, spiring)	Амбітний (працьовитий, честолюбивий)	A comfortable life (a prosperous life)	Зручне життя (процвітаюче життя)
Broadmindedness	Широкі погляди, неупередженість	An exciting life (active life, a stimulating)	Захоплююче життя (активне життя)
Capable (competent, effective)	Здібний (компетентний, ефективний)	A sense of accomplishment (lasting contribution)	Зміст виконання (тривалий внесок)
Cheerful	Веселий (безтурботний, радісний)	A world at peace (free of war and conflict)	Мир у світі (вільний від війни і конфлікту)
Neat	Чистий (акуратний, охайний)	A world of beauty (beauty of nature and the arts)	Світ краси (краса природи й мистецтв)
Courageous (standing up for your beliefs)	Хоробрий (підтримка Ваших вірувань)	Equality (brotherhood, equal opportunity for all)	Рівність (братерство, рівні можливості при прийманні на роботу для всіх)
Forgiving (willing to pardon others)	Поступливий (згідний вибачити)	Family security (taking care of loved)	Сімейна безпека (турбота про

²⁰³ Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Вопросы философии 1996, № 5, с. 337.

	іншим)	ones)	близьких)
Helpful (working for the welfare of others)	Корисний (працюючий для добробуту інших)	Freedom (free choice, independence)	Свобода (свобода вибору, незалежність)

М. Рокіч з групою дослідників провели ґрунтовне дослідження, особливу увагу приділивши ієрархії цінностей людей стосовно політики. Зокрема, була виявлена чітка кореляція між цінностями та партійною приналежністю: однопартійці мали дуже схожі цінності, які суттєво відрізнялися від цінностей другої партії. Яскравий приклад тому є протистояння “консерваторів” і “лібералів” у США. Найпотужнішим маркером в боротьбі між консервативними й ліберальними поглядами виступає “рівність” як цінність.

Треба відзначити, що сам М.Рокіч не був прихильником ліберально-консервативної дихотомії в політичному житті суспільства. Він стверджував, що така модель не є продуктивною. Замість неї він пропонував модель із двома ціннісними ідеологіями, які визначали місцезнаходження політичних думок уздовж двох вимірів – висока-низька рівність і висока-низька свобода²⁰⁴.

Одночасно з М.Рокічем зв'язки між цінностями й аттитюдами, індивідуальністю й поведінкою вивчав Н.Т.Фезер (Австралія) (див., наприклад, Feather N.T.)²⁰⁵. Його праці продовжують розробку моделей цінностей. Н.Т.Фезер досліджує, як цінності співвідносяться з аттитюдами та як вони впливають на поведінку людей. Він показав, наприклад, що самооцінка цінностей може передбачити відношення людей “тільки до світу”²⁰⁶.

Суттєвим внеском в дослідження проблеми є низка крос-культурних досліджень, наприклад, Хофстеда²⁰⁷. Щоб дослідити культурні відмінності в системах цінностей, дослідник, крім своїх даних, використав опис цінностей, проведений однією багатонаціональною компанією. Анкетне опитування проводилося серед співробітників

²⁰⁴ *Ibidem*, с. 339.

²⁰⁵ Feather N.T. *Value differences in relation to ethnocentrism, intolerance of ambiguity and dogmatism*// *Personality*. – 1971. – Vol. 2, с. 349-366.

²⁰⁶ Feather N.T. *Human values, global self-esteem and believe in a just world*, „*Journal of Personality and Social Psychology*” 1991, № 68, с. 83-106.

²⁰⁷ Hofstede G., *Culture's Consequence: International Differences in Work-related Values*. – Beverly Hills, CA: Sage. – 1980, с. 113.

40 країн. Цей дослідницький проект реалізовувався в 1967 р. та в 1973 р. Опитувані службовці відповідали на ряд питань: відмінності їхніх цінностей від цінностей їх босів, їх оцінка високих доходів порівняно з визнанням, термін, який вони запланували працювати на дану компанію тощо.

Подібне дослідження було проведено у 1987 р. і отримало назву *Chinese Culture Connection*²⁰⁸. З метою протистояння етноцентричному викривленню більшості інструментів, розроблених для вияву цінностей, міжнародна дослідницька група попросила китайців перелічити суттєво важливі для них цінності. Ці відповіді тоді використовувалися для побудови масштабу цінностей, які управляли студентами і викладачами університетів в 23-х різних національних культурах. В ході цього дослідження були застосовані ті ж самі статистичні методи обробки отриманих даних, які використовував Хофстед. В результаті дослідження було запропоновано чотири головні виміри, які вималювалися з порівняння підмножини даних китайської культури з даними Хофстеда. Виявилося, що три виміри мали досить близьку еквівалентність, але четвертий був новим і не схожим на визначений Хофстедом. Це - *інтеграція*, яка є еквівалентною індивідуалізму-колективізму Хофстеда. Цей вимір виявився найбільш культурно-універсальним щодо аналізу цінностей.

Феномен цінностей досліджував і Д.О. Леонт'єв, який виділив три форми існування цінностей – суспільні ідеали, наочні цінності і особові цінності. Індивідуальна ієрархія цінностей, як правило, представляє собою послідовність досить добре розмежованих «блоків»²⁰⁹. Розглядаючи індивідуальну ієрархію цінностей як послідовність досить добре розмежованих «блоків». Д.О. Леонт'єв навів можливі види групування цінностей, об'єднавши їх у блоки за різними критеріями. Ці блоки становлять свого роду полярні ціннісні системи. Зокрема, серед термінальних цінностей протиставляються:

1. Конкретні життєві цінності (здоров'я, робота, сімейне життя, родичі) vs абстрактні цінності (пізнання, розвиток, свобода, творчість).
2. Цінність самореалізації у професії (цікава робота, продуктивне життя,

²⁰⁸ *Chinese Culture Connection. Chinese values and the search for culture-free dimensions of culture*, „Journal of Cross-Cultural Psychology” 1987, № 18, с. 143-164.

²⁰⁹ Мартинюк І.О. *Криза довіри в сучасному українському суспільстві// Українське суспільство: моніторинг – 2000 р. Інформаційно-аналітичні матеріали/* За ред.. В.М. Ворони, А.О. Ручки. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2000, с. 5-8.

творчість, активне діяльне життя) vs цінність особистого життя (кохання, здоров'я, наявність друзів, розваги, сім'я).

3. Індивідуальні цінності (здоров'я, творчість, свобода, активне діяльне життя, розваги, впевненість в собі, матеріально забезпечене життя) - цінності міжособистісних відносин (наявність друзів, щасливе сімейне життя, щастя інших).

4. Активні цінності (свобода, активне діяльне життя, продуктивне життя, цікава робота) - пасивні цінності (краса природи і мистецтва, впевненість в собі, пізнання, життєва мудрість).

Серед інструментальних цінностей Д. О. Леонт'єв виділяє такі дихотомії:

1. Етичні цінності (чесність, непримиренність до недоліків) - цінності міжособистісного спілкування (вихованість, життєрадісність, чуйність) - цінності професійної самореалізації (відповідальність, ефективність у справах, тверда воля, старанність).
2. Індивідуалістичні цінності (високі запити, незалежність, тверда воля) - конформістські цінності (старанність, самоконтроль, відповідальність) - альтруїстичні цінності (толерантність, чуйність, широта поглядів).
3. Цінності самоствердження (високі запити, незалежність, непримиренність, сміливість, тверда воля) - цінності прийняття інших (терпимість, чуйність, широта поглядів).
4. Інтелектуальні цінності (освіченість, раціоналізм, самоконтроль) - цінності безпосередньо-емоційного світовідчуття (життєрадісність, чесність, чуйність)²¹⁰.

Варто згадати і видатного соціолога М.Вебера, з точки зору якого «цінність – це норма, що має певну значимість для соціального суб'єкта»²¹¹. В цьому зв'язку Вебер особливо підкреслював роль етичних і релігійних цінностей у розвитку суспільства.

Отже, результатом дослідження проблеми цінностей стало:

- 1) визначення і диференціація таких феноменів як аттитюди й цінності, а також з'ясування їх зв'язків з політичними вподобаннями індивідів;
- 2) визначення двох видів цінностей - інструментальних і термінальних - та їх функцій;
- 3) розробка моделей цінностей;

²¹⁰ *Ibidem*, с. 16-17.

²¹¹ *Философия: учебник для вузов*, ред. В.Н. Лавриненко, В.П. Ратникова.- М.: Культура и спорт; ЮНИТИ, 1998, http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/lavr/23.php

- 4) виявлення ціннісних відмінностей у крос-культурному аналізі цінностей;
- 5) ідентифікація двох головних груп цінностей індивідуалізм з низьким рівнем поваги до начальників і колективізм з високим рівнем такої поваги.
- 6) визначення чотирьох головних вимірів, на основі яких цінності змінюються від однієї культури до іншої: у термінах інтеграції (індивідуалістичний або колективний), людяності (раціональна, або емоційна), моральної дисципліни (гедоністична, або старання) і конфуціанського динамізму праці, який стосується продуктивного (або непродуктивного) використання часу.

Фундаментальне підґрунтя політичних цінностей полягає поза межами політики і тяжіє до основних сфер буття: моралі, релігії та економіки. Звідти ці ідеальні конструкти екстраполюються у політичну сферу, де набувають форми практичної реалізації:

- в політичній культурі - як моделі та стандарти поведінки, орієнтації в політиці, що містять знання, емоції, оцінки та слугують критерієм відбору політичної інформації;
- в політичній системі – як ціннісні принципи побудови і функціонування інститутів, що реалізують ресурси і механізми влади (демократії, політичного плюралізму, соціальної справедливості, верховенства права тощо);
- в самій політиці - як мірило відповідності політики до етичних, науково-методичних принципів чи досконалості й неперевершеності істинного мистецтва²¹².

В сучасних соціально-економічних умовах трансформації українського суспільства, велику цінність набуває ефективна робота громадських організацій, таких як всеукраїнське товариство «Україна-Польща», яке в 2016 році буде святкувати своє 25 річчя. Це громадське об'єднання, яке приділяє велику увагу вихованню політичних та культурних цінностей українського суспільства серед свої індивідуальних та корпоративних членів, сприяє впровадженню в українське суспільство європейських цінностей, в тому числі польської культури, науки, мистецтв. Тому робота і активна співпраця товариств «Польща-Україна» та «Україна-Польща» є важливим фактором для впровадження в українське та польське суспільство цінностей багато вікової європейської цивілізації й залучення української держави до спільноти європейських країн.

²¹² Політологія: підручник / Ю. М. Розенфельд та ін. - Харків : Право, 2001, с. 22-23.

Streszczenie

W Artykule zdefiniowane zostało pojęcie „wartości”. Przedstawione zostały też główne klasyfikacje. Autor poprzez próbę wskazania co oznacza powyższe sformułowanie i odniesienie tego zagadnienia do działania Stowarzyszenia Ukraina-Polska i Stowarzyszenia Polska-Ukraina chciał wskazać rolę jaką wartości odgrywają w dobie transformacji społeczno-politycznej i gospodarczej Ukrainy.

Słowa kluczowe:

Wartości, Ukraina, transformacja społeczno-polityczna i gospodarcza

Keywords:

Values, Ukraine, socio-political and economic transformation

Bibilografia:

1. *Chinese Culture Connection. Chinese values and the search for culture-free dimensions of culture*, „Journal of Cross-Cultural Psychology” 1987, № 18.
2. Feather N.T. *Human values, global self-esteem and believe in a just world*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1991, № 68.
3. Feather N.T. *Value differences in relation to ethnocentrism, intolerance of ambiguity and dogmatism*, „Personality” 1971, Vol. 2.
4. Hayes N. *Principles of Social Psychology*. – Hove: Psychology Press. – 1993.
5. Hofstede G. *Culture's Consequence: International Differences in Work-related Values*. – Beverly Hills, CA: Sage. – 1980.
6. Neumann F.L. *Behemoth*, New York 1966.
7. Rokeach M. *Beliefs, Attitudes and Values: A Theory of Organisation and Change*, San Francisco 1968.
8. Rokeach M. *The nature of human values and value systems*, [in:] E.P. Hollander and R.G. Hant (eds) *Current Perspectives in Social Psychology*, 4th edn. – New York 1976.
9. Rokeach M. *The nature of human values*, New York 1973.
10. Бодріяр Ж. *Симулякри і симуляція*. – Київ 2004..
11. Леонтьев Д.А. *Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции* „Вопросы философии” 1996, № 5.

-
12. Мартинюк І.О. *Криза довіри в сучасному українському суспільстві*, [в:] *Українське суспільство: моніторинг – 2000 р. Інформаційно-аналітичні матеріали* ред.. В.М. Ворони, А.О. Ручки. – Київ 2000.
 13. Парсонс Т. *Система современных обществ*, Пер с вггл, М. 1998.
 14. *Философский словарь*, ред. А.П. Ярещенко, Ростов-на-Дону 2004.
 15. *Философия: учебник для вузов*, ред. В.Н. Лавриненко, В.П. Ратникова, М. 1998,
http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/lavr/23.php
 16. *Політологія: підручник* / Ю. М. Розенфельд та ін., Харків 2001.